JĀNIS EICHMANIS,
RAGNAR KOND

Latvijas un Igaunijas sadarbība:

JAUNS PAGRIEZIENA PUNKTS?

Läti-Eesti koostöö:

PÖÖRDEPUNKT?

Latvia-Estonia Cooperation:

A NEW TURNING POINT?

2022

Latvijas un Igaunijas sadarbība: Jauns pagrieziena punkts?

SATURA RĀDĪTĀJS

Ievads 4

Ar kādiem izaicinājumiem saskaras Latvijas un Igaunijas iedzīvotāji? 6

Divpusējie jautājumi 12

Informācijas avoti un sadarbības veidi 29

Ko varam mācīties no kaimiņiem? 30

Kopīgi lēmumi 31

ZIŅOJUMA PAMATINFORMĀCIJA

Otrais ziņojums par Igaunijas un Latvijas turpmāko sadarbību atspoguļo divu autoru neatkarīgus viedokļus un nostājas. Taču tāpat arī viņu izvēli, jo par abu kaimiņu partnerību varētu rakstīt daudz vairāk. Mēs centāmies pamanīt labās lietas, saskatīt plašākas un svarīgākas attīstības tendences un pārmaiņas abās valstīs un apkārtējā pasaulē, kā arī aktualizēt problēmas, kas ir jārisina. Tādējādi šis kopdarbs varētu būt efektīvāks.

Ziņojums ir sagatavots 2021. un 2022. gadā pēc Igaunijas un Latvijas Ārlietu ministriju iniciatīvas.

Mūsuprāt, nepieciešams sniegt informāciju ne tikai par reālu ikdienas partnerību, piemēram, kopīgiem projektiem vai otras puses veiktajiem ieguldījumiem. Mums arī jāatbild, kā Igaunijas un Latvijas sadarbību ietekmē mainīgā pasaule un kā mūsu kaimiņi risina svarīgākos attīstības jautājumus.

Sagatavojot šo ziņojumu, mēs sazinājāmies ar daudziem cilvēkiem abās robežas pusēs, kā arī organizējām vairākus seminārus un diskusijas. Protams, mēs esam pārdomājuši arī savu pieredzi.

Mēs pateicamies tiem, kuri piekrita atklāt savu nostāju šī ziņojuma vajadzībām un piekrita piedalīties mūsu diskusijās. Mēs pateicamies arī tiem, kuri neatbildēja uz mūsu pieprasījumiem. Pateicamies Igaunijas Ārpolitikas institūtam par patīkamo sadarbību.

Šis otrais ziņojums ir sadalīts divās daļās. Pirmajā daļā tiks aplūkoti jautājumi, kurus var dēvēt par stratēģiskiem, savukārt otrajā daļā tiks aplūkoti pragmatiski sadarbības pasākumi divpusējā līmenī.

IEVADS

Kopš pirmā ziņojuma par Latvijas un Igaunijas sadarbību ir pagājuši 13 gadi. Kopš tā laika ir daudz kas mainījies, un daži šo periodu dēvē par lūzuma punktu (pavērsienu no iepriekšējās trajektorijas), savukārt citi uzskata, ka pasaules norisēs valda lielāka entropija jeb haoss. Pārdomāta uzmanība notikumiem un to turpmākajai gaitai kļūst ne tikai par intelektuālu vingrinājumu, bet par politisku nepieciešamību. 2008. un 2009. gada finanšu krīze pārsteidza visus, tostarp ekonomistus, kuriem būtu bijis jābrīdina sabiedrība par iespējamām smagām sekām, ko varētu radīt ASV augsta riska hipotekāro kredītu nozares bankrots, vai šī brīža Covid-19 pandēmija, kas pārsteidza pasauli, kura nebija gatava veiksmīgi risināt pandēmijas sekas. Kopš šo rindu rakstīšanas ir izcēlusies vēl viena krīze, kas izkropļo ierasto notikumu trajektoriju, proti, Krievijas neizprovocētais uzbrukums Ukrainai 2022. gada 24. februārī. Rakstīšanas brīdī šis konflikts turpinās, un tā beigas sarunās nav gaidāmas.

Mēs visi saskaramies ar izaicinājumu pārslodzi, jo īpaši valdības, uz kurām cilvēki paļaujas savu problēmu risināšanā. Valdībām, saskaroties ar neskaidru nākotni, ir vairākas iespējas: tās var pēc iespējas vairāk izolēties un koncentrēties tikai uz savām iekšējām problēmām, paļaujoties uz nacionālo narcisismu, lai saglabātu vēlētāju atbalstu, vai arī tās var paplašināt savu izpratni par pasauli, runājot ar citiem, lai gūtu viņu ieskatu un galu

galā kopīgi risinātu problēmas. Pierādīts, ka cilvēku grupa var rast labāku risinājumu nekā viens cilvēks, kas cīnās ar savu ierobežoto informāciju un iztēli. Krīzes kļūst par endēmisku dzīvesveidu visā pasaulē, un dažām no tām ir visaptveroša ietekme, bet citas ir vairāk vietēja rakstura. Kolektīvā rīcība tagad daudzos gadījumos vairs nav tikai izvēles iespēja, bet drīzāk vitāla nepieciešamība. Pēdējās desmitgadēs ir ievērojami palielinājusies dažādu krīžu iespējamība, kas ietekmē iedzīvotājus. Var izdalīt visaptverošas krīzes vai tādas, kuras norisinās kādas notikumu grupas ietvaros, piemēram, klimata pārmaiņas, kas ietver virkni savstarpēji saistītu parādību. Tās var izpausties vietējā vai reģionālā līmenī.

SADARBĪBAS PAMATOJUMS

Valstis parasti iesaistās divpusējās attiecībās nacionālo interešu vadītas. Šīs attiecības var būt minimālā vai maksimālā līmenī. Latvija un Igaunija ir centušās panākt maksimālu sadarbības līmeni plašās sadarbības jomās. Šādas ciešas sadarbības mērķis ir īstenot normatīvos aktus un pieņemt politiku, kas paaugstina abu pušu vispārējo labklājību, vienlaikus izvairoties no otras puses nostādīšanas neizdevīgā stāvoklī. Šīs valstis ir jutīgas arī pret trešo pušu attiecībām, kas var sniegt papildu ieguvumus visām pusēm. Var teikt, ka Latvija un Igaunija ievēro šos vispārējos principus gan savā starpā, gan attiecībā pret trešajām pusēm. Nacionālajām sadarbības interesēm var pievienot arī sentimentālākus iemeslus, kas izriet no paralēlas vēstures, līdzīgas reliģiskās izcelsmes un kopīgām kultūras tradīcijām.

Eiropas Savienību ir grūti aprakstīt pat politologiem – kas tā ir? Skaidrs, ka tā tika izveidota, lai ekonomiski integrētu dažādas Eiropas valstis, taču tā netika izveidota kā valsts vai vienota suverenitāte. Tomēr dažas valsts funkcijas ir apvienotas; ir izveidots vienots tirgus, kas nodrošina cilvēku, preču, pakalpojumu un kapitāla brīvu apriti. Citas funkcijas, kas nav apvienotas, tiek saglabātas valsts līmenī. Šī apvienotā funkcija vienotajā tirgū arī tuvina Igauniju un Latviju.

Taču, izņemot *ad hoc* Latvijas un Igaunijas Starpvaldību komisiju pārrobežu sadarbībai, nav pastāvīgu institūciju, kas uzturētu divpusējo sadarbību. Centrālā valdība piešķir pilnvaras pakļautajām valsts struktūrām stāties sadarbības attiecībās ar pretējām struktūrām citā valstī.

Abas valstis ir iestājušās arī citās daudzpusējās un starptautiskās organizācijās, piemēram, ANO, ESAO, BJVP un NATO, kas dod mazākām valstīm lielākas iespējas ietekmēt notikumus. Kā jau minēts, Latvijai un Igaunijai ir arī sadarbības attiecības ar ziemeļu kaimiņvalstīm tādās organizācijās kā Baltijas jūras valstu padome un Ziemeļvalstu un Baltijas valstu formāts (NB8). Katrs no šiem formātiem dod iespēju Latvijai un Igaunijai atsevišķi un kopīgi īstenot savas individuālās un kopējās intereses.

AR KĀDIEM IZAICINĀJUMIEM SASKARAS LATVIJAS UN IGAUNIJAS IEDZĪVOTĀJI?

2022. gada 9. februārī neliela Igaunijas un Latvijas ekspertu grupa piedalījās virtuālā apaļā galda diskusijā par to, kā uzlabot Igaunijas un Latvijas gatavību krīzes situācijām un veicināt abu valstu sadarbību šajā jomā. Tā notika tikai divas nedēļas pirms Krievijas brutālā iebrukuma Ukrainā, pieaugot saspīlējumam starp Krieviju un Rietumiem, un eksperti prognozēja turpmāku reģionālās drošības vides pasliktināšanos. Tādējādi tā bija ļoti savlaicīga diskusija par to, ko mācīties no nesenajām Baltijas reģionu skārušajām krīzēm, piemēram, Covid-19 un hibrīduzbrukumiem uz Baltkrievijas un ES robežas, un kā sagatavoties dažādām iespējamām krīzēm nākotnē. Turpinājumā ir sniegti daži secinājumi.

Igaunijai un Latvijai ir vienāda draudu uztvere un riska novērtējums. Abas valstis ir izstrādājušas visaptverošas nacionālās drošības koncepcijas. Pamatojoties uz to, iespējams paplašināt sadarbību dažādos aspektos, kas saistīti ar sagatavotību krīzēm un krīžu pārvarēšanu. Pēdējo trīs gadu laikā ir vērojama pozitīva attīstība saistībā ar sagatavotību krīzes situācijām un iesaistīto sadarbību. Pozitīvie piemēri ir, pirmkārt, sadarbība Covid-19 krīzes laikā, kad Baltijas valstis pieredzēja netraucētu konsulāro sadarbību lielas globālas krīzes apstākļos, kas palīdzēja nogādāt mājās savus pilsoņus vīrusa uzliesmojuma sākumposmā; krīzes laikā bija arī laba pārrobežu pārvietošanās koordinācija. Otrkārt, Baltkrievijas migrācijas krīzes laikā pastāvēja laba pragmatiska sadarbība starp policiju un robežsargiem. Treškārt, pēc Igaunijas iniciatīvas ir uzsāktas regulāras koordinācijas sanāksmes starp Baltijas valstu un Polijas premjerministru padomniekiem drošības jautājumos. Viens no izaicinājumiem augstākā līmeņa koordinācijai starp abām valstīm ir tas, ka Igaunijas un Latvijas krīzes vadības struktūras ir atšķirīgas. Igaunijā ir centralizētāka sistēma ar premjerministru krīzes vadības vadībā. Nesen tika nostiprinātas valdības biroja pakļautībā esošās atbalsta struktūras, piemēram, nesen darbu uzsāka valsts Situāciju centrs, izveidojot centralizēti koordinētu apdraudējuma un riska novērtējumu. Latvijā sistēma līdz šim ir bijusi vairāk decentralizēta, dažādām ministrijām nodarbojoties ar dažādiem sagatavotības un vadības aspektiem krīzes situācijās un "operatīvajai vadības grupai" darbojoties kā kontaktpunktam. Ir svarīgi noteikt pareizos partnerus, ņemot vērā valstu struktūru atšķirības. Svarīgi ir gan formālie, gan neformālie sadarbības aspekti krīzes pārvarēšanas jomā. Jāizstrādā formālas struktūras un savstarpējas vienošanās, lai tās palīdzētu risināt krīzes situācijas, nevis sarežģītu praktisko darbu. Neformālāks aspekts ir personīgie kontakti starp attiecīgajām amatpersonām, kas ir regulāri jāveido un jāuztur, lai krīzes situācijā attiecīgās amatpersonas zinātu savus kolēģus un varētu ar tiem viegli sazināties. Tas ļauj ātri reaģēt, kas ir ļoti svarīgi krīzes situācijās. Krīzes situācijā ļoti svarīga ir operatīvās informācijas apmaiņa un stratēģiskās saziņas koordinēšana. Arī šajā gadījumā ļoti svarīgi ir kontakti starp attiecīgajām amatpersonām. Praktiskā koordinācija pēdējos gados ir uzlabojusies, tāpēc ir vērojama pozitīva tendence.

Nobeigumā var secināt, ka pārskatāmā nākotnē mēs varam sagaidīt sarežģītu un neprognozējamu drošības vidi, tostarp pastāvīgu konfrontāciju starp Rietumiem un Krieviju, kas prasa prasmīgu dažādu draudu pārvaldību, augstu sagatavotības līmeni turpmākai eskalācijai un ciešu koordināciju un sadarbību ar sabiedrotajiem un partneriem, tostarp tuvākajiem kaimiņiem. Šādā vidē tādas mazas frontes valstis kā Igaunija un

Latvija ir īpaši neaizsargātas un atkarīgas no līdzīgi domājošo valstu vienotības un atbalsta.

IETEIKUMI

- *Jāizstrādā oficiālas struktūras un savstarpējas vienošanās, lai tās palīdzētu risināt krīzes situācijas, nevis sarežģītu praktisko darbu.*
- *Ļoti svarīgi ir kontakti starp attiecīgajām amatpersonām. Praktiskā koordinācija pēdējos gados ir uzlabojusies, tāpēc ir vērojama pozitīva tendence, uz kuru var balstīties.*

Covid-19 pandēmija

Jautājums ir par to, vai vīruss izzudīs un parādīsies tikai laiku pa laikam, līdzīgi kā ikgadējā gripa, vai arī tas mutēs un attīstīsies bīstamākās formās. Tādā gadījumā, visticamāk, valdības uzstās uz obligātu vakcināciju. Kā novērots gandrīz visā pasaulē, jautājums par vakcināciju ir politizēts un nav tikai parasta medicīniska procedūra.

IETEIKUMS

- *Vīrusiem ir bijusi ārkārtīgi graujoša ietekme uz saimniecisko darbību visā pasaulē, un tiem var būt paliekošas sekas, tāpēc valdībām būs jāsagatavojas sliktākajiem scenārijiem, kas ietver tūlītēju piekļuvi vakcīnām un citiem medikamentiem, kā arī atbilstošu personālu pacientu pārvešanai, pietiekami daudz kritisko gultu slimnīcās un labi pārdomātu karantīnas un sabiedrības izolācijas plānu.*

Krievijas un Ukrainas karš

Pašreizējais Krievijas militārais iebrukums Ukrainā ir nepamatots karš pret tautu, ko Putins dēvē par radniecīgu, lai neļautu tai īstenot savu mērķi – pievienoties NATO. Krievijas mērķis ir iznīcināt Ukrainas valsti un pakļaut to Krievijas Federācijai. Arī Krievija ir aicinājusi apturēt NATO paplašināšanos. Raugoties no Baltijas perspektīvas, Krievijas rīcības dēļ drošības dinamika Baltijas reģionā drīzumā mainīsies. Krievija ir mainījusi savu drošības politiku no tādas, kurā tika izmantoti pasākumi, kas nav tiešs karš, proti, tā dēvētais hibrīdkarš, un tagad tā ir gatava sākt karu, neizslēdzot iespēju izmantot taktiskos kodolieročus.

Gan Somija, gan Zviedrija ir iesniegušas pieteikumus dalībai aliansē un varētu kļūt par tās dalībvalstīm jau šovasar. Krievija ir vairākkārt paudusi iebildumus pret šo valstu pievienošanos NATO. Krievijai būs stratēģiski neaizsargātas vietas Somu līcī un Barenca jūrā. Baltijas jūra faktiski kļūtu par NATO ezeru, kas ierobežotu Krievijas Jūras spēku operāciju apjomu no Kaļiņingradas. Turklāt Zviedrija un Somija, būdamas NATO sastāvā, integrētu savu aizsardzības sistēmu NATO un darbotos kā aizsardzības līdzeklis visām valstīm ap Baltijas jūru. Var teikt, ka spēku samērs sasniegtu līdzsvaru vai gandrīz līdzsvaru.

IETEIKUMS

- *Latvijai un Igaunijai vajadzētu mudināt Somiju un Zviedriju piedalīties Latvijā izvietotās daudznacionālās divīzijas "Ziemeļi" štābā, kas būtu daļa no NATO frontes aizsardzības.*

Krievijas un Ukrainas konflikts, visticamāk, turpināsies nenoteiktu laiku atkarībā no tā, vai Krievijas militārie panākumi būs pietiekami, lai Putins varētu svinēt kādu uzvaru. Ukrainas uzvara, kas ierobežotu Krievijas iebrukumu Ukrainā, jo īpaši Donbasa reģionā, būtu pazemojums Krievijas armijai un Putina elitei. No otras puses, zaudējums, visticamāk, novestu Putinu izmisumā un varētu likt viņam rīkoties vēl pārgalvīgāk nekā līdz šim. Cilvēks, kurš ir pieradis kontrolēt notikumus Krievijā un no kura tiek sagaidīts, ka viņš to pašu darīs Ukrainā, varētu rīkoties neapdomīgi un veikt darbības, kas robežojas ar eksistenciālu iznīcināšanu.

Šāda iespējamā neprognozējamība ir motivējusi Zviedriju un Somiju meklēt drošības garantijas NATO alianses ietvaros, un tai vajadzētu mudināt Latviju un Igauniju pastiprināt izlūkdatu vākšanu saistībā ar Krievijas politiskajiem nodomiem, jo tie varētu būt saistīti ar turpmāku NATO militāro paplašināšanos Austrumeiropā un Baltijā, kā arī reaģējot uz Somijas un Zviedrijas pievienošanos NATO.

IETEIKUMS

- *Būs jāpastiprina Latvijas un Igaunijas izlūkdatu vākšana par šiem jautājumiem un aktīvi jāapmainās ar informāciju starp abām valstīm visaugstākajā līmenī.*

Krievijas un Ukrainas konflikta ietekme uz ekonomiku

Krievijas un Ukrainas konflikts ir negatīvi ietekmējis Eiropas, tostarp Austrumeiropas, ekonomiku. Tas ir izraisījis inflāciju, izmainījis preču tirdzniecību ar gāzi, naftu, kviešiem un citiem pamatproduktiem. Ja pašreizējie ekonomiskie rādītāji joprojām būs negatīvi, recesiju nevar izslēgt.

Latvija un Igaunija kopā ar citām Eiropas valstīm ir nolēmušas pārtraukt atkarību no Krievijas gāzes un naftas. Pāreja pie cita naftas piegādātāja vai piegādātājiem būtu salīdzinoši vienkārša, jo liela daļa pasaules naftas tirdzniecības notiek pa jūras ceļiem. Taču ar gāzi ir citādāk, jo tā tika tirgota, izmantojot gāzes cauruļvadus, pamatojoties uz plašiem līgumiem, lai gan tagad tas mainās līdz ar sašķidrinātās dabasgāzes parādīšanos.

Baltijas valstis jau kādu laiku ir apsvērušas iespēju atsaistīt savus gāzes savienojumus no Krievijas saskaņā ar Eiropas Savienības lēmumu. Latvija un Igaunija meklē alternatīvas gāzes piegādes nevis pa cauruļvadiem, bet gan no sašķidrinātās dabasgāzes termināļiem. Igaunija sadarbībā ar Somiju līdz gada beigām sagatavos savu peldošo sašķidrinātās dabasgāzes termināli un varētu nodrošināt ne tikai Somijai, bet arī Latvijai garantētu gāzes piegādi, kas varētu nodrošināt arī rezerves piegādes Inčukalna (Latvija) pazemes gāzes krātuvei. Ņemot vērā krīzi Ukrainā, Latvijai un Igaunijai šobrīd par prioritāti ir kļuvusi alternatīvu gāzes piegāžu meklēšana. Latvija pat apsver iespēju izveidot savu SDG terminālu, kas nodrošinātu pastāvīgas rezerves Inčukalnā.

Ņemot vērā situācijas nopietnību, jo īpaši tāpēc, ka tā ietekmēs 2022./23. gada ziemas sezonu, Latvijas un Igaunijas sadarbība ir būtiska.

IETEIKUMS

- *Latvijas valdībai būtu jācenšas kopā ar Igauniju izvērtēt šo jautājumu, ņemot vērā izmaksas un ieguvumus.*

Klimata pārmaiņas

Tagad ir skaidrs, ka klimata pārmaiņu negatīvās sekas nav gaidāmas kādā tālā nākotnē (gadsimta beigās), bet gan jau tagad. Globālā temperatūra kopš industriālās revolūcijas sākuma pēdējo 30 gadu laikā ir paaugstinājusies par vairāk nekā 1 grādu pēc Celsija, un pastāv iespēja, ka līdz gadsimta vidum tā sasniegs 1,5 grādus pēc Celsija, turklāt vairākos pasaules reģionos, jo īpaši ziemeļu puslodē un Arktikā, katru gadu tiek uzstādīti rekordi. (Gan Latvija, gan Igaunija ir sapratušas šī Arktikas fenomena nopietnību; Igaunija jau ir pieteikusies un Latvija ir izrādījusi vēlmi kļūt par novērotāju Arktikas Padomē.) Daudzās pasaules daļās sausums šobrīd ir regulāra parādība, kas negatīvi ietekmē vietējo lauksaimniecību; plaši izplatīta ir arī jūras ūdens līmeņa celšanās un piekrastes erozija, kā arī plaši mežu ugunsgrēki, īpaši vidējos platuma grādos.

Lai gan Latvija un Igaunija vēl nav saskārušās ar vissmagākajām klimata pārmaiņu sekām, iespējams, laika gaitā Latvijā un Igaunijā krasi mainīsies pašreizējais ekoloģiskais līdzsvars.

Ņemot vērā, ka krīze var skart jebkuru valsti, jābūt gataviem un jāreaģē tā, lai nodrošinātu sabiedrības noturību. Patiesībā būtu ļoti ieteicams, lai abu valstu speciālisti regulāri sazinātos savā starpā un novērtētu iespējamos scenārijus, kas varētu rasties. Arī tiem būs jāpieņem risinājumi, kas ir daļa no Eiropas Savienības Zaļā kursa, kura mērķis ir līdz gadsimta vidum padarīt Eiropas Savienību oglekļa ziņā neitrālu. Visus vai jebkurus no pasākumiem var īstenot Latvijā un Igaunijā jebkurā gadā. Vajadzēs būt gataviem.

IETEIKUMS

- *Būtu ļoti ieteicams, lai abu valstu speciālisti regulāri sazinātos savā starpā un Eiropas līmenī, lai novērtētu iespējamos scenārijus, kas varētu rasties.*

Lielvaru konkurence

Pārejot uz politisko jomu, starptautiskajās attiecībās ir vērojams pagrieziena punkts līdz ar Ķīnas izvirzīšanos pirmajā valstu rangā, kas izraisīja lielvaru konkurences atjaunošanos, Ķīnai cīnoties ar ASV ne tikai par militāro pārākumu Dienvidaustrumāzijā, bet arī cenšoties iegūt pārākumu pasaules augsto tehnoloģiju nozarē.

Ļoti konkurētspējīgo ASV un Ķīnas duetu papildina Krievijas konkurētspēja: Krievija ir apņēmības pilna atgūt savas lielvaras statusu un kļūt par līdzvērtīgu ASV un Ķīnai. Krievija tiecas kļūt par galveno reģionālo hegemonu Eiropā, kam ir tieša ietekme tās "tuvajās ārvalstīs" un netieša ietekme pārējā Eiropā, ko tā varētu panākt, ja ASV atdalīsies no Eiropas vai ja Vācija nepieņems lēmumu un neuzņemsies lielāku militāro atbildību par Eiropas aizsardzību. ASV attālināšanos ieskicēja D. Tramps, bet Dž. Baidens to noraidīja, taču turpmākajos gados, jo īpaši pēc 2024. gada prezidenta vēlēšanām, tas atkal varētu kļūt aktuāls jautājums. Baidens, nokļūstot Baltajā namā, pievērsa stratēģisko uzmanību Ķīnai, bet Eiropa vairs nebija galvenā prioritāte. Tagad, kad Krievija iebruka Ukrainā ar mērķi iznīcināt tās infrastruktūru un nogalināt iedzīvotājus, ASV savos stratēģiskajos aprēķinos ir spiestas atgriezties pie Eiropas. Tomēr Amerika nevar ignorēt Ķīnas nopietno izaicinājumu.

Ķīna neapšaubāmi vēlas iegūt hegemona statusu Austrumāzijā un izšķirošu ietekmi pasaulē; faktiski tā vēlas būt līdzvērtīga ASV vai pat iegūt globālu pārākumu. Tās stratēģija balstās uz ekonomisko ekspansiju un līderpozīcijas sasniegšanu augsto tehnoloģiju inovāciju jomā, kas ietver pēc iespējas vairāk inovatīvu uzņēmumu Eiropā pārpirkšanu, tādējādi padarot Ķīnu par Eiropas ekonomikas centrālo elementu. Eiropa savukārt uzskata, ka Ķīna ir tās preču tirgus, kas sniedz arvien lielākas ekonomiskās iespējas. Eiropas un ASV uzskati par Ķīnu nav pilnībā saskaņoti, lai gan pēdējā laikā Eiropa ir kļuvusi kritiskāka un piesardzīgāka attiecībā uz Ķīnas patiesajām interesēm Eiropā.

Ķīna ir izmantojusi savu tirgus pievilcību, lai veicinātu savu ekonomisko iespiešanos Eiropā, cenšoties pārpirkt pēc iespējas vairāk progresīvo tehnoloģiju uzņēmumu. Tā ir arī ieviesusi agresīvu diplomātijas stilu, vēršoties pret Eiropas kritiku par Ķīnas iekšpolitiku, jo īpaši cilvēktiesību jautājumos. Eiropas Savienībai ir bijis grūti izveidot vienotu fronti attiecībā uz Ķīnu, un tā ir nonākusi pie neviendabīga līdzsvara starp tiem, kas atbalsta labvēlīgāku attieksmi pret Ķīnu, un tiem, kas ir piesardzīgāki un kritiskāki.

Savukārt Amerikas Savienotās Valstis vairāku pēdējo administrāciju laikā ir izrādījušas vēsu attieksmi pret Eiropu: tās ir izrādījušas nepacietību pret Eiropas atturību adekvāti finansēt savas aizsardzības spējas, dodot priekšroku ASV budžeta izdevumu segšanai. Tramps pauda diezgan nepārprotamu kritiku šajā sakarā, pat dodot mājienu par ASV atsvešināšanos no Eiropas. Lai gan Baidens ir atkārtoti apliecinājis ASV saistības pret Eiropu un sniedzis plašu atbalstu Ukrainai tās cīņā pret Krieviju, mēs nevaram būt pilnīgi droši par to, kā Eiropa un Ukraina izvērsīsies ASV pēc 2024. gada prezidenta vēlēšanām.

Eiropai šī desmitgade atklās jaunu laikmetu Eiropas attiecībās. Laikmets pēc Aukstā kara, ko daudzi Rietumos uzskatīja par "Krievijas apkampšanu", tagad noteikti ir beidzies. Tā vietā atgriežas, ja ne aukstais karš, tad "vēsturiskā Krievija", kas tiecas pēc varenības Eiropā uz visu pārējo rēķina. Praksē tas nozīmē, ka eiropiešiem būs jāatbrīvojas no dažādām jomām, kur tie ir atkarīgi no Krievijas.

Tas nebūs viegls uzdevums, ņemot vērā, ka Eiropas Savienībā vērojama nopietna sadrumstalotība un sašķeltība. *Brexit* bija trieciens Savienības vienotībai, un kreisie un labējie populisti dažādās valstīs, kā arī atšķirības starp austrumiem un rietumiem, ziemeļiem un dienvidiem ir politiski destabilizējošas un var apdraudēt demokrātiskās vērtības un institūcijas.

Tomēr Ukrainas kara rezultātā ir panākts zināms vienotības līmenis, lai gan joprojām nav pilnīgi skaidrs, vai kāda no lielākajām valstīm – Francija vai Vācija – uzņemsies vadību. Ja ASV pēc 2024. gada atsvešināsies no Eiropas, Eiropa varētu izjust ievērojamu politisko spriedzi.

Pastāv arī ekonomiskas problēmas, jo atveseļošanās no 2008. gada finanšu krīzes vēl nav galā, bet Covid-19 pandēmijas negatīvās ekonomiskās sekas turpinās. ES atveseļošanas un noturības mehānisms tikai tagad tiek īstenots, un nav skaidrs, kā katra valsts iztērēs šo naudu, lai panāktu ilgtspējīgu ekonomikas atveseļošanu.

Eiropas vispārējais statuss pasaulē ir kā salīdzinoši vājai politiskai kopienai, kas parasti cenšas izlīgt ar tiem, kas met izaicinājumu Eiropas liberālajai kārtībai. Tās identitātes pamatā ir izvairīšanās no varas politiskajām spēlēm. Igaunija un Latvija, un Baltijas valstis kopā atrodas uz austrumu un rietumu spēku konfigurācijas lūzuma līnijas. Abas valstis nevar izvairīties no nopietnām pārdomām par ģeopolitiskiem jautājumiem.

IETEIKUMS

- *Latvijai un Igaunijai jāizstrādā kopīga politika attiecībā uz Ķīnas ekonomisko iespiešanos Eiropā.*
- *Igaunijai un Latvijai būs nopietni jāapsver un jāanalizē politiskās pārmaiņas Vašingtonā, kas liecina par izmaiņām ASV politikā attiecībā uz Eiropu.*

Latvijas un Igaunijas ekonomiskās attiecības

Var teikt, ka Latvijas un Igaunijas ekonomiskās attiecības ir apmierinošas abām pusēm. Igaunija ir otra lielākā Latvijas tirdzniecības partnere un otra lielākā investore. Šīs ciešās ekonomiskās attiecības labi atbilst tirdzniecības ekonomiskajai teorijai, proti, tirdzniecības gravitācijas teorijai, saskaņā ar kuru attālums ir motivējošs faktors – jo mazāks attālums, jo lielāka varbūtība, ka tirdzniecības attiecības būs noturīgākas. Ģeogrāfiskā tuvība ir pastāvīga abu pušu saikne. Tas pats novērojums norāda uz ciešām tirdzniecības attiecībām starp visām Baltijas jūras reģiona valstīm. Metaforiski to var dēvēt par Baltijas jūras burbuli.

Latvijai un Igaunijai gadu gaitā ir izveidojušās ciešas ekonomiskās attiecības, kas ietver savstarpējo tirdzniecību un investīcijas, un Igaunija šajās attiecībās ir kļuvusi par aktīvāko partneri. Abu valstu tirdzniecības kameras labi sadarbojas, jo īpaši attiecībā uz uzņēmumu ienākšanu abu valstu tirgos. Lieliem uzņēmumiem ir vieglāk paplašināt savu uzņēmējdarbību citu uzņēmumu tirgos, savukārt mazie uzņēmumi vilcinās doties tālu no sava vietējā tirgus. Lai gan Latvijas Investīciju un attīstības aģentūra ir uzsākusi atbalsta programmu maziem un vidējiem uzņēmumiem, lai tie varētu eksportēt savu produkciju, tai būtu jāuzaicina arī Igaunijas ekvivalentā iestāde uz lekcijām Latvijas uzņēmējiem, lai labāk iepazītu Igaunijas preču un pakalpojumu tirgu, kā arī nepieciešamos dokumentus.

IETEIKUMS

- *Būtu nepieciešams, lai abu pušu valdības vairāk mudinātu mazos un vidējos uzņēmumus ienākt otras puses tirgos.*

Neatkarība elektroenerģijas jomā

Viena no svarīgākajām sadarbības jomām ir enerģētika. Ņemot vērā, ka ekonomiskās attiecības ar Baltkrieviju un Krieviju Ukrainas konflikta dēļ ir būtiski sašaurinātas, Latvijai un Igaunijai ir stimuls pēc iespējas vairāk atdalīt pārrobežu attiecības, jo īpaši enerģētikas jomā; tās daudzus gadus ir centušās desinhronizēt savus elektrotīklus no Baltkrievijas un Krievijas un sinhronizēt tos ar Eiropas elektrotīklu. Tas ļaus izvairīties no iespējas politiski šantažēt vai padarīt Latviju un Igauniju par Krievijas vai Baltkrievijas prasību ķīlniecēm.

IETEIKUMS

- *Visiem spēkiem jācenšas panākt desinhronizāciju līdz 2025. gadam.*

Latvija un Igaunija jau ir pavirzījušās uz priekšu elektroenerģijas neatkarības sasniegšanā, 2021. gada augustā ieviešot trešo starpsavienojumu.

Stratēģiskais transports

Turpmākajā ģeopolitisko satricinājumu laikmetā stratēģiskie starpsavienojumi starp Latviju un Igauniju kļūs par valstisku nepieciešamību - gan elektroenerģijas, gan tirdzniecības jomā. Šajā kontekstā transportam ir tiešāka nozīme.

Papildus Baltijas jūrai kā jūras starpsavienojumam, *Rail Baltica* projekts, kas apvieno trīs Baltijas valstis un Somiju un ir galvenais dzelzceļa starpsavienojums, pavērs plašākas iespējas starpreģionālajam tūrismam, tirdzniecības pārvadājumiem un tagad arī kā militārais savienojums starp Centrāleiropu un Somiju, kas ir jaunā NATO dalībvalsts. *Rail Baltica* palīdzēs līdzsvarot Krievijas un Baltijas reģiona militārās spējas un tādējādi darbosies kā NATO aizsardzības elements.

IETEIKUMS

- *Latvijai un Igaunijai jānodrošina, lai Rail Baltica projekts tiktu pabeigts savlaicīgi un saņemtu pietiekamu finansējumu tā pabeigšanai.*

DIVPUSĒJIE JAUTĀJUMI

Aviācija

Mēs vēlamies, lai mūsu pašu aviosabiedrība garantētu tiešos lidojumus no Tallinas, – tāda ir Igaunijas sabiedrības nostāja jau gadiem ilgi. Latvijas aviosabiedrība *airBaltic* tiek uzskatīta drīzāk par vienu no konkurentiem Igaunijā. Tagad mēs redzam, ka *airBaltic* ir kļuvusi par lielāko gaisa transporta pakalpojumu sniedzēju ne tikai Latvijā, bet arī Igaunijā. Covid-19 ierobežojumu laikā daudzi cilvēki Latvijā jautāja, kāpēc Latvijas valsts tērē naudu *airBaltic* atbalstam, nodrošinot lidojumus arī no Tallinas un Viļņas? Kāpēc Igaunija un Lietuva to nedarīja pašas? Jo viņi nav *airBaltic* īpašnieki – Igaunija jau pirms gadiem noraidīja latviešu piedāvājumu. Lidojumi no Tallinas un Viļņas ir daļa no *airBaltic* biznesa plāna, tāpat kā lidojumi no Rīgas. Arī Igaunija no tā ir ieguvusi, jo lidojumu skaits no Tallinas pieaug un klienti var izmantot pasaulē modernākās lidmašīnas.

AirBaltic un *Nordica* uzņēmējdarbības modeļi ir atšķirīgi, un saskaņā ar Igaunijas Ekonomikas un komunikāciju ministrijas novērtējumu uzņēmums *Nordica* ir ilgtspējīgs un rentabls. Uzņēmums piedāvā iepirkuma pakalpojumus citām aviokompānijām, un daudzi lidojumi no Tallinas tiek veikti kā *Nordica* sniegtie iepirkuma pakalpojumi.

Igaunijas valsts nav izrādījusi interesi iesaistīties *airBaltic* attīstībā kā īpašniece un tādējādi nodrošināt lidojumus no Tallinas. Turklāt Igaunijai būtu sarežģīti veikt regulāras investīcijas *airBaltic*, kā to ir darījusi Latvija, norāda Ekonomikas un komunikāciju ministrija. Tomēr Latvijas valsts ir nolēmusi *airBaltic* akcijas kotēt biržā – atkarībā no ekonomiskajiem rezultātiem ne vēlāk kā 2024. gadā. Tad Igaunijas uzņēmējiem un – kādēļ ne – arī valstij būs iespēja iegādāties akcijas un kā īpašniekiem ietekmēt aviokompānijas nākotni. Šī iespēja nenozīmē, ka tā tiks izmantota. Līdz tam laikam *airBaltic* ekspluatēs 50 jaunas *Airbus* lidmašīnas, plānojot lidojumus no Tallinas un Viļņas, kā arī no Tamperes, jo *airBaltic* ir izveidojusi savu bāzi arī Somijā. Tādējādi tīkls paplašinās, radot ekonomiskus priekšnoteikumus arī Tallinas savienojumiem.

AirBaltic nav rēķinājusies ar Tartu lidostu, lai gan ir notikušas sarunas ar pilsētas pašvaldību par iespēju izveidot sava veida savienojumu 2024. gadā, kad Tartu kļūs par Eiropas kultūras galvaspilsētu.

Pasažieru vilcieni

Līdztekus ātrgaitas dzelzceļa *Rail Baltica* izveidei abpus robežai tiek plānots atjaunot vilcienu satiksmi starp Tartu un Rīgu. Šobrīd Valgā ierodas vilcieni no Tartu un Rīgas, un ir iespējams iekāpt vilcienā ar pārsēšanos. Taču tas ir diezgan neērti, kustības grafiki nav sinhronizēti, brauciens aizņemtu pārāk daudz laika, tāpēc šo iespēju izmanto reti.

Latvijas pasažieru pārvadāšanas dzelzceļa uzņēmums “Pasažieru vilciens” ir piekritis pagarināt līniju Rīga-Valka līdz Tartu. Vilciens no Rīgas izbrauks plkst. 18.16 un Tartu ieradīsies plkst. 22.10. Atpakaļ uz Rīgu vilciens ies plkst. 4.00 un ieradīsies plkst. 7.45. Brīvdienās izbraukšanas laiki būtu ērtāki. Citu iespēju nav, jo Latvijā un Igaunijā papildu dīzeļvilcieni nav pieejami.

Pēc Tartu pilsētas pašvaldības iniciatīvas tiek veikta aptauja, lai novērtētu pasažieru interesi izmantot šo vilcienu līniju. Līnijas pagarināšana līdz Tartu izmaksātu no 500 000 līdz 700 000 eiro gadā, tāpēc jāapsver arī valsts budžeta iespējas. Jāatzīmē, ka uz Rīgas lidostu un atpakaļ no tās ceļot nebūs iespējams un Rīgā būs jāizmanto pārsēšanās transports. Savienojums starp Rīgas dzelzceļa staciju un Rīgas lidostu tiks izveidots pēc *Rail Baltica* pabeigšanas.

Lietuvas dzelzceļa uzņēmums *LTG Link* apsver iespēju atvērt vilcienu līniju starp Viļņu un Tallinu, taču pirms tam ir jāizvērtē tehniskie nosacījumi un rentabilitāte.

IETEIKUMI

- *Sarunas par vilcienu savienojuma izveidi būtu jāturpina gan starp Igauniju un Latviju, gan abās valstīs atsevišķi, jo pašlaik nav skaidrs, kāds būtu pieprasījums, pakalpojumu kvalitāte, piemērotība un cena.*
- *Atjaunojot vilcienu satiksmi, ir jābūt stingram vadītājam, kas ir ieinteresēts šī mērķa sasniegšanā. Abu valstu ministrijas un dzelzceļa uzņēmumi nav atraduši piemērotus risinājumus, un tie nav bijuši pārāk dedzīgi šo risinājumu meklējumos (dažas tikšanās Igaunijas vēstniecībā tomēr ir notikušas). Tagad Tartu pilsētas pašvaldība ir uzņēmusies iniciatīvu.*

Kuģi

Ja *airBaltic* ir kļuvusi par nozīmīgu uzņēmumu arī Igaunijā, tad igauņu *Tallink* ir tikpat nozīmīgs uzņēmums arī latviešiem (*Tallink* ir saņēmis Livonijas balvu). Pirms Covid-19 krīzes *Tallink* bija viens no veiksmīgākajiem uzņēmumiem visā Latvijā, jo bija vienīgais, kas nodrošināja regulāru prāmju satiksmi starp Rīgu un Stokholmu. Un milzīgs kuģis ar *Tallink* logotipu Rīgas centrā esošajā ostā atveda gabaliņu Igaunijas uz kaimiņvalsts galvaspilsētu.

Diemžēl gan Covid-19 krīze, gan Krievijas agresija Ukrainā ir mainījusi tirgus situāciju. Prāmju satiksme starp Rīgu un Stokholmu jau kādu laiku ir apturēta, osta ir tukša, un *Tallink* pārstāvji šī ziņojuma rakstīšanas brīdī nevarēja aplēst, kad prāmju satiksme starp Latviju un Zviedriju varētu tikt atjaunota. Savienojums starp Tallinu un Rīgu nav ekonomiski pamatots, uzskata *Tallink* pārstāvji.

Pirms Covid-19 krīzes (un, protams, arī krīzes laikā) nebija iespējams atjaunot prāmju satiksmi starp Sāmsalu un Kurzemi – Mintu un Ventspili. Konkursi par prāmju līnijas operatora atrašanu ir bijuši neveiksmīgi; nav atrasts arī piemērots kuģis šai līnijai. Ilgus gadus projekta iniciators bija Ventspils pilsētas pašvaldība, tagad ar šo jautājumu nodarbojas Sāremā pašvaldība, kas nav zaudējusi cerības atjaunot prāmja līniju.

Digitālā sadarbība

Gan Igaunija, gan Latvija sevi uzskata par digitālām valstīm – ja pirms dažiem gadiem elektronisko pakalpojumu attīstība Igaunijā bija straujāka, tad tagad Latvija ir paātrinājusi tempu, kļūstot straujāka nekā Igaunija. Sadarbības ziņā starp abām valstīm ir svarīgi, lai datubāzes varētu izmantot abās valstīs.

Igaunijas, Latvijas un Lietuvas programmatūras sistēmas atbalsta viena otras ID kartes un digitālos parakstus. Izmantojot Latvijas ID karti, ir iespējams pieteikties Igaunijas Uzņēmumu reģistrā un portālā *eesti.ee* - šādā veidā latviešiem ir ērti pieejami vairāk nekā 30 Igaunijas valsts iestāžu pakalpojumi. Un būs vēl vairāk iespēju. No elektroniskajiem pakalpojumiem iegūst visi – gan uzņēmēji, gan valsts iestādes.

Mērķis ir padarīt ērtāku datu apmaiņu starp Igauniju un Latviju, izmantojot Igaunijas datu apmaiņas slāni *X-tee*. Tāpēc katram uzņēmumam nav jāizstrādā savas sistēmas. Datu apmaiņa starp Igaunijas *X-tee* un Latvijas VISS darbojas, bet tiek izstrādātas jaunas elektroniskās vides.

Tajā pašā laikā pastāv atšķirības abu valstu digitālajā attīstībā. Igaunijā jau kādu laiku vēlēšanās ir iespējams balsot internetā, bet Latvijā tas nav iespējams, jo drošības iestādes ir atzinušas, ka i-balsošana nav droša.

Cik ātri, ja vispār, cilvēki pieņems digitālos pakalpojumus un sāks tos izmantot? Latvijā atgriezušos iedzīvotāju aptaujas liecina, ka,

ilgāku laiku dzīvojot ārzemēs, ir grūti saprast e-pakalpojumus un atrast visu nepieciešamo informāciju. Latvieši, kas atgriežas dzimtenē, vēlētos, lai viņiem nepieciešamo informāciju sniegtu ierēdņi ar smaidīgām sejām. Tas parāda, cik tālu Igaunija un Latvija kā digitālās valstis ir tikušas, salīdzinot ar Eiropu un pārējo pasauli.

Latvija bija viena no pirmajām valstīm pasaulē, kur Covid-19 ierobežojumu laikā tika izveidota unikāla un droša e-vide parlamenta attālinātam darbam. Tas nodrošinās demokrātisku parlamentāro valsts pārvaldi arī krīzes situācijā, kad deputāti nevar piedalīties sēdēs. Eksperti uzskata, ka, izmantojot šo Saeimas attālinātā darba modeli, ir ievērotas visas drošības prasības un ir iespējams izvairīties no riskiem, kas saistīti ar i-balsošanu. E-vidē ir iespējams diskutēt un balsot neatkarīgi no tā, kur atrodas parlamenta deputāti. Balsošana aizņem tikai 30 sekundes. Likumdevējiem ekrānos ir visa nepieciešamā informācija.

Lai pievienotos sesijai, ir nepieciešams digitālais paraksts. Un, protams, interneta pieslēgums. Taču veidotāji ir apsvēruši iespēju, ka Latvijā var rasties situācija, kad interneta pieslēgums nav pieejams. Kiberdrošības eksperti apgalvo, ka sistēma darbojas arī ar ierobežotu piekļuvi internetam. Saeimas deputātiem parlamenta sēžu laikā nav nepieciešams sazināties ar Somiju vai Vāciju, visi darbam nepieciešamie līdzekļi tiek nodrošināti uz vietas, Latvijā.

Labs piemērs Igaunijā varētu būt tālmācības platforma *tavaklase.lv*, kas ieguva popularitāti Covid-19 ierobežojumu laikā. Tajā ir apkopoti videoieraksti ar valsts labāko skolotāju nodarbībām par dažādiem mācību priekšmetiem. Platforma tiek pastāvīgi papildināta ar jauniem materiāliem. Ja nav vajadzības mācīties attālināti, to var izmantot kā papildu mācību līdzekli.

IETEIKUMS

- *Papildus datu apmaiņai divu valstu digitālā sadarbība varētu būt daudz plašāka - kaimiņvalstu pieredze datu bāzu un elektronisko platformu izveidē un nodrošināšanā būtu jāizmanto plašākā mērogā.*

Jaunuzņēmumi

Abas valstis daudz iegulda digitālo inovāciju un risinājumu ieviešanā dažādos darījumos, tostarp pārrobežu darījumos, tostarp mākslīgā intelekta izmantošanā. Abi atzīst, ka turpmāk ekonomikas izaugsmes potenciāls lielā mērā būs atkarīgs no digitālajiem risinājumiem. Vispāratzīts, ka "jaunuzņēmumi" IT nozarē ir ekonomikas inovāciju virzītājspēks un turpmākās ekonomiskās izaugsmes pamats. Abās valstīs ir strauji attīstītas jaunuzņēmumu ekosistēmas (aprakstītas *TechChill(lv)* un *Latitude 59(ee)*, kas ir divas no Latvijas un Igaunijas jaunuzņēmumu vietnēm. Latvija Ekonomikas ministrijas paspārnē ir izveidojusi valsts kapitāla asociāciju, kas ir apvienota ar Igaunijas *Startup Estonia* – datubāzi, kurā ir vairāk nekā 1000 jaunuzņēmumu. Izaicinājums abiem IT jaunuzņēmumiem ir atrast investīciju finansējumu to darbības sākumposmam.

IETEIKUMS

- *Latvijai un Igaunijai kopīgi jāapspriež labākās iespējas iegūt finansiālu atbalstu jaunuzņēmumiem.*
- *Būtu nepieciešams, lai abu pušu valdības vairāk mudinātu mazos un vidējos uzņēmumus ienākt otras puses tirgos.*

Birokrātiskie šķēršļi

2022. gada 10. martā notikušajā abu valstu uzņēmēju diskusijā izskanēja jautājums par to, vai Latvijai ir nepieciešams liels dokumentu apjoms, lai iekļūtu Latvijas tirgū. Taču ir pierādījumi no ziemeļu kaimiņvalsts, ka Latvija ir

daudz darījusi, lai uzlabotu uzņēmējdarbības vidi uzņēmumiem. Iespējams, valstu tiesību aktu un noteikumu atšķirības joprojām būs pastāvīgs izaicinājums, cenšoties nodrošināt vienlīdzīgus konkurences apstākļus uzņēmumiem no jebkuras valsts vai trešās valsts. Tas ir īpaši svarīgi nodokļu jomā, jo pasākumi šajā jomā var noteikt uzņēmuma rentabilitāti. Šajā jautājumā ir jāievēro vienlīdzība un jāizvairās no pasīva protekcionisma.

IETEIKUMS

- *Katrai pusei būtu jānodrošina taisnīgi nodokļu likumi, kas veicina godīgu konkurenci.*

Biznesa organizācijas

Ja mazāks uzņēmums mēģina gūt panākumus kaimiņu tirgū ar savu produktu, biroju vai investīcijām, vienmēr rodas jautājums – kā? Ko darīt, ja jums nav pieredzes, kontaktu, zināšanu par tirgus situāciju, tiesību aktiem vai cenām? Kur vērsties? Kam lūgt padomu? Jā, ir lielās institūcijas – Igaunijas Tirdzniecības un rūpniecības kamera Tallinā un Biznesa kamera un Investīciju un attīstības aģentūra Rīgā, ir vēstniecības, bet ģimenes uzņēmumam, kas ražo sveces, tās visas var šķist pārāk lielas, pārāk tālas.

Ilgus gadus Igaunija sniedza atbalstu uzņēmējiem, kas ienāca Latvijas tirgū – vēstniecības ēkā Rīgā atradās Igaunijas Tirdzniecības kamera Latvijā. Kamerā bija aptuveni 30-40 biedru, kas sanāca kopā, dalījās pieredzē, informācijā, kontaktos, brīdināja par riskiem, palīdzēja ar dokumentu kārtošanu un izpratni par tiesību aktiem. Viņi organizēja seminārus un palīdzēja atrast sadarbības partnerus. Tagad kamera ir slēgta. Kādēļ?

Samazinājās to uzņēmumu skaits, kas piedalās kameras darbībā. Daudzi jaunpienācēji patstāvīgi atrada informāciju internetā, un daži atteicās no saviem plāniem paplašināties Latvijā.

Latvijai Igaunijā nav uzņēmējdarbības organizācijas, taču Igaunijā darbojas Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kameras pārstāvis Kaspars Pacevičs. Viņš ir arī Latvijas uzņēmuma *Sakret*, kas veiksmīgi darbojas Mao, vadītājs. Viņš sadarbojas ar Igaunijas Tirdzniecības kameru un Latvijas vēstniecību Igaunijā, un, viņaprāt, Latvijas uzņēmumiem, kas ienāk Igaunijas tirgū, vienmēr ir iespēja lūgt padomu. Arī bijusī Igaunijas Uzņēmējdarbības kameras Latvijā direktore Hele Lehmusa (*Hele Lõhmus*) apstiprina, ka ienākšanu Latvijas tirgū nevarētu kavēt informācijas trūkums. Igaunija ir mēģinājusi izveidot kameru Rīgā. Ja Igaunijas uzņēmumiem nav vajadzības pēc šādas kameras, lai tā būtu. Otra lieta ir pierobežas reģiona mazo uzņēmumu vēlēšanos šķērsot robežu. Aptaujas liecina, ka šādas vēlēšanās trūkst. Igauņiem šķiet, ka Latvija ir noslēgtāka, ir jāpieliek lielākas pūles, lai kaut kur izlauztos; Latvijā uz e-pastiem tiek atbildēts lēnāk nekā Igaunijā. Un – igauņi uzskata, ka Latvijā ir vairāk ierēdņu, kas dara vienu un to pašu darbu. Bet tomēr ir vieglāk iekļūt kaimiņu tirgū nekā tālajās valstīs, jo mēs viens otru labāk pazīstam un saprotam. Jau gadiem ilgi daudziem Latvijas uzņēmumiem paplašināšanās uz Igauniju ir bijis pirmais solis ceļā uz Skandināviju. Lai gan nodokļu sistēma atšķiras, uzņēmēji abās robežas pusēs uzskata, ka tā ir diezgan līdzīga.

No otras puses, Igaunija un Latvija nav varējušas vai gribējušas vienoties par abu pušu lēmumiem attiecībā uz uzņēmējdarbību. Akcīzes nodokļa atšķirības ir radījušas konkurences situāciju pierobežas zonā, kur masas pērk alkoholu vai degvielu tur, kur tas ir lētāk. Tas motivēja uzņēmējus Latvijas pierobežas zonā attīstīt visu alkohola tirdzniecības tīklu.

Arī Covid-19 krīze Igaunijā un Latvijā tika risināta atšķirīgi – gan attiecībā uz ierobežojumiem, gan atbalstu uzņēmējiem. Neilgu laiku Baltijas valstis varēja izveidot Baltijas burbuli, tomēr ierobežojumu atšķirības radīja situāciju, ka latvieši devās baudīt Igaunijas kūrortus, bet tajā pašā laikā Latvijas kūrorti bija slēgti. Valsts krīzes atbalsts uzņēmējiem

un darba ņēmējiem Latvijā ir bijis lielāks nekā Igaunijā. Papildus darba ierobežojumu un apgrozījuma samazinājuma kompensācijai Latvijas uzņēmumiem ir pieejama garantiju programma un eksporta kredītu garantiju programma, lai mazinātu Ukrainas kara dēļ noteikto sankciju ietekmi, jo daudzi Latvijas uzņēmumi agrāk sadarbojās ar Krieviju vai Baltkrieviju. Svarīgākā pasākumu daļa ir atbalsts jaunu noieta tirgu meklēšanai citās valstīs, tādējādi saglabājot darba vietas Latvijā un mazinot atkarību no Krievijas.

Ekonomikas forumos atkal un atkal dzirdam, ka Igaunijai un Latvijai vajadzētu sevi prezentēt kā vienotu investīciju un tūrisma reģionu. Pašreizējā situācija ir tāda, ka tuvākajos tirgos mēs esam konkurenti, bet attālākos tirgos mēs sadarbojamies. *Enterprise Estonia* Tūrisma attīstības centrs sadarbojas ar Latviju, izmantojot Baltijas Apvienoto tūrisma komiteju, galvenokārt attiecībā uz Ķīnu, Japānu un ASV. Rotācijas pasākums *Baltic Connecting* ir Baltijas valstu kopuzņēmums. Labākais piemērs uzņēmēju sadarbībai ir Vācijas tirgus, kur visu trīs valstu tūrisma aģentūras popularizē ceļojumu paketi "Baltijas valstis".

Igaunijas un Latvijas tirdzniecības kameras pasniedz Livonijas balvu uzņēmumiem, kas darbojas kaimiņvalstu tirgos. Tā katru gadu tiek pasniegta vienam Latvijas un vienam Igaunijas uzņēmumam par lielāko ieguldījumu kaimiņvalsts uzņēmējdarbības vidē. Izrādās, ka pat lielie uzņēmēji novērtē šo atzinību. *AirBaltic* izpilddirektors Martins Gauss stāsta, ka viņam bija liels gods saņemt Livonijas balvu un dzirdēt atzinību no abu valstu vadītājiem.

IETEIKUMI

- *Igaunijai un Latvijai būtu jācenšas vairāk vienoties un saskaņot lēmumus, kas ietekmē pierobežas reģionu un kaimiņvalstu ekonomisko vidi kopumā. Covid-19 perioda Baltijas burbuļa principiem būtu jākalpo par pamatu plašākiem un ilglaicīgākiem kopīgiem lēmumiem.*
- *Vajadzīgas jaunas, modernas un aizraujošas sadarbības formas, lai motivētu mazākus un vidēja lieluma uzņēmumus paplašināt darbību kaimiņvalstu tirgū un palīdzētu tiem radīt labākus sadarbības nosacījumus. Daudzi uzņēmumi bieži nepiedalās semināros vai gadatirgos.*
- *Abu valstu uzņēmējiem nepieciešams vairāk kopīgu konkursu dažādās jomās.*
- *Tūrisma aģentūrām būtu jāpiedāvā vairāk un daudzveidīgāki tūrisma piedāvājumi dažādām mērķa grupām, ietverot gan Igauniju, gan Latviju (gan vietējiem iedzīvotājiem, gan iebraucējiem tūristiem).*

Pierobežas reģions

Tur dzīvojošā mērķa grupa ir pārāk maza, lai likumdevēji Tallinā un Rīgā izstrādātu īpašus noteikumus vai likumus pārrobežu problēmu risināšanai, – tāda ir politiķu kopējā nostāja abās robežas pusēs. Mums ir ES nolīgumi, un tie ir spēkā arī pierobežas zonās. Taču ar šiem nolīgumiem ne vienmēr pietiek, jo tajos nav ņemtas vērā pierobežas teritorijas īpatnības. Un arī galvaspilsētās problēmas ir nezināmas, jo lauku rajonos valsts institūcijas ir arvien mazāk pārstāvētas – nav ne informatoru, ne lēmumu pieņēmēju.

Uzņēmēji un pašvaldības gadiem ilgi ir centušās palīdzēt pierobežas iedzīvotājiem izveidot vienotu darba tirgu, neraugoties uz valodu atšķirībām. Tas ir vitāli nepieciešams, jo problēmas abās robežas pusēs lielākoties ir vienas un tās pašas – darba vietu trūkums, īpaši cilvēkiem ar augstāko izglītību, lielāku centru attālinātība, jauniešu aizbraukšana. Bieži vien vakance vai piemērots darbinieks otrā robežas pusē var būt tuvāk nekā savā valstī. Par laimi, tagad ir vieglāk apvienot abas šīs jomas. Tomēr dažas tendences parādās:

- Lielākoties cilvēki brauc strādāt no Latvijas uz Igauniju, mazāk - otrādi. Iemesls tam ir tāds, ka Igaunijas pusē ir vairāki lieli darba devēji, kas piedāvā darbu arī kaimiņvalsts

iedzīvotājiem, piemēram, kokrūpniecībā un pārtikas rūpniecībā. Tajā pašā laikā Igaunijā algas un sociālie pabalsti ir labāki.

- Igaunijas darba devēji aktīvi meklē darbiniekus no Latvijas. 2021. gadā valsts nodarbinātības dienests Latvijas valsts nodarbinātības dienestam nosūtīja 317 darba piedāvājumus, kas aptvēra 2033 darba vietas. Latvijas puses interese atrast darbiniekus no Igaunijas ir zema.

- Cilvēki dodas uz darbu lielākos attālumos – bez Valgas-Valkas arī uz Saru, No, Tartu vai Valmieru.

- Lielākajai daļai cilvēku mājas ir vienā robežas pusē, bet darbs – otrā. Tāpēc viņiem ir jāšķērso robeža gan dodoties uz darbu, gan atgriežoties no darba. Tomēr Valgā reģistrēto latviešu skaits ir pieaudzis. Pašvaldības to nevar pierādīt, bet daži no viņiem joprojām dzīvo Latvijā. Viņi un viņu ģimenes tur izmanto vietējos pakalpojumus – bērnudārzu, skolu utt. –, bet viņu nodokļu nauda paliek Igaunijā.

- Pēdējo gadu laikā ir bijuši tikai daži lielāki investīciju plāni pierobežas zonā, ņemot vērā abu valstu darbaspēku un tirgus. Lielāki uzņēmumi nav dibināti, jo nav piemērotu vietu, ir stingras vides prasības vai investori šaubās par darbinieku pieejamību. Tādējādi kopējais darba tirgus nav radījis labvēlīgus apstākļus jaunu uzņēmumu dibināšanai un cilvēku atgriešanai no lielākiem centriem vai ārzemēm. Starptautiskajās ekonomikas konferencēs un gadatirgos netiek izceltas pierobežas zonas priekšrocības, koncentrējoties uz Baltijas valstīm kā kopējo tirgu kopumā.

- Igaunijas un Latvijas pierobežā varam pamanīt arvien vairāk izkārtņu un reklāmu abās valodās. Tūrisma, sabiedriskās ēdināšanas un tirdzniecības nozares uzņēmumi rēķinās ar kaimiņiem kā klientiem, taču pierobežā tie nepārdod daudz viens otra produkcijas. Tas gan neattiecas uz precēm lielajos lielveikalu tīklos un pierobežas gadatirgos.

- Viens no lielākajiem pierobežas darbaspēka izmantotājiem ir Saru kokzāģētava Verumā apriņķī - katru dienu divās maiņās tur strādā aptuveni 120 Latvijas iedzīvotāju. Lielākajai daļai no viņiem ir Igaunijas veselības apdrošināšana, un viņi nevar saņemt veselības aprūpes pakalpojumus savā dzīvesvietā Latvijā. Par laimi, vietējais ģimenes ārsts ir latvietis, tāpēc ar šiem cilvēkiem valodas problēmu nav, bet ne visur ir šāda situācija. Ieilgušie Covid-19 ierobežojumi un to atšķirības starp valstīm apgrūtināja došanos uz darbu citā valstī – tuvākā robežšķērsošanas vieta varēja būt slēgta vai arī, lai dotos uz pārbaudījumiem, bija jābrauc 50 km līdz Veru. Veru ir arī vieta, kur doties, lai atrisinātu visus birokrātiskos jautājumus saistībā ar darbu otrpus robežai.

ES pastāv princips – personas nodarbinātības valsts ir saistīta arī ar sociālo nodokļu (sociālās apdrošināšanas iemaksu) maksāšanu. Tā pati valsts ir atbildīga par veselības apdrošināšanu un citiem pabalstiem. Tomēr pārrobežu darba ņēmējs var izvēlēties veselības apdrošināšanu dzīvesvietas valstī. Šādā gadījumā viņam tā nevar būt darba valstī (bet Eiropas veselības apdrošināšanas karte ir derīga). Šī iespēja vai nu nav zināma, vai arī tiek izmantota reti. Iespējams, cilvēki domā par sniegtajiem veselības aprūpes pakalpojumiem, to pieejamību un jomām, kuras sedz veselības apdrošināšana. No otras puses, tas rada situāciju, kad vienas ģimenes locekļi izmanto veselības aprūpes pakalpojumus dažādās valstīs – viņi ar bērniem dodas pie ārsta Latvijā, bet pašiem jādodas uz Igauniju.

Precīzāk – ja strādājat Igaunijā un dzīvojat Latvijā, pieprasiet Igaunijas Veselības apdrošināšanas fondam veidlapu S1 un reģistrējiet to pie sava Latvijas veselības apdrošinātāja (Nacionālais veselības dienests). Tādējādi jums būs tāda pati veselības apdrošināšana kā visiem pārējiem Latvijas iedzīvotājiem. Latvija divas reizes gadā nosūta rēķinus apmaksai uz Igauniju. Un tas pats attiecas uz darbu Latvijā un dzīvi Igaunijā.

Ja strādājat divās valstīs – jautājiet savā dzīvesvietas valstī, lai noteiktu piemērojamos tiesību aktus – A1. Igaunijā to veic Sociālās apdrošināšanas pārvalde. Latvija – Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra.

Pensiju gadījumā katra valsts maksā savu daļu (proporcionāli).

Bezdarba apdrošināšanas noteikumi ir šādi:

Jūs dzīvojat Valkā un katru dienu ejat uz darbu Valgā. Jūs tiekat uzskatīts par pārrobežu darba ņēmēju, un jums ir jāpieprasa bezdarbnieka pabalsts no dzīvesvietas valsts - Latvijas.

Jums ir ģimene Latvijā, bet darbs Igaunijā ir tālāk no robežas, tādēļ jūs nevarat tik bieži atgriezties mājās. Jūs tiekat uzskatīts par pārrobežu darba ņēmēju, un jums ir iespēja izvēlēties. Ja neatgriežaties Latvijā, varat reģistrēties kā bezdarbnieks un pieteikties bezdarbnieka pabalstam no Igaunijas. Ja atgriezīsieties Latvijā, varat pieteikties bezdarbnieka pabalstam no Latvijas. Jūs varat būt reģistrēts bezdarbnieks un vienlaikus meklēt darbu abās valstīs, taču jums ir jāatbilst abu valstu aktivitātes prasībām.

Attiecībā uz ģimenes pabalstiem noteikumi ir šādi:

Ģimene dzīvo Valgā, māte nestrādā, tēvs strādā Valkā: Latvija maksā ģimenes pabalstus kā pirmā kompetentā valsts, un Igaunija maksā starpību, jo bērni dzīvo Igaunijā.

Tā pati ģimene, bet māte dodas strādāt uz Valgu - kompetence pārceļas uz Igauniju - Igaunija maksā visus pabalstus, un Latvija maksā starpību, ja tāda ir.

Kā redzams, teorētiskie risinājumi ir iespējami, taču praksē to ievērošana tiek uzskatīta par sarežģītu, un ierēdņu ieguldījums, lai palīdzētu konkrētiem darbiniekiem vai ģimenēm viņu vajadzību un iespēju apmierināšanā, ir diezgan nenozīmīgs. Taču pārrobežu nodarbinātība starp Igauniju un Latviju kļūst aizvien nozīmīgāks jautājums, un valstu kopīgs ieguldījums birokrātijas mazināšanā un darba ņēmēju lietu sakārtošanā varētu mazināt ar bezdarbu un arī darbaspēka trūkumu saistītās problēmas. Tas palīdzētu ģimenēm atgriezties mājās no lielajiem centriem, jo daudzi cilvēki aizbrauc, tāpēc ka nav pieejamas darba vietas.

Otrpus robežai cilvēkiem atrast darbu ir palīdzējuši Livonijas darba gadatirgi, kas Valgā vienkopus pulcēja darba meklētājus un darba devējus. Īsu laiku ar Eiropas Savienības atbalstu tika publicēts pārrobežu reklāmas izdevums. Informācija par brīvajām darba vietām vienmēr ir pieejama starptautiskajā datubāzē, taču ne jau visi uzņēmumi pie robežas to izmanto.

Valka-Valga

Valkas un Valgas dvīņu pilsētu statuss Eiropā ir unikāls. Un saukt Valgu un Valku par pilsētu vai pilsētām daudziem ir ne tik lingvistiska, bet vairāk semantiska rakstura jautājums. Oficiāli, protams, ir divas atsevišķas pašvaldības – ne tikai divas pilsētas, bet arī divi novadi. Daudzu iedzīvotāju un novadu vadītāju vēlme ir vienots virziens reģiona pārvaldībā. Viena pilsēta, divas valstis – tāds ir Valgas un Valkas kopīgais moto. Taču robeža kaut kur ir – ne tikai pie Varžupītes, bet arī cilvēkos.

1917. gadā tagadējā Valgas rātsnamā notika Latviešu Pagaidu Nacionālās padomes dibināšanas sanāksme un tika pieņemta deklarācija par Latvijas autonomiju, paziņojot visai pasaulei, ka Latvija ar Kurzemi, Vidzemi un Latgali tās sastāvā ir neatkarīga valsts. Tolaik pilsēta vēl bija viena.

Valga un Valka radās piespiedu sadalīšanas rezultāts pirms vairāk nekā simts gadiem, kad pa Varžupīti tika nosprausta robeža starp Igauniju un Latviju. Tā, iespējams, nav spožākā Latvijas un Igaunijas kopīgās vēstures lappuse, taču vēsturnieki uzskata, ka tolaik nebija citu iespēju, un tagad atskatoties nav pārliecības, ka kāda cita veida dalījums būtu bijis labāks. “Kļūdu labošana” un pilsētu apvienošana nekad nav nonākusi ne Latvijas, ne Igaunijas politiskajā darba kārtībā, lai gan šādi ierosinājumi ir izskanējuši. Piemēram,

izveidot pašvaldību ar īpašu statusu. Taču nekas neliecina, ka šajā sakarā kaut kas tiktu nopietni darīts. Un droši vien arī nākotnē būs tā, ka cilvēki Valgā un Valkā varēs kopā dziedāt un dejot un brīvi šķērsot robežu, taču vēlēšanas notiks katrā pusē atsevišķi. Nevar arī droši zināt, ka vairums vietējo iedzīvotāju vēlētos šādas drastiskas pārmaiņas. Simts gadu laikā Valka ir kļuvusi par Latvijas pilsētu un Valga par Igaunijas.

Sadarbību un kopīgu attīstību var plānot arī ar kartē un cilvēku ieradumos nospraustām robežām. Taču tas, cik daudz Valkas un Valgas unikālo raksturu izmanto vietējiem iedzīvotājiem un reģiona attīstībai, ir cits jautājums.

Vienlaikus visā Eiropā var vērot arvien vairāk sekmīgas pārrobežu sadarbības piemēru. Pēc vēsturnieku domām vēlme pēc kopīgas pārrobežu attīstības šodien ir daudz spēcīgāka nekā pirms gadsimta, kad britu diplomāta uzraudzībā pilsēta ar vācisku nosaukumu *Walk* tika sadalīta Valgā un Valkā.

Kopīgo nākotni ietekmē divu veidu būtiskas pārmaiņas. Gan Igaunijā, gan Latvijā ir notikušas administratīvās reformas, un ne vienā, ne otrā robežas pusē vairs neievēl pilsētas domi. Valgas novads ir kļuvis par lielāko pašvaldību Dienvidaustrumigaunijā; Valkas novads nav apvienots ar kaimiņiem un turpina pastāvēt kā salīdzinoši neliela pašvaldība. Taču, ņemot vērā pašvaldību kopīgos mērķus un elektorāta vēlmes, iedzīvotāji sagaida lielākus rezultātus no pilsētas un lauku teritoriju kopējās attīstības, nevis no novadu centru sadarbības. Jāņem vērā, ka šajās divās pašvaldībās dzīvo 24 000 iedzīvotāju, kas ir diezgan liels skaits reģionam starp Valmieru un Tartu.

Krievijas agresija Ukrainā ir aktualizējusi citu veidu sadarbību – kā Valgai un Valkai būtu jārīkojas iespējamo draudu gadījumā? Kopā vai atsevišķi? Kā un kur evakuēt iedzīvotājus? Kādas ir abu pušu iespējas? Kurā robežas pusē cilvēki varētu rēķināties ar medicīniskās palīdzības saņemšanu?

Šā ziņojuma sastādīšanas laikā nebija skaidrs, kā abu valstu civilās aizsardzības plānos tiek ņemtas vērā pierobežas zonas īpatnības. Taču Latvijas, Igaunijas un Lietuvas aizsardzības spēki tagad var šķērsot visu trīs valstu robežas bez jebkādas birokrātijas, lai dotos palīgā kaimiņiem. To apliecina kopīgās mācības NATO divīzijas "Ziemeļu" štāba uzraudzībā.

Abu valstu policija un glābšanas dienesti jau gadiem ilgi atbalsta cits citu pierobežā. Taču sadarbība medicīnas jomā pierobežas pacientiem nav tik ērta. Lai gan Valgas slimnīca Valkas iedzīvotājiem ir kājām ejamā attālumā, bet tuvākā veselības aprūpes iestāde Latvijas pusē ir 50 km attālumā Valmierā, daudziem nākas mērot šo tālāko ceļu. Arī ātrā palīdzība, ievērojot pacientu vēlmes, dod priekšroku nogādāt viņus savas valsts slimnīcā. Dažādu iemeslu dēļ Valgas slimnīca nav kļuvusi par kopīgu veselības aprūpes centru pierobežas reģionam – atšķiras medicīnas pakalpojumu izcenojumi un veselības aprūpes nosacījumi. Valgas slimnīcā ir mazāk medicīnas darbinieku un šaurāks pieejamo pakalpojumu klāsts nekā Valmierā. Par spīti vietējo pašvaldību vēlmēm neviena no abām valstīm nav mēģinājusi padarīt Valgas slimnīcu par pārrobežu medicīnas centru. Ārkārtas palīdzība tiek nodrošināta saskaņā ar ES noteikumiem, bet, neskaitot dažus izņēmumus, plānotās veselības aprūpes saņemšana pārrobežu pacientiem joprojām ir sarežģīta.

Latvijas un Igaunijas atšķirīgā pieeja cīņā pret Covid-19 pandēmiju visvairāk ietekmēja pierobežas iedzīvotājus. Vien dažu soļu attālumā bija atšķirīgi ierobežojumi; iebraukšana valstī bija daļēji aizliegta; dvīņu pilsētu centrālo laukumu sadalīja žogs; tika izveidoti policijas un robežsardzes posteņi. Lai arī Latvijas un drīz pēc tam Igaunijas valdība atļāva izņēmumus Valkas un Valgas pašvaldībās, tas tik un tā ietekmēja daudzu ģimeņu dzīvi.

Ar ES atbalstu Valkā un Valgā ir izveidots kopīgs centrālais laukums; pilsētas turpina darbu pie pārrobežu atpūtas zonas izveides. Pilsētām ir kopīgi gadatirgi un svētki, tās organizē festivālus, kultūras un sporta pasākumus. Valgas bērni apmeklē Valkas mākslas skolu; deju un dziedāšanas studija *Joy* un

ekstrēmo sporta veidu zāle ir atvērta Latvijas jauniešiem; mūzikas skolas organizē kopīgus pasākumus. Taču latviešu valodas grupa skolēniem Valgā Profesionālās izglītības centrā nepastāvēja ilgi, jo pēc arodskolu renovācijas latvieši dod priekšroku mācībām Latvijā.

Tomēr daļa kopējo problēmu paliek neatrisinātas gadiem – piesārņojums pa Pedeles upi nonāk no Latvijas Igaunijā; uz robežas esošo tiltu stāvoklis; birokrātija, kas traucē atvērt autobusu līnijas starp abām pilsētām.

Bet raugoties plašāk – kas plāno Valkas un Valgas ilgtermiņa attīstību, nodarbojas ar informācijas apmaiņu, formulē kopīgus viedokļus un iepazīstina ar tiem? Vai kāds vispār to dara? Pilsētām nav vienota attīstības plāna, kas ļautu plānot pakalpojumus, infrastruktūru, demogrāfijas jautājumus, ekonomikas attīstību pēc 5, 10 gadiem vai ilgākā termiņā. Tomēr, ņemot vērā to atrašanās vietu un pieredzi pārrobežu jautājumu risināšanā, Valka un Valga varētu būt īstā vieta Latvijas-Igaunijas sadarbības attīstīšanai kopumā. Vienkārši izsakoties – Rīgā vai Tallinā nevar iziet no sanāksmju telpas, lai ieraudzītu, kas reāli notiek abās valstīs. Savukārt Valkā un Valgā tas ir iespējams. Pierobežas pilsētās darbojās Latvijas-Igaunijas un Igaunijas-Latvijas institūti. To sākotnējais mērķis bija piesaistīt augstskolas un piedalīties pētījumos un zinātnes projektos. Tomēr neskatoties uz iespaidīgajiem nosaukumiem, neviens no institūtiem neatrada savu īsto lomu; tie darbojās kā vienkārši tulkošanas biroji un drīz arī tika slēgti. Valkas un Valgas pašvaldības jau sen ir spriedušas par to, kā efektīvāk koordinēt abpusējo darbību, un šā ziņojuma sagatavošanas laikā ir pieņemts lēmums algot Valkas-Valgas sadarbības koordinatoru, kura viens no uzdevumiem būs veicināt dvīņu pilsētu atpazīstamību starptautiskā mērogā.

Vēl viens jautājums ir par to, vai Latvijai un Igaunijai kopumā vai pierobežas teritorijās, it īpaši Valkā un Valgā, ir nepieciešama īpaša institūcija kopīgu jautājumu risināšanai. Pārrobežu komunikācija starp dažādu jomu pārstāvjiem notiek jebkurā gadījumā. No otras puses, mēs varam redzēt, ka nepieciešamā informācija nav centralizēta, tā ir sadrumstalota un to ir grūti atrast, kad tas nepieciešams. Turklāt pastāv valodas barjera, jo ne visi dokumenti ir tulkoti angļu valodā. Covid-19 krīzes laikā bija redzams, ka cilvēkiem nav pieejama informācija par ikdienas jautājumiem – vai varu šķērsot robežu, lai nopirktu būvmateriālus vai dotos uz vasarnīcu, vai apciemotu slimu radinieku? Kādi dokumenti ir nepieciešami? Nemaz nerunāsim par jautājumiem saistībā ar darba likumdošanu vai nodokļiem. Informācijas trūkumā daudzi cilvēki plāno savu rīcību, balstoties uz citu izvēli, nezinot informācijas pirmavotus. Tajā pašā laikā viena vai divu cilvēku noalgošana vai vesela biroja atvēršana tik un tā nespētu tikt galā ar visām jomām.

Labus risinājumus ir atraduši tūrisma uzņēmēji – informāciju par kaimiņiem var ērti atrast datubāzēs, un tā tiek tulkota kaimiņvalsts valodā. Pierobežā arvien vairāk tiek izplatīti informatīvi materiāli latviešu un igauņu valodā.

Pārrobežu autoceļi

Daži ceļi ir labā stāvoklī, bet citi nav. 2020. gadā pašvaldības izveidoja sarakstu ar pierobežas ceļiem, kam nepieciešams remonts, un, cerams, tiks saņemts atbalsts investīcijām no ES Igaunijas-Latvijas programmas 2021.-2027. gadam.

Lielāka mēroga ceļu būvniecība pierobežā notika ar Igaunijas-Latvijas programmas atbalstu 2007.-2013. gadā, noasfaltējot trīs pārrobežas grants ceļus. Ja iepriekš tika pausts arguments, ka ceļi netiek pietiekami izmantoti, tad tagad skaitļi apstiprina prognozes, ka tad, ja ceļi būs labā stāvoklī, tos arī izmantos intensīvāk. Pēc jauna seguma uzklāšanas ceļu starp Kilingi-Nemmi un Mazsalacu izmanto divreiz vairāk nekā tad, kad tas vēl bija ar grants segumu. Satiksme starp Karksi-Nuiju un Sedas upi ir pieaugusi vēl vairāk.

Diemžēl pārrobežu ceļu būvniecības temps

ir palēninājies, jo 2014.-2020. gadā Eiropas Komisija neatbalstīja šādas investīcijas.

Jau 2019. gadā pierobežas pašvaldību vadītāji vērsās pie Latvijas un Igaunijas valdībām, aicinot operatīvi rast risinājumus pārrobežu ceļu problēmai. Bez pienācīgiem ceļiem netiks izmantots ekonomikas attīstības potenciāls Ziemeļlatvijā un Dienvidigaunijā. Pašvaldību vadītāji uzskata, ka abu valstu institūcijām, kas nodarbojas ar ceļu būvniecību, nav redzējuma par pierobežas reģiona attīstību kopumā, un tās paļaujas tikai uz ES atbalstu.

Starpvaldību komisija - pierobežas teritoriju attīstības veicinātāja?

Lai apzinātu un skaidrotu pierobežas problēmas un rastu tām risinājumus, jau 2004. gadā Latvija un Igaunija uzsāka sadarbību, izveidojot starpvaldību komisiju, kuras sastāvā ir abu valstu valdības pārstāvji. Reizi gadā ir paredzētas kopīgas sesijas, un tās darbu koordinē Latvijas Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrs un Igaunijas Valsts pārvaldes ministrs.

Starpvaldību komisijas mērķis ir nodrošināt brīvu cilvēku un darbaspēka, preču, pakalpojumu un kapitāla pārrobežu kustību starp Latviju un Igauniju, ieviešot izmaiņas vai papildinājumus normatīvajos aktos un noslēdzot līgumus starp abām valstīm. 2018. gadā tika pat izstrādāts veids, kā identificēt pārrobežu šķēršļus un problēmas, kurām komisija varētu rast risinājumus.

Tātad, viss šķietami ir kārtībā. Un 18 (!) pastāvēšanas gados komisija būtu varējusi konstatēt un atrisināt visas problēmas pierobežā, kopīgi secinot, ko nav nepieciešams vai nav iespējams mainīt. Diemžēl starpvaldību komisijas sanāksmes ir bijušas visai retas un neregulāras – tikai 10 reizes 18 gados, un kopš pēdējās sanāksmes ir pagājuši 3 gadi. Pēc garas pauzes abas puses skaidro, ka tas esot saistīts ar Covid-19 situāciju. Tajā pašā laikā atšķirīgie Covid-19 ierobežojumi abās valstīs bija ārkārtīgi svarīgs jautājums pierobežas rajona iedzīvotājiem, ko būtu vajadzējis apspriest kaut vai virtuāli.

Dažiem no jautājumiem, kurus komisija ir izvirzījusi iepriekšējās kopīgajās sesijās, ir rasti risinājumi, bet citiem nē. Komisijas nav publicējušas nevienu analīzi par pašreizējo situāciju un tās iemesliem. Tāpēc būtu jāizvērtē komisijas esošās vai vēlamās juridiskās pilnvaras. Sabiedrība nezina, vai laika posmā starp sanāksmēm (piemēram, pēdējo 3 gadu laikā) komisijas locekļi ir vai nav risinājuši pierobežu jautājumus un cik efektīva ir bijusi kontrole pār iepriekš pieņemto lēmumu izpildi.

Neviens no komisijas vadībā esošajiem ministriem nav kļuvis par viedokļa veidotāju saistībā ar pierobežas jautājumiem ne savā valdībā ne sabiedrībā, nav kļuvis par cilvēku, kam var uzdot jautājumus par lēmumu ietekmi uz pierobežu un tās tuvākajām apkaimēm. Tāpat komisijai būtu jāizvērtē un jāizlemj, kuras problēmas nav saprātīgi vai iespējams atrisināt kopā, nevis jāatstāj šie jautājumi atvērti gadiem ilgi. Piemēram, pārrobežu plānveida medicīniskā aprūpe, ceļu stāvoklis, sabiedriskais transports vai nodokļu likumdošana, strādājot otrā valstī.

IETEIKUMI

- *Iezīmēt pierobežas reģiona problēmas, iesaistot uzņēmējus, pārrobežu darbaspēku, darba tirgus ekspertus, uzņēmējdarbības asociāciju pārstāvjus, pašvaldības un ierēdņus, un kopīgi pieņemt lēmumu par to, vai un kā rast risinājumus.*
- *Rast veidus, kā regulāri analizēt un izvērtēt Latvijas un Igaunijas pieņemtos lēmumus (īpaši krīzes situācijās), ņemot vērā pierobežas reģionu viedokli, lai mazinātu abu valstu atšķirīgo lēmumu ietekmi uz iedzīvotāju ikdienu.*
- *Valkai un Valgai, kā arī citām pierobežas pašvaldībām būtu jāizveido kopīga nostāja par attīstību un pārrobežu pakalpojumiem īstermiņā un ilgtermiņā un jāapstiprina šie*

plāni abu pušu pašvaldībās. Pašlaik vietējā mērogā nav kopīgas nostājas vai skaidra viedokļa par to, ko un kāpēc darīt kopā vai atsevišķi. Tas palīdzētu rast risinājumus Latvijas-Igaunijas starpvaldību komisijā un kalpotu par pamatu Eiropas Savienības finansiālā atbalsta pieprasīšanai.

- *Runājot par Baltijas valstīm kopumā, būtu jāpanāk vienošanās, kas liktu valsts iestādēm un ministrijām ņemt vērā pierobežas reģionu vajadzības un valstu sadarbību to aktivitātēs un investīcijās. Pretējā gadījumā pierobežas reģiona attīstības ierosinājumi paliks tikai uz papīra. Viens piemērs ir nepieciešamo ceļu būvniecības investīciju plāns, kas nav guvis lielu atbalstu ne Rīgas, ne Tallinas varas gaiteņos.*
- *Izmantot abu pušu priekšrocības – darbaspēku un infrastruktūru, lai piesaistītu jaunas investīcijas, radītu jaunas darba vietas un izveidotu jaunus tūrisma galamērķus.*
- *Analizēt un ņemt vērā citu valstu pārrobežu sadarbības pieredzi.*

Galvaspilsētas

Latvijā dzīve ir koncentrēta ap Rīgu vēl vairāk nekā Igaunijā ap Tallinu, un gan vietējie iedzīvotāji, gan ekonomisti to ir sapratuši jau sen. Tāpat ir izskanējuši viedokļi par to, ka Rīga ir Baltijas valstu centrs, jo ārvalstu investori sāk izvērst savus plānus Baltijas valstīs no šejienes, šeit notiek visi svarīgākie attīstības forumi, ar Rīgu ir vislabākā gaisa satiksme, Rīga atrodas pa vidu starp Baltijas valstīm... Rīga ir gudrāk izmantojusi Baltijas valstis kā tēlu vai orientieri nekā Tallina vai piešķīrusi tam lielāku nozīmi.

Vienlaikus pēdējo divdesmit gadu laikā ir notikušas lielas izmaiņas attīstībā – attīstības līdere starp Baltijas valstu galvaspilsētām tagad ir Viļņa, tai seko Tallina, bet Rīga atpaliek visos rādītājos – tā liecina Latvijas Bankas pētījums. Demogrāfisko izmaiņu un vadības kļūdu dēļ Baltijas iedzīvotāju apmierinātība ar savām galvaspilsētām ir krasi atšķirīga. Viens no vadošajiem Latvijas ekonomistiem Oļegs Krasnopjorovs ir sagatavojis septiņus detalizētus ziņojumus, kas liecina, ka ar pašreizējo attīstības tempu Rīga nekad nesasniegs Tallinas un kur nu vēl Viļņas līmeni.

Lai gan lieli uzņēmumi uztver Baltijas valstis kā vienu tirgu, tomēr pastāv daudz atšķirību. Pēdējo dažu gadu desmitu laikā Rīgas iedzīvotāji kļuvuši trīsreiz turīgāki. Rīgas ekonomika attīstās straujāk nekā Latvijā kopumā un vidēji Eiropas Savienībā, taču Viļņā un Tallinā attīstība ir vēl straujāka. Pēc Latvijas Bankas aplēsēm ienākumu līmenis Rīgā atpaliek no Viļņas un Tallinas par aptuveni 8 gadiem. Rīgā ir vismazākā dzimstība un visaugstākā mirstība. Rīga ir vienīgā Baltijas valstu galvaspilsēta, kurā uz dzīvi apmetas mazāk jaunu iedzīvotāju nekā izbrauc. Jo īpaši Rīgu pamet ģimenes ar bērniem. Viņus neapmierina veselības aprūpes pakalpojumu kvalitāte, drošība un apkārtējā vide. Arī apmierinātība ar pilsētas vadības darbu ir Tallinā un Viļņā ir augstāka nekā Rīgā.

IKP uz vienu iedzīvotāju pēdējo divdesmit gadu laikā visvairāk ir audzis Viļņā, tai seko Tallina un Rīga. Līdztekus visstraujākajai ekonomikas izaugsmei starp visām Baltijas valstīm arī dzīves kvalitātes un darbaspēka apmierinātības rādītāji vislabākie ir Viļņā. Rezultātā Viļņā ir vislielākais darbspējīgo iedzīvotāju skaits, kaut gan gadsimtu mijā līdere šajā rādītājā bija Rīga.

Pētījuma rezultāti atklāj attīstības un pārvaldības atšķirības starp Baltijas valstu galvaspilsētām. Bet galvaspilsētai ir liela ietekme uz visas valsts attīstību.

Vai Rīgai un Tallinai būtu izdevīgi sadarboties? Un kādi būtu ieguvumi? Vai tomēr mēs vairāk esam konkurenti? Tallinas iedzīvotājiem ir bezmaksas sabiedriskais transports, bet Rīgā nekas tāds nav paredzēts, jo daudzi brauc uz darbu Rīgā no citurienes. Taču notiks sabiedriskā transporta sistēmas reorganizācija, saskaņojot vilcienu, autobusu, tramvaju un

trolejbusu kustības grafikus un ieviešot vienotas biļetes. Tiek veidoti jauni velosipēdu ceļu tīkli, sekojot Dānijas un ne tik daudz Igaunijas piemēram.

IETEIKUMS

- *Starp galvaspilsētām jau sen ir noslēgts sadarbības līgums. Ņemot vērā notikumu attīstību, bet ne tikai tādēļ, Rīgas un Tallinas sadarbībai būtu nepieciešams jauns saturs.*

Iepakojuma pārstrāde

2022. gada sākumā Latvija kā pēdējā no Baltijas valstīm ieviesa iepakojuma pārstrādes sistēmu. Lai gan bija cerības, ka tā pieņems pudeles ar Igaunijas depozīta simboliem un otrādi, šobrīd tas nav iespējams, jo ekonomiskā ieinteresētība ir visai zema. Tāpēc ražotājiem abās robežas pusēs ir jāmarķē savs iepakojums ar abu valstu depozītu simboliem, lai taras pieņemšanas automāti gan Latvijā, gan Igaunijā varētu nolasīt abus marķējumus. Arī Lietuvā ir atšķirīgs depozīta simbols.

Latvijā pirktās pudeles ar Igaunijas depozīta simboliem var atdot atpakaļ otrpus robežai, bet Latvijā un Igaunijā nav kopīgas iepakojuma pārstrādes sistēmas. Latvijas iepakojuma depozīta un pārstrādes sistēmas operatori intereses trūkumu skaidro ar to, ka, salīdzinot ar kopējo depozīta iepakojuma daudzumu Latvijā vai Igaunijā, pārrobežu pirkumu skaits ir nenozīmīgs.

Pierobežas rajonos situācija ir citāda, jo līdztekus tūristiem ir daudz cilvēku, kuri brauc no Igaunijas uz Latviju iegādāties alkoholiskos dzērienus. Vēlāk viņi nevar atdot atpakaļ iepakojumu – vienīgā iespēja nodot pudeles ir atkal braukt uz Latviju.

IETEIKUMS:

- *Jāapspriež iespējas izveidot Latvijas-Igaunijas iepakojuma pārstrādes sistēmu gan no ekonomiskā, gan no vides aizsardzības aspekta. Tehniski to būtu viegli īstenot, taču valstis nav vienojušās par to, kā organizēt finanšu plūsmu.*

Ģeodēziskās sistēmas

Igaunija un Latvija sadarbojas jomās, kurās nav bijusi augsta pārrobežu aktivitāte.

Pirmo reizi notiek kopīga koordinātu un augstuma sistēmu uzmērīšana abu valstu pierobežā. Igaunijas Zemes pārvalde un Latvijas Ģeotelpiskās informācijas aģentūra veica rūpīgu ģeodēzisko izpēti 40 km plašā teritorijā abās robežas pusēs. Tīmekļa lietotnē ir pieejami dati, kas nepieciešami inženieriem un būvniekiem pārrobežu būvju, piemēram, *Rail Baltica* dzelzceļa līnijas, būvniecībai, kā arī ūdenssaimniecības vai meliorācijas darbu veikšanai. Tā kā robežas koridora garums starp Latviju un Igauniju ir 340 km, abu valstu ģeodēziskās atskaites sistēmu saskaņošana bija milzīgs darbs, toties tagad savietojamos rezultātus varēs izmantot gadu desmitiem ilgi.

Abu valstu ģeodēzisko sistēmu pamatā ir Eiropas atsauces sistēmas. Taču, tā kā Latvijā un Igaunijā izmantotie pamatdati bija nedaudz atšķirīgi, arī ģeodēziskās sistēmas nebija pilnībā savietojamas. Tagad problēma ir atrisināta, un sagaidāms, ka jaunuzbūvētie ceļi būs līdzeni un ūdens caurulēs neplūdīs pretējā virzienā. Valkas un Valgas gadījumā šis saderības jautājums ir svarīgs daudzu jaunu būvju celtniecībā.

Latvija cer saskaņot savu ģeodēzisko sistēmu arī ar Lietuvu.

IETEIKUMI

- *Izmantot zināšanas un datu bāzes visās jomās.*
- *Paplašināt Latvijas un Igaunijas sadarbības iespējas jomās, kur pašlaik tās izmanto reti.*

Sadarbība un finansējums

Daudzi Latvijas-Igaunijas sadarbības projekti, no kuriem daži no tiem minēti šajā ziņojumā, ir īstenoti, izmantojot Eiropas Savienības finansējumu – ar Igaunijas-Latvijas Interreg programmas atbalstu. Tā ir viena no 60 pārrobežu sadarbības programmām. Šis atbalsta un attīstības pasākums ir kļuvis tik nozīmīgs abu valstu sadarbībā, ka bez tā nebūtu īstenotas daudzas labas idejas vai nebūtu atrasti jauni sadarbības partneri. Cits jautājums ir par to, cik ilgtspējīga ir šāda uz projektiem balstīta attīstība ilgākā perspektīvā – dažas programmas nosacījumiem atbilstošas aktivitātes ir īstenotas, taču vēlāk nebūs finansējuma vai vajadzības turpināt iesākto darbu. Vēl viena īpatnība ir tas, ka Interreg programma attiecas tikai uz daļu no abu valstu teritorijas; tajā ietilpst Rīga un tās apkārtne, bet ne Tallina un tās priekšpilsētas. Tomēr vairāk nekā 36 miljoni eiro no Eiropas Reģionālās attīstības fonda laikposmā no 2014. līdz 2020. gadam ir ievērojams naudas daudzums pārrobežu sadarbībai, un tā ir aktīvi izmantota programmā ietilpstošajā jomās. Jaunais programmas periods ilgst no 2021. līdz 2027. gadam, un pieejamais finansiālais atbalsts ir 24 miljoni eiro.

ES atbalsts ir izmantots pārrobežu uzņēmējdarbības attīstībai, dzīves vides uzlabošanai, ostu sadarbībai un vienotajam darba tirgum. Daži piemēri ir Jūrtaka, Zaļais dzelzceļš, Industriālais mantojums, Livonijas kulinārais ceļš, UNESCO tūrisms, Dārza pērles un Militārais mantojums.

Jaunā finansēšanas perioda priekšrocības ir ciešāka sadarbība starp pārrobežu reģioniem un kopīgu pakalpojumu izstrāde, kopīga un gudra uzņēmumu izaugsme, ilgtspējīga un noturīga programmas teritorija, labāk savienota programmas teritorija un pieejamāks un ilgtspējīgāks pārrobežu tūrisms.

“Baltijas Inovāciju fondam 2” ir būtiska loma Baltijas valstu kopējā kapitāla tirgus (Igaunijas, Latvijas un Lietuvas kopā) attīstībā. Turklāt tiek īstenots Latvijas un Igaunijas valsts iestāžu un Eiropas Rekonstrukcijas un attīstības bankas sadarbības projekts, lai atbalstītu Eiropas Savienības finanšu produktu taksonomijas noteikumu ieviešanu.

IETEIKUMI

- *Piesakoties Eiropas Savienības atbalsta saņemšanai, pieteikumu iesniedzējiem būtu vairāk jākoncentrējas uz idejām ar ilgāku un plašāku ietekmi, kas rada pievienoto vērtību teritorijas attīstībai un Latvijai un Igaunijai kopumā.*
- *Līdztekus Eiropas atbalsta līdzekļiem Latvija un Igaunija varētu izveidot pašas savu fondu sadarbības atbalstam, ko finansētu gan abas valstis, gan uzņēmēji un kas aptvertu plašākas jomas un aktivitātes papildus tām, kas jau paredzētas Interreg programmā. Tādējādi būtu iespējams atbalstīt pārrobežu zinātniskos pētījumus, izstrādāt kopīgas attīstības vīzijas, izsniegt sadarbības stipendijas studentiem un atbalstīt kopīgu pasākumu organizēšanu.*

Valoda un kultūra

Lai gan Latvija un Igaunija ir kaimiņvalstis, katras tautas diaspora robežas otrā pusē ir visai neliela. Igaunijā dzīvojošo latviešu skaits pēdējā laikā ir nedaudz pieaudzis – 2018. gadā Igaunijā dzīvoja gandrīz 2500 latviešu, bet 2021. gadā 3600. Viens no iemesliem varētu būt biežākā deklarēšanās Igaunijā iepriekš minēto pārrobežu darba un sociālās apdrošināšanas jautājumu dēļ. Citi iemesli nav zināmi. Turpretim Latvijā dzīvojošo igauņu skaits samazinās. Salīdzinājumā ar 1989. gadu, kad Latvijā dzīvoja 3300 igauņi, šis skaits ir sarucis uz pusi. 2021. gadā Latvijā dzīvoja 690 Igaunijas pilsoņi; gadu iepriekš 50 Igaunijas pilsoņi pārcēlās uz dzīvi Latvijā. Saskaņā ar statistikas datiem Latvijā dzīvo 220 laulātie pāri, no kuriem vienam laulātajam ir Igaunijas un otram ir Latvijas pilsonība. 2020. gadā tika reģistrētas 24 latviešu-igauņu laulības.

Nelielā diaspora ietekmē sociālās aktivitātes – lai gan to biedru skaits nav liels, Latvijas Igauņu biedrība Rīgā un latviešu organizācijas Tallinā un Tartu dara svarīgu darbu savas valodas un kultūras saglabāšanā, svin svētkus kaimiņvalstī, organizē tikšanās, koncertus, izstādes un citus pasākumus.

Igauņu skolā Rīgā var apgūt igauņu valodu. Igaunijas skolās latviešu valoda netiek mācīta. Igauņu skola agrāk bija vidusskola, bet tagad darbojas kā pamatskola – vidusskolai nebija pietiekami daudz skolēnu. Lielākā daļa no 200 skolēniem ir latvieši, un trešā daļa no viņiem nāk no latviešu-igauņu ģimenēm. Par mācībām šajā skolā ir ļoti liela interese, jo vietējie latvieši šo skolu uzskata par nelielu, bet draudzīgu, turklāt papildu priekšrocība ir iespēja apgūt igauņu valodu un kultūru. Igauņu interese par skolu ir mazinājusies – igauņi, kuri uz laiku ierodas strādāt Latvijā, dod priekšroku atstāt bērnus mācīties Igaunijas skolās. Arī ne visas latviešu-igauņu ģimenes ved savus bērnus uz igauņu skolu, to vietā izvēloties vietējās latviešu skolas. Rīgas igauņu skolā ir 23 pedagogi, un seši no viņiem runā igauniski. Viens no viņiem pats ir šīs skolas absolvents. Igauņu valodas skolotāju uz Rīgu nosūta Igaunijas Izglītības un zinātnes ministrija. Mācības notiek gan latviešu, gan igauņu valodā. Katru nedēļu notiek trīs igauņu valodas mācību stundas, bet papildus nodarbībām skolotāji cenšas runāt ar skolēniem igauniski.

Vidusskolas līmenī igauņu valodu var apgūt Rīgas Ziemeļvalstu ģimnāzijā, ja pietiek skolēnu grupas izveidei. Pēdējo četru gadu laikā tā nav bijis.

Augstskolas līmenī igauņu valodu var apgūt Latvijas Universitātē, studējot somugru valodas. Bakalaura studiju programmas galvenais akcents ir uz somu valodu, bet tajā ir iekļauta arī igauņu valoda un kultūra. Igauņu valodu var mācīties arī Latvijas Universitātē kā izvēles priekšmetu. Līdztekus filologiem šo iespēju izmanto cilvēki ar igauņu saknēm vai tie, kuri uzskata, ka šī valoda turpmāk varētu būt noderīga darbā vai sabiedriskajā dzīvē.

Igauņu valodas studijas finansē Latvijas Universitāte, bet pasniedzēji, mācību materiāli un literatūra tiek saņemta no Igaunijas. Tiekoties ar universitātes vadību un studentiem, Igaunijas vēstnieki Latvijā ir pauduši atbalstu igauņu valodas saglabāšanai.

Studējošo trūkuma dēļ somugru valodu maģistra līmeņa studijas nav pieejamas. Ir bijušas sarunas par sadarbību ar Tartu Universitāti, taču bez panākumiem. Tie, kur vēlas, var turpināt maģistra studijas Tartu, un daži studenti šo iespēju ir izmantojuši.

Tartu Universitātē latviešu valodu var mācīties kā izvēles priekšmetu. Tā kā nodarbības var apmeklēt visi studenti, to lokā ir dažādu fakultāšu pārstāvji ar dažādu iepriekšējo pieredzi un dažādu motivāciju – dažiem Latvijā ir draugi vai radi, dažus vienkārši interesē valoda. Katrā semestrī notiek divi, trīs latviešu valodas kursi, un valodas zināšanas var apgūt līdz A2 līmenim. Līdztekus valodas kursiem reizi dažos gados notiek arī gramatikas un tulkošanas kursi, latviešu kultūras un kino kursi. Kultūras kursi notiek retāk, jo ne katru semestri pietiek studējošo. Valodu kursi ir populārāki, tomēr arī to apmeklētāju skaits nav liels – aptuveni 10-15 studenti sāk no nulles, bet tikai aptuveni trešdaļa no viņiem turpina. Kultūras kursos parasti piedalās ne vairāk kā 10 dalībnieki. Intereses trūkuma dēļ Tartu Universitāte neplāno veidot īpašu mācību programmu kā Latvijas Universitāte, kurā pasniedz somugru valodas, taču ir pieejams izvēles modulis, kurā studenti var izvēlēties latviešu vai lietuviešu valodas kursus. Diemžēl šo moduli ir izvēlējušies tikai daži studenti, lielākā daļa no viņiem dod priekšroku izvēles priekšmetiem. Universitāte uzskata, ka nav jēgas veidot īpašu mācību programmu pat tad, ja ieinteresētu studentu būtu vairāk.

Tomēr Tartu Universitāte piedāvā latviešu valodas tālākizglītību visiem interesentiem. Studējošo vecums var būt no 16 līdz 70 gadiem. Lielākā daļa cilvēku vēlas tikai apgūt pamatus, lai spētu sazināties ar kolēģiem vai partneriem.

Iespējas saprast un tulkot igauņu un latviešu valodu nesen ir sasniegušas līdz šim nebijušu līmeni. Igauņu valodas institūts un Latviešu valodas aģentūra ir publicējusi igauņu-latviešu un latviešu-igauņu vārdnīcu. Tas tika gaidīts jau pusgadsimtu, jo līdz šim varēja izmantot tikai Kārļa Abena mazās vārdnīcas. Abās jaunajās vārdnīcās ir vairāk nekā 40 000 šķirkļu, un tās ir pieejamas arī tiešsaistē.

Sadarbībā ar valodu tehnoloģiju uzņēmumu Tilde un tulkošanas biroju Avatar tika radīts pirmais mašīntulkotājs rakstītiem tekstiem igauņu un latviešu valodā. EstLat tulkošanas rīks dažu sekunžu laikā pārtulko tekstu otrā valodā un dara to tieši – bez trešās valodas starpniecības. Mašīntulkotāja izveide abu kaimiņvalstu valodnieki un valodas tehnoloģiju speciālisti izmantoja 24 miljonus teikumu.

Šāda veida mašīntulkotāju jau sen gaidīja iedzīvotāji abās robežas pusēs, jo tulkojot caur trešo valodu (visbiežāk angļu) bieži pazuda teksta jēga.

Mašīntulkotāja izstrāde nelielām valodām ir rets un sarežģīts uzdevums. Šis ir tikai otrais mazas valodas mašīntulkošanas rīks Igaunijā un pirmais Latvijā, lai gan Latvijas uzņēmums Tilde ir Eiropas mērogā pazīstams valodu tehnoloģiju inovators.

Mašīntulkotāju var lietot arī tie, kas pilnībā nesaprot latviešu vai igauņu valodu. Tas ļauj, piemēram, gūt priekšstatu par kaimiņvalsts plašsaziņas līdzekļos publicēta raksta saturu, uzrakstīt biznesa vēstuli vai pārsteigt mīļotos ar sveicieniem viņu dzimtajā valodā. Izmantojot mašīntulkotāju, Latvijas un Igaunijas uzņēmumi var ietaupīt līdzekļus savstarpējai saziņai.

Vārdnīcas un mašīntulkotājs tika izveidoti ar ES Interreg programmas atbalstu, un tie dod iespēju ikvienam labāk iepazīt savus kaimiņus.

IETEIKUMI

- *Abu valstu izglītības ministrijām un augstskolām būtu kopīgi jāizlemj, kā attīstīt abpusējas valodu apgūšanas iespējas Rīgā un Tartu.*
- *Igaunijā un Latvijā ir skolas, kas vēlas mācīt otras valsts valodu un kultūru, taču nav skolotāju. Ministrijas un pašvaldības varētu izpētīt vēlmes un iespējas un sniegt skolām atbalstu.*
- *Regulāri papildināt tīmekļa vārdnīcas un mašīntulkotāju.*

Lībiešu valoda un Livonija

Latvijas Universitātes Lībiešu institūts, ko dibinājis pazīstamais valodnieks Valts Ernštreits, ir pirmā lībiešu valodas un kultūras izpētei veltītā zinātniskā institūcija pasaulē. Tā kā Baltijas valstu vēsture sākas ar lībiešiem, Lībiešu institūta darbs ir svarīgs arī igauņiem.

Lībieši ir minēti Satversmē. Tās preambulā teikts, ka Latvijas identitāti Eiropas kultūrtelpā veido latviešu un lībiešu tradīcijas. Arī igauņiem lībieši ir kā pamats, kas vēstures gaitā saglabājies līdz mūsdienām. Lībiešu valoda ir iekļauta UNESCO apdraudēto valodu sarakstā, un pasaulē ir vien nedaudz vairāk par divdesmit cilvēkiem, kas spēj sazināties lībiešu valodā.

Lībiešu institūts sāka darbu kā pētniecības iestāde, taču tam ir mērķis arī mācīt. Pašlaik ierobežotā apjomā lībiešu valodu var mācīties Latvijas Universitātē un Tartu Universitātē. Lībiešu institūts apvieno lībiešu valodas un kultūras pētījumu zināšanas un pieredzi abās universitātēs un sadarbojas ar universitātēm Zviedrijā, Somijā, Vācijā, Ungārijā un Norvēģijā.

Lībiešu institūts māca lībiešu valodu un iepazīstina ar lībiešu kultūru video formātā savā YouTube kanālā. Video ir pieejami arī Latvijas un Igaunijas sabiedrisko mediju mājaslapās.

Pateicoties Lībiešu institūtam, abās robežās pusēs ir augusi interese par lībiešu valodu un kultūru – notiek tikšanās ar valodniekiem, cilvēki izmanto iespēju klausīties tekstus lībiešu valodā.

Livonija, kas vēsturiski apvienoja Igauniju un Latviju, kļūst par populāru zīmolu abu valstu apzīmēšanai. Nosaukumu "Livonija" lieto uzņēmumi, kultūras iestādes un pasākumu rīkotāji.

IETEIKUMI

- *Lībiešu valodas, kultūras un vēstures izpētei varētu veltīt lielāku uzmanību Latvijas un Igaunijas sadarbībā, atbalstot zinātnieku darbu abās valstīs un izmantojot lībiešu valodu kopīgajos kultūras pasākumos.*
- *Paplašināt nosaukuma "Livonija" lietošanu kopīgos pasākumos, jo to saprot gan Latvijā, gan Igaunijā.*

Kopīga kultūrtelpa

Dziesmu un deju svētki ir unikāla un nozīmīga Baltijas valstu kultūras sastāvdaļa – Latvijas, Igaunijas un Lietuvas svētku tradīcijas ir iekļautas UNESCO Nemateriālā kultūras mantojuma sarakstā. Tas ir ļāvis kļūt atpazīstamiem pasaulē kā dziedātāju tautām un arī rosinājis interesi ieraudzīt un saprast atšķirīgo un kopīgo Latvijas, Igaunijas un Lietuvas svētku tradīcijās un to, kas šodien varētu vienot Latvijas un Igaunijas dziesmu un deju svētkus, kuru pirmsākumi bija Valkā, Jāņa Cimzes seminārā. Visas trīs valstis ir izveidojušas kopīgu komisiju svētku attīstībai un partnerības stiprināšanai. 2019. gadā Igaunija godināja skolotāju Jāni Cimzi, Tallinas Dziesmu svētku estrādē latviešu diriģenta Kaspara Putniņa vadībā izpildot dziesmu "Rīga dimd" Jāņa Cimzes aranžējumā. Nesen rīkotajos latviešu deju svētkos uzstājās deju kolektīvs no Igaunijas, kas piedalījās kopā ar saviem latviešu draugiem pēc tam, kad bija apguvuši visu svētku repertuāru. Diemžēl šādu piemēru nav daudz.

IETEIKUMI

- *Lai gan svētku tradīcijas Latvijā un Igaunijā ir attīstījušās atšķirīgi un svētki nav ļoti līdzīgi, tiem joprojām ir vieni pirmsākumi. Tāpēc ir vērts apsvērt iespēju svētku programmās iekļaut dažas dziesmas vai dejas, ar kurām godināt kaimiņu kultūru ar diriģentiem, izpildītājiem, repertuāru vai valodu. "Rīga dimd" atskaņošana latviešu valodā igauņu dziesmu svētkos Latvijā tika uzņemta ar sajūsmu.*
- *Būtu jāparūpējas, lai svētku koncepcija un informācija būtu pieejama arī kaimiņvalsts iedzīvotājiem – daudzi dotos no Igaunijas uz Latviju un otrādi, lai apmeklētu svētkus.*
- *Vairāk organizēt Latvijas un Igaunijas kolektīvu kopīgas uzstāšanās un pasākumus. Valgā ir bijuši vairāki sarīkojumi par godu Cimzem, taču reti. Šādi pasākumi palīdzētu turpināt mūsu kopīgās koru dziesmu un deju kultūras tradīcijas nākotnē.*

Baltijas Kultūras fonds, kas dibināts ar Latvijas, Igaunijas un Lietuvas kultūrkapitāla fondu atbalstu ar mērķi iepazīstināt ar visu trīs valstu kultūru, ik gadu kultūras atbalstam velta 300 000 eiro. Fonds ir sevi labi pierādījis. 2022. gadā tika saņemti 24 projektu pieteikumi un piešķirti līdzekļi sešiem. Programma paredz grantus jauniem kultūras pasākumiem, pirmkārt un galvenokārt ārpus Baltijas valstīm (Latvijas, Lietuvas un Igaunijas), tostarp koncertiem, izstādēm, festivāliem, izrādēm, starptautiskiem pasākumiem ar Baltijas tematiku, prezentācijām un forumiem, kas veicina kultūras internacionalizāciju.

Literatūra

Beidzot mums ir pieejama nozīmīgākā igauņu literatūras daļa – tā daudzi Latvijā teica, kad Guntars Godiņš pabeidza igauņu eposa „Kalevdēls" (*Kalevipoeg*) tulkojumu latviešu valodā. Taču tiek rakstītas arī jaunas grāmatas, un diezgan daudzas no tām tiek tulkotas latviski. Līdz ar to latviešu lasītājiem ir diezgan labs priekšstats par igauņu literatūru. Igauņu autori ir iecienīti, jo raksta par lietām, kas ir saprotamas latviešiem, taču ar jaunu perspektīvu.

Latviešu literatūra igauņu valodā ir tulkota mazāk, taču šeit arī parādās jauni tulkotāji, cenšoties piedāvāt latviešu literatūras neatklāto pusi igauņu lasītājiem. Atbalstam latviešu literatūras tulkošanai var pieteikties platformā "Latviešu literatūra", ko diezgan bieži izmanto, lai publicētu darbus Igaunijā.

Ir padomāts arī par atzinību. Latvijas un Igaunijas Ārlietu ministrijas reizi gadā piešķir Valodu balvu, ar ko atzinīgi novērtē tulkotāju, valodnieku un skolotāju darbu latviešu un igauņu valodas popularizēšanā.

Kino

Ciešākā sadarbība kino jomā Igaunijai ir ar tuvākajiem kaimiņiem – latviešiem un somiem.

Latvijas un Igaunijas kinematogrāfistu sadarbībā ir vērojama kāda tendence – Latvija ir kopproducents lielākoties igauņu mākslas filmās, bet Igaunijā – latviešu dokumentālajās filmās. Filmu uzņemšanu finansē Igaunijas Filmu institūts un Latvijas Nacionālais kino centrs, kā arī Igaunijas un Latvijas finanšu iniciatīvas un reģionālie fondi. Igaunijā papildu finansējums ir pieejams no kultūrkapitāla fonda (*Eesti Kultuurkapital*).

Igauņu filmas dažreiz jau tiek uzņemtas Latvijā – piemēram, "Melhiors" un "Neredzamā cīņa". Latviešu un igauņu producenti ir savstarpēji labi pazīstami. Sadarbība nes augļus filmu izplatīšanā pasaulē, iepazīstinot vietējos kinematogrāfistus un dodot iespēju satikt producentus no citām valstīm. Īpaši populāra ir ikgadējā Baltijas-Itālijas kopražojuma filmu projektu balva, ko pasniedz Triestē kopražojuma projektu gadatirgū "When East Meets West".

2023. gadā Berlināles filmu festivāla ietvaros notiekošajā Eiropas filmu tirgū uzmanības centrā būs trīs Baltijas valstis.

Latvijas, Igaunijas un Somijas filmu veidotājiem ir nepieciešama kopīga infrastruktūra. Par tādu varētu kļūt Tallinas *Film Wonderland* paviljons, kas tiks pabeigts līdz 2024. gada sākumam.

INFORMĀCIJAS AVOTI UN SADARBĪBAS VEIDI

"Es pašlaik esmu tepat netālu," Valdis Dombrovskis teica, piezvanījis Andrusam Ansipam. Dombrovskis bija atvaļinājumā un pastaigājās pa Tallinas vecpilsētu. Pēc telefona sarunas Ansips viņu uzaicināja uz Stenboka namu. Tolaik viņi abi bija premjerministri. Aktīvā komunikācija starp Dombrovski un Ansipu ir palikusi atmiņā pat pēc vairākiem gadiem. Igaunijas veiksmes stāsts tolaik latviešus padarīja nedaudz greizsirdīgus, bet katra tikšanās un katra preses konference bija pārpilna ideju par to, ko aizgūt no kaimiņa un ko darīt kopā.

Vēlākais premjers Māris Kučinskis vasaru pavada gandrīz pie pašas Igaunijas – viņam netālu no Strenčiem ir vasarnīca.

Prezidents Tomass Hendriks Ilvess, kurš dzīvo lauku īpašumā Ermā, par godu Latvijas pārejai uz eiro apmeklēja Rūjienu, lai iegādātos savu mīļāko saldējumu – Rūjienas.

Valdības vadītāju preses konferencē Rīgā Laimdota Straujuma iepazīstināja ar Tāvi Reivasu, sakot, ka Latvijā viņu, iespējams, tik labi nepazīst, toties daudzi zina viņa sievu Luisu Reivasu, kura kopā ar Lauri Reiniku dzied igauniski.

Kļuvis par prezidentu, Valdis Zatlers sacīja, ka, būdams ortopēds, viņš ļoti labi pazīstot igauņu ārstus. Katrs Igaunijas vēstnieks, kurš ir uzturējies Rīgā, ir nācis klajā ar kādu sadarbības iniciatīvu abām valstīm. Latvijas vēstnieks Igaunijā Raimonds Jansons ir iemācījies runāt igauniski. Igaunijas vēstniecības sekretāre Kristīne Biezā igauņu valodā gatavo detalizētus pārskatus par rakstiem Latvijas presē, kas varētu būt interesanti Igaunijai.

Pazīstamais Latvijas politiķis un mūziķis, pašreizējais Valkas novada vadītājs Vents Armands Krauklis kā pierobežas iedzīvotājs labi pazīst dzīvi Igaunijā un bieži runā ar Latvijas ministriem, skaidrojot, kādi pierobežas iedzīvotājus ietekmējoši lēmumi būtu jāpieņem.

Tie ir tikai daži piemēri, kas parāda, cik tuvas un unikālas gadu gaitā bijušas abu valstu politiķu un amatpersonu attiecības. Šīs attiecības ir palīdzējušas kaimiņiem iegūt informāciju vienam par otru – par niansēm, kas neatklājas oficiālu tikšanos laikā. Kopumā šķiet, ka politiķi zina, ko ir nolēmuši kaimiņi, bet nezina, kādi faktori slēpjas aiz šiem lēmumiem.

Tas pats ir redzams plašsaziņas līdzekļos. Svarīgākās ziņas no kaimiņvalstīm tiek tulkotas un publicētas, taču varētu būt arī vairāk analīzes, salīdzinājumu, aizkulišu informācijas. Par laimi, par to raksta politologs Veiko Spolītis. *Postimees,* "Ir" un citi laikraksti publicē arī savu kaimiņvalstu kolēģu rakstus. Žurnālisti bieži dodas pāri robežai, lai iegūtu materiālus, pētnieciskie žurnālisti īsteno pārrobežu sadarbību. Kopumā ik gadu Latvijas plašsaziņas līdzekļos var atrast arvien vairāk informācijas par Igauniju un otrādi. Kaimiņu ziņas lasīt tiešsaistē bieži vien nav iespējams valodas barjeras dēļ, lai gan šeit varētu palīdzēt iepriekš minētais mašīntulkotājs. Sabiedrisko raidorganizāciju portāli savus materiālus tulko angļu un krievu valodās, ļoti noderīgs ir "Delfi" portāls krievu valodā. Sabiedriskās raidorganizācijas apmainās ar ziņu materiāliem un programmām.

Tā kā šā ziņojuma autors no Igaunijas puses ir Igaunijas nacionālās raidorganizācijas korespondents, piedāvājam dažus novērojumus par darbu Latvijā:

- Latvijas Republikas Saeimas Sabiedrisko attiecību birojs, kuru vada Juris Vigulis, ir ļoti efektīvs un labi saprot, kas un kad Igaunijas plašsaziņas līdzekļiem būtu jādzird par Latvijas parlamenta darbu.

- Daudziem sabiedrisko attiecību speciālistiem trūkst zināšanu par Igaunijas mediju organizācijām – viņi tām neseko. Lai iegūtu akreditāciju latviešu dziesmu svētkiem, bija jāizskaidro Igaunijas nacionālās raidorganizācijas mērķi un kāpēc latviešu dziesmu svētki ir tik svarīgi Igaunijai. Tomēr daļa no *ERR* vakara ziņās paustās informācijas jau nākamajā rītā var sasniegt Latvijas plašsaziņas līdzekļus.
- Daudzas valsts iestādes un pašvaldības nosūta preses relīzes arī Igaunijas plašsaziņas līdzekļiem, taču tie bieži vien ir atslēgti no galvenās ziņu plūsmas – Latvijas kanāli var tikties ar intervējamajiem tagad un uzreiz, savukārt igauņus iekļauj gaidīšanas sarakstā vai arī atbild, ka nav laika.
- Latvijas un arī Igaunijas valsts iestādes bieži nosūta amatpersonas komentāru sniegšanai ārvalstu plašsaziņas līdzekļiem; vietējos izdevumos pārsvarā figurē ministri un citi politiķi.

IETEIKUMS

- *Igaunijas un Latvijas plašsaziņas līdzekļu organizācijām – kopīgi veidot vairāk žurnālistikas materiālu, apmainīties ar informāciju un programmām, it īpaši ņemot vērā to, ka daudzus medijus saista kopīgi īpašnieki.*

KO VARAM MĀCĪTIES NO KAIMIŅIEM?

Ir jomas, kas Latvijā un Igaunijā ir attīstījušās atšķirīgi, un šāda pieredze varētu noderēt robežas otrā pusē, ja ne turpmāku minētajiem iemesliem, tad vismaz vispārējām zināšanām.

- Atšķirībā no Igaunijas Latvijas prezidentam ir tiesības ierosināt likumdošanu, un Latvijas valsts vadītāji ir izmantojuši šo iespēju.
- Latviešu valodas aģentūra un Izglītības un zinātnes ministrija jau ilgu laiku strādā pie pakāpeniskas skolu pārejas uz izglītību valsts valodā. Pārejas plāns ir izstrādāts arī politiskā līmenī, ieviešot izmaiņas mācību programmās un apmācot skolotājus.
- Igaunijā ir iespējams balsot vēlēšanās internetā, bet Latvijā nē. Ekspertiem būtu savstarpēji jāizskaidro, kā Igaunija ir spējusi pārvarēt bailes, kas kavē elektroniskās balsošanas ieviešanu Latvijā.
- Latvijā ir uzsākts projekts par datora nodrošināšanu katram bērnam.
- Jau daudzus gadus Latvijas vietējiem augļiem, dārzeņiem un ogām ir bijusi pazemināta PVN likme.
- Latvijā ir atvērtas ekonomisko lietu tiesas.
- Igaunijas nacionālās raidorganizācijas veiksmes stāsts – *ETV+* kanāla krievu valodā izveide un attīstīšana.
- Igaunijas Finanšu ministrijas reģionālās atbalsta programmas.
- Latvijas plāni attīstīt militāro rūpniecību.
- PPP projekti ceļu būvē Latvijā.
- Valdības sēdes Latvijā notiek atklāti.

KOPĪGI LĒMUMI

Līdztekus šīs nodaļas ievadā apskatītajiem piemēriem par politiķu personīgo attiecību ietekmi uz abu valstu attīstību ļoti svarīgas ir arī oficiālās partnerības platformas. Šeit politiķi un diplomāti sadarbojas ES un NATO ietvaros, un krīzes periodā aktīvāka kļuvusi arī tiešā komunikācija starp Latviju un Igauniju (un Lietuvu). Mums ir jāatbalsta vienam otru, lai veidotu vienotu nostāju un aktīvāk nestu to pasaulē.

Komunikācijai starp trim Baltijas valstīm ir izveidota starpparlamentārās sadarbības institūcija Baltijas Asambleja un starpvaldību sadarbības platforma Baltijas Ministru padome, taču šajā ziņā varētu attīstīt arī Latvijas un Igaunijas divpusējās attiecības. Daži politiķi Baltijas asambleju ir nodēvējuši par marginālu tērzētavu. Taisnība – tās viedokļiem ir tikai ieteikuma raksturs. Taču šāda kaimiņvalstu politiķu sadarbības forma ir svarīga tiešai komunikācijai un aizkulišu informācijas iegūšanai, kuras, kā iepriekš minēts, dažkārt pietrūkst. Citādi parlamenta locekļi vispār nesatiktu cits citu. 2022. gadā Baltijas Asamblejas devīze ir "Partnerība. Labklājība. Aizsardzība."

Jauna ietekmīga sadarbības forma varētu būt kopīga Latvijas un Igaunijas valdību sēde. Līdz šim pirmā un vienīgā šāda tikšanās notika 2018. gadā Rīgā, Latvijas Nacionālajā bibliotēkā. Kopīgā valdību sēde būtu laba iespēja pieņemt lēmumus par divpusējo sadarbību, kopīgiem projektiem un jautājumiem pierobežas reģionā. Piemēram, sašķidrinātās dabasgāzes termināļa celtniecība, Covid-19 stratēģija, akcīzes nodokļi, civilā aizsardzība vai kopīgi iepirkumi. Protams, šādām sēdēm ir nepieciešama pienācīga sagatavošanās un abām pusēm aktuāli temati. Šobrīd ir iespaids, ka abu valstu ministri sazinās, bet nav bijis vajadzības sasaukt kopīgu sēdi. Iespējams, ka arī šeit valdību sadarbības komisijai būtu jāpilda savs mājasdarbs un jāiesniedz valdībām tādi temati, kas ir ārkārtīgi svarīgi un jārisina valdības līmenī. Latvijas Valsts prezidents Egils Levits, Eiropā atzīts jurists, saskata potenciālu šādā sadarbības formā.

Ilgu laiku mēs, latvieši un igauņi, domājām, ka mums trūkst informācijas vienam par otru. Mēs ceram, ka nu šis laiks ir pagājis. Ir grūti saprast, vai tas tiešām ir pagājis, taču otras puses plašsaziņas līdzekļos un sociālajos tīklos ir atrodamas ne tikai ziņas, bet arī analītiski raksti un raidījumi, filmas, izstādes. Augstskolās un valsts iestādēs ir atrodami pētījumi, kurās salīdzinātas dažādas dzīves jomas Latvijā un Igaunijā. Vienlaikus mēs ne vienmēr varam šos rezultātus izmantot praksē, jo tie ir ļoti sadrumstalot un grūti atrodami. Mūsu mērķis bija šajā ziņojumā apkopot dažas idejas.

Taču vispārīgu domu apkopošana vienā ziņojumā ir tikai puse no darba. Otra puse ir mūsu visu ziņā – apspriest ieteikumus un, ja vajadzīgs, realizēt tos.

Latvija ir draugs – tā teica Jāks Jērīts (*Jaak Jõerüüt*), pildot vēstnieka amata pienākumus Rīgā. Igaunija ir Latvijas draugs. Un divi draugi kopā var sasniegt ļoti daudz.

Läti-Eesti koostöö: pöördepunkt?

SISUKORD

Sissejuhatus 34

Milliste väljakutsetega Läti ja Eesti inimesed silmitsi seisavad?..... 36

Kahepoolsed küsimused 42

Teabeallikad ja koostöövormid..... 58

Mida saame oma naabritelt õppida? 60

Ühisotsused..... 61

RAPORTI TAUST

Teine Eesti-Läti tulevikukoostöö raport kajastab kahe autori sõltumatuid vaateid ja seisukohti. Aga ka valikuid, sest kahe naabri koostööst võiks kirjutada veel ja veel. Püüdsime märgata, mis on hästi; näha laiemaid ja olulisemaid arengusuundi ja muutusi mõlemas riigis ning neid ümbritsevas maailmas ning esile tuua probleemid, mille lahendamist võiks kaaluda. Nii saaks ühistöö olla veelgi tulemuslikum.

Aruanne on koostatud Eesti ja Läti välisministeeriumi eestvõttel 2021.–2022. aastal.

Meie arvates ei piisa teabest reaalse igapäevase partnerluse kohta, nagu ühisprojektid või teises riigis tehtud investeeringud. Peame lisaks analüüsima, kuidas mõjutab Eesti-Läti koostööd muutuv maailm ja kuidas meie naabrid lahendavad olulisimaid arenguküsimusi.

Oleme selle aruande koostamisel suhelnud paljude inimestega mõlemal pool piiri ning korraldanud mitmeid töötube ja arutelusid. Mõistagi oleme kajastanud ka enda kogemust.

Täname neid, kes nõustusid raporti tarvis oma seisukohti avaldama ja meie aruteludes osalema. Aitäh ka neile, kes meie päringutele ei vastanud. Täname Eesti Välispoliitika Instituuti meeldiva koostöö eest.

Raport on jagatud kaheks osaks. Esimeses osas käsitletakse küsimusi, mida võib nimetada strateegilisteks, teises osas aga pragmaatilist koostööd kahepoolsel tasandil.

SISSEJUHATUS

Esimene Läti-Eesti tulevikukoostöö raport avaldati 13 aastat tagasi. Pärast seda on muutunud palju ja mõned nimetavad seda perioodi pöördepunktiks – nihkeks varasemalt trajektoorilt. Teiste arust on aga maailmas alanud entroopia või korratuse aeg. Tähelepanu pööramine sündmustele ja nende mõjule ei ole enam pelgalt intellektuaalne harjutus, vaid poliitiline vajadus. 2008.–2009. aasta finantskriis üllatas kõiki, sealhulgas majandusteadlasi, kes oleksid pidanud ühiskonda hoiatama USA kõrge riskitasemega hüpoteeklaenude võimalike kohutavate tagajärgede eest. Seejärel tabas maailma COVID-19 pandeemia, mis näitas, et ühiskond polnud valmis selle tagajärgedega edukalt toime tulema. Pärast seda on sündmuste tavalist trajektoori muutnud veel üks kriis, nimelt Venemaa provotseerimata rünnak Ukraina vastu 24. veebruaril 2022. Aruande kirjutamise ajal sõda kestab ja selle lõppu pole veel näha.

Me kõik seisame silmitsi väljakutsetega, kuid eriti haavatavad on valitsused, kellele inimesed oma probleemide lahendamisel loodavad. Valitsustel on ebakindla tulevikuga silmitsi seismisel mitu võimalust: nad saavad end võimalikult palju isoleerida ja keskenduda ainult oma sisemistele probleemidele, tuginedes valimistoetuse säilitamiseks rahvuslikule nartsissismile, või suurendada oma arusaama maailmast, rääkides teistega, et õppida nende kogemustest ja leida lõpuks käsil olevatele probleemidele kollektiivne vastus. On tõestatud, et rühm inimesi suudab probleemidele parema lahenduse leida kui üks inimene, kellel on piiratud teave ja kujutlusvõime. Kriisid on muutumas endeemiliseks

eluviisiks kogu maailmas; mõnedel on üldine mõju, teised on oma olemuselt rohkem piirkondlikud. Koostöö on muutunud valikulisest meetmest hädavajalikuks. Viimastel aastakümnetel on erinevate elanikkonda mõjutavate kriiside tõenäosus märkimisväärselt suurenenud. Võib eristada kõikehõlmavaid kriise ja kriise, mis hõlmavad paljusid omavahel seotud nähtusi, näiteks kliimamuutused. Viimased võivad avalduda kohalikul või piirkondlikul tasandil.

KOOSTÖÖ PÕHJENDUS

Riigid astuvad tavaliselt kahepoolsetesse suhetesse riiklikest huvidest lähtuvalt. Selliste suhete intensiivsus võib olla minimaalne või maksimaalne. Läti ja Eesti on püüdnud teha maksimaalset koostööd võimalikult paljudes valdkondades. Tiheda koostöö eesmärk on rakendada seadusi ja määrusi ning võtta vastu eeskirju, mis suurendavad mõlema poole üldist heaolu, vältides samal ajal teise poole ebasoodsasse olukorda asetamist. Need riigid sõltuvad ka kolmandate poolte suhetest, mis võivad pakkuda kõigile osalejatele lisakasu. Võib öelda, et Läti ja Eesti järgivad neid üldpõhimõtteid nii üksteise kui ka kolmandate poolte suhtes. Rahvuslikule koostööhuvile lisanduvad sarnasest ajaloost tulenevad sentimentaalsemad põhjused, sarnased usundilised päritolud ja ühised kultuuritraditsioonid.

Euroopa Liitu on olnud raske kirjeldada isegi politoloogidel – mis see on? Ilmselgelt loodi see erinevate Euroopa riikide majanduslikuks integreerimiseks, kuid mitte ühiseks suurriigiks. Sellest hoolimata on mõned riigi funktsioonid koondatud. Lisaks on loodud ühtne turg, mis võimaldab isikute, kaupade, teenuste ja kapitali vaba liikumist. Muud funktsioonid toimivad siiani riiklikult. Ühtne turg lähendab ka Eestit ja Lätit.

Kuid peale Läti-Eesti valitsustevahelise piiriülese koostöö ajutise komisjoni ei ole püsivaid institutsioone, mis kahepoolse koostööga tegeleksid. Keskvalitsus annab alluvatele riigiüksustele volitused sõlmida koostöösuhteid teise riigi üksustega.

Mõlemad riigid on liitunud ka teiste mitmepoolsete ja rahvusvaheliste organisatsioonidega, nagu ÜRO, Majandusliku Koostöö ja Arengu Organisatsioon ning NATO, mis pakuvad väiksematele riikidele võimalust sündmusi mõjutada. Lisaks teevad Läti ja Eesti koostööd oma põhjanaabritega sellistes organisatsioonides nagu Läänemeremaade Nõukogu ja Põhja-Balti regiooni koostööformaat (NB8). Need organisatsioonid võimaldavad Lätil ja Eestil eraldi ja ühiselt edendada oma individuaalseid ja ühiseid huve.

MILLISTE VÄLJAKUTSETEGA LÄTI JA EESTI INIMESED SILMITSI SEISAVAD?

9. veebruaril 2022 liitus väike grupp eksperte Eestist ja Lätist virtuaalse ümarlauaaruteluga, kus käsitleti võimalusi Eesti ja Läti kriisideks valmisoleku parandamiseks ning kahe riigi sellealase koostöö tõhustamiseks. Arutelul, mis toimus vaid kaks nädalat enne Venemaa täiemahulist jõhkrat sissetungi Ukrainasse, mis suurendas pingeid Venemaa ja Lääne vahel veelgi, ennustasid eksperdid regionaalse julgeolekukeskkonna edasist nõrgenemist. Arutati, mida õppida hiljutistest Balti regiooni mõjutavatest kriisidest, nagu COVID-19 pandeemia ja hübriidrünnakud Valgevene-ELi piiril, ning kuidas valmistuda mitmesugusteks võimalikeks tulevasteks kriisideks. Siinkohal on esitatud mõned järeldused.

Eestil ja Lätil on sama ohutunnetus ja riskihinnang. Mõlemad riigid on välja töötanud terviklikud riikliku julgeoleku kontseptsioonid. Sellest lähtuvalt on võimalik laiendada koostööd kriisideks valmisoleku ja kriisijuhtimise eri aspektides. Kriisideks valmisoleku ja sellega seotud koostöö vallas on viimase kolme aasta jooksul toimunud positiivne areng: esiteks koostöö COVID-19 kriisi ajal, mil Balti riikidel õnnestus ülemaailmse kriisi kontekstis teha sujuvat konsulaarkoostööd, mis aitas viirusepuhangu algfaasis oma kodanikke koju tuua. Lisaks suudeti kogu kriisi ajal tagada piiriülese liikumise hea koordineerimine. Teiseks sujus pragmaatiline koostöö politsei ja piirivalve vahel Valgevene rändekriisi ajal. Kolmandaks on Eesti initsiatiivil hakatud pidama regulaarseid kohtumisi Balti riikide ja Poola peaministrite julgeolekunõunike vahel. Kahe riigi vahelise tipptasemel koordineerimise üks peamiseid väljakutseid on see, et Eesti ja Läti kriisijuhtimisstruktuurid on erinevad ja ajas muutuvad. Eestis on tsentraliseeritud süsteem, kus kriisiohje tipus on peaminister. Viimasel ajal on tugevdatud riigikantselei tugistruktuure, nt alustas hiljuti tööd riigi situatsioonikeskus, mis tagab tsentraalselt koordineeritud ohu- ja riskianalüüsi. Lätis on süsteem seni olnud detsentraliseeritum: eri ministeeriumid tegelevad kriisideks valmisoleku ja kriisiohje erinevate aspektidega ning kriisijuhtimisnõukogu (*operatīvās vadības grupa*) tegutseb teabekeskusena. Oluline on leida õiged vasted, võttes arvesse erinevusi riiklike struktuuride vahel. Kriisiohjega seotud koostöös on olulised nii formaalsed kui ka mitteformaalsed aspektid. Tuleb välja töötada formaalsed struktuurid ja vastastikused kokkulepped, et need toetaksid kriiside lahendamist, mitte ei muudaks praktilist tööd keerulisemaks. Mitteformaalsem aspekt on asjaomaste ametnike vahelised isiklikud kontaktid, mida tuleb regulaarselt luua ja hoida, et vastavad ametnikud teaksid, millise kolleegiga kriisiolukorras kiiresti ühendust võtta. See võimaldab kiiret reageerimist, mis on kriisi puhkemisel ülioluline. Operatiivteabe jagamine ja strateegilise kommunikatsiooni koordineerimine on kriisiolukorras väga tähtis. Seetõttu ongi kontaktid asjaomaste ametnike vahel üliolulised. Praktiline koordineerimine on õnneks viimastel aastatel edasi arenenud.

Kokkuvõtteks võib öelda, et julgeolekukeskkond on ilmselt ka lähitulevikus keeruline ja ettearvamatu, hõlmates jätkuvat vastasseisu Lääne ja Venemaa vahel, mis nõuab erinevate ohtude oskuslikku juhtimist, kõrget valmisolekut edasiseks eskaleerumiseks ning tihedat koordineerimist ja koostööd liitlaste ja partneritega, sealhulgas lähinaabritega. Sellises keskkonnas on väikesed rinderiigid nagu Eesti ja Läti eriti haavatavad ning sõltuvad sarnaselt mõtlevate riikide ühtsusest ja toetusest.

SOOVITUSED

- *Tuleb välja töötada formaalsed struktuurid ja vastastikused kokkulepped, et need toetaksid kriiside lahendamist, mitte ei muudaks praktilist tööd keerulisemaks.*
- *Kontaktid asjaomaste ametnike vahel on üliolulised. Praktiline koordineerimine on õnneks viimastel aastatel edasi arenenud.*

COVID-19 pandeemia

Keegi ei tea, kas viirus taandub ja mõjutab meid ainult aeg-ajalt sarnaselt iga-aastasele gripile või kas see muteerub ja toob kaasa virulentsemad vormid. Kui viirus muteerub, siis on tõenäoline, et valitsused hakkavad nõudma kohustuslikku vaktsineerimist. Vaktsineerimise küsimus on peaaegu kogu maailmas politiseeritud – inimeste jaoks ei ole tegu tavalise meditsiinilise protseduuriga.

SOOVITUS

- *Viirused on avaldanud tohutut mõju majandustegevusele kogu maailmas ja neil võivad olla ootamatud tagajärjed, mis tähendab, et valitsused peavad valmistuma halvimateks stsenaariumideks, mis hõlmavad viivitamatut juurdepääsu vaktsiinidele ja muudele ravimitele, aga ka personali patsientide transportimiseks, piisavalt voodikohti haiglates ning läbimõeldud karantiini- ja avaliku isolatsiooni plaani.*

Venemaa-Ukraina sõda

Venemaa sõjaline sissetung Ukrainasse kujutab endast põhjendamatut sõda väidetava vennasrahva vastu, et takistada Ukraina liitumist NATOga. Venemaa eesmärk on hävitada Ukraina riik ja allutada see Venemaa Föderatsioonile. Venemaa on nõudnud ka NATO laienemise lõpetamist. Balti regiooni julgeolekukeskkond on Balti riikide seisukohast Venemaa tegevuse tõttu muutumas. Venemaa on muutnud oma julgeolekupoliitikat: varem kasutati meetmeid, mis ei andnud päris sõja mõõtu (hübriidsõda), kuid nüüd ollakse valmis sõdima, välistamata ka taktikaliste tuumarelvade kasutamist.

Nii Soome kui ka Rootsi on esitanud avalduse alliansi liikmeks saamiseks ning võivad liikmeks saada juba sel aastal. Venemaa on korduvalt väljendanud oma vastuseisu sellisele otsusele. Venemaal on strateegilised haavatavused Soome lahes ja Barentsi meres. Läänemerest saaks põhimõtteliselt NATO järv, mis piiraks Vene mereväe operatsioonide ulatust Kaliningradist väljapoole. Lisaks integreeriksid Rootsi ja Soome NATO liikmetena oma kaitsesüsteemid NATOsse ning toimiksid heidutusvahendina kõikidele Läänemere-äärsetele riikidele. Võib öelda, et jõudude vahekord saavutaks tasakaalu või jõuaks sinna lähedale.

SOOVITUS

- *Läti ja Eesti peaksid NATO kaitsetöö osana julgustama nii Soomet kui ka Rootsit osalema Lätis asuvas NATO Põhjadiviisi staabi töös.*

Keegi ei tea, kui kaua Vene-Ukraina sõda kestab. See sõltub sellest, kas Venemaa sõjalised edusammud on piisavad, et Putin saaks tähistada mingit võitu. Ukraina võit, mis piiraks Venemaa sissetungi Ukrainasse, eriti Donbassi piirkonnas, häbistaks Vene sõjaväge ja Putini eliiti. Võidu varjuküljena võib see aga Putini panna käituma veelgi õelamalt ja vastutustundetumalt – ta on harjunud elu Venemaal kontrollima ja eeldab sama Ukrainas. Kaotus võib panna ta käituma hoolimatult ja langetama otsuseid, mille tagajärg läheneb eksistentsiaalsele hävingule.

Selline ettearvamatus on ajendanud Rootsit ja Soomet otsima NATO alliansi raames julgeolekutagatisi ning see peaks ajendama Lätit ja Eestit pöörama rohkem tähelepanu luureandmete kogumisele seoses Venemaa poliitiliste

kavatsustega, kuna need võivad olla seotud NATO sõjalise kohaloleku edasise suurendamisega Ida-Euroopas ja Baltikumis ning reaktsiooniga Soome ja Rootsi liitumisele NATOga.

SOOVITUS

- *Läti ja Eesti luureteabe kogumist tuleb nendes küsimustes intensiivistada ning luureteavet tuleb kahe riigi vahel aktiivselt jagada kõige kõrgemal tasemel.*

Venemaa-Ukraina sõja majanduslik mõju

Vene-Ukraina sõda on avaldanud negatiivset mõju Euroopa, sealhulgas Ida-Euroopa majandustele. See on toonud kaasa inflatsiooni ning muutnud kauplemist gaasi, nafta, nisu ja muude esmatarbekaupadega. Kui praegused majandusnäitajad jätkuvad negatiivsena, ei saa välistada majanduslangust.

Läti ja Eesti on koos teiste Euroopa riikidega otsustanud lõpetada sõltuvuse Venemaa gaasist ja naftast. Teis(t)ele naftatarnija(te)le üleminek oleks suhteliselt lihtne, kuna suur osa ülemaailmsest naftakaubandusest toimub mööda merd. Gaas on aga hoopis teine asi, kuna sellega on kaubeldud gaasitorude kaudu ulatuslike lepingute alusel, kuigi nüüd on see *LNG* kasutusega muutumas.

Balti riigid on juba mõnd aega kaalunud oma gaasiühenduste lahtiühendamist Venemaast Euroopa Liidu otsuse kohaselt. Läti ja Eesti otsivad alternatiivseid gaasitarnevõimalusi LNG-terminalide kaudu. Eesti rajab aasta lõpuks koostöös Soomega ujuva veeldatud maagaasi terminali ja suudab lisaks Soomele tagada gaasitarne ka Lätile, mis võiks lisaks pakkuda reservvaru Inčukalnsi (Läti) maa-alusele hoidlale. Alternatiivsete gaasivarude leidmine on Ukraina kriisi arvestades muutunud Läti ja Eesti prioriteediks. Läti kaalub isegi oma *LNG-terminali* rajamist, mis tagaks Inčukalnsis pidevad varud.

Arvestades olukorra tõsidust, eriti kuna see mõjutab talvehooaega 2022–2023, on Läti ja Eesti koostöö hädavajalik.

SOOVITUS

- *Läti valitsus peaks püüdma seda küsimust koos Eestiga tasuvuspõhiselt hinnata.*

Kliimamuutused

On selge, et kliimamuutuste negatiivsed tagajärjed ei hakka meid mõjutama alles kauges tulevikus, näiteks sajandi lõpus, vaid ilmnevad juba praegu. Globaalne temperatuur alates tööstusrevolutsiooni algusest on viimase 30 aasta jooksul tõusnud üle 1 kraadi Celsiuse järgi ning tõenäoliselt jõuab sajandi keskpaigaks 1,5 kraadini Celsiuse järgi. Rekordeid murtakse igal aastal mitmes maailma piirkonnas, eriti põhjapoolkeral, sh Arktikas. (Nii Läti kui ka Eesti mõistavad olukorra tõsidust, Eesti on juba taotlenud ja Läti on näidanud üles kavatsust saada Arktika Nõukogus vaatlejariigiks.) Põuad on saanud paljudes maailma paikades tavaliseks nähtuseks, millel on negatiivsed tagajärjed kohalikule põllumajandusele; mere tõus koos ranniku erosiooniga on samuti laialt levinud ja lisaks hävitavad planeeti ulatuslikud metsatulekahjud, eriti keskmistel laiuskraadidel.

Kuigi Läti ja Eesti ei ole veel kogenud kliimamuutuste kõige hullemaid tagajärgi, on tõenäoline, et Läti ja Eesti näevad aja jooksul oma praeguses ökoloogilises tasakaalus radikaalset muutust. Arvestades, et kummaski riigis võib tekkida konkreetne kriis, tuleb olla valmis reageerima, et tagada ühiskonna vastupanuvõime. Mõlema riigi spetsialistid peaksid regulaarselt omavahel suhtlema, et hinnata võimalikke stsenaariume. Ka peavad Läti ja Eesti vastu võtma lahendused, mis on osa Euroopa Liidu rohelisest kokkuleppest, mille eesmärk on muuta liit sajandi keskpaigaks süsinikuneutraalseks. Kõik või mõned kliimamuutustest tingitud ohud võivad mõjutada nii Lätit kui ka Eestit. Peame nendeks valmis olema.

SOOVITUS

- *Mõlema riigi spetsialistid peaksid regulaarselt omavahel ja Euroopa tasandil suhtlema, et hinnata võimalikke stsenaariume.*

Suurjõudude vaheline konkurents

Poliitikas on rahvusvahelised suhted jõudnud pöördepunkti, kus Hiina tõus on taaselavdanud suurjõudude konkurentsi. Hiina ei võistle Ameerika Ühendriikidega mitte ainult sõjalise ülemvõimu pärast Kagu-Aasias, vaid ka ülemaailmses kõrgtehnoloogiasektoris.

USA ja Hiina duole lisandub Venemaa konkurentsitung: viimane on otsustanud taastada oma suurriigi staatuse ning näidata end USA ja Hiinaga võrdsena. Venemaa tahab saada peamiseks piirkondlikuks hegemooniks Euroopas, millel on otsene mõju oma "lähivälismaal" ja kaudne mõju ülejäänud Euroopale. Venemaal võib see ka õnnestuda, kui USA eemaldab end Euroopast või kui Saksamaa ei võta endale suuremat sõjalist vastutust Euroopa kaitsmise eest. USA eemaldumisele vihjas Trump, misjärel Biden lükkas tema idee tagasi, kuid see võib eelseisvatel aastatel taas probleemiks saada, eriti pärast 2024. aasta presidendivalimisi. Biden keskendus oma ametiaja alguses Hiinale, mis tähendas, et Euroopa ei olnud enam peamine prioriteet. Nüüd, kui Venemaa tungis Ukrainasse eesmärgiga hävitada selle taristu ja tappa elanikud, on USA pidanud oma strateegias jälle Euroopaga arvestama. Sellegipoolest ei saa Ameerika Hiinat unustada.

Hiina soovib ilmselgelt saavutada Ida-Aasias hegemoonilise staatuse ja omada otsustavat mõju ülemaailmselt; nad tahavad olla võrdsed USA-ga või isegi saavutada ülemaailmse ülimuslikkuse. Hiina strateegia tugineb majanduse laienemisele ja juhtpositsiooni saavutamisele kõrgtehnoloogilise innovatsiooni vallas, mis hõlmab võimalikult paljude uuenduslike ettevõtete ostmist Euroopas, muutes Hiina Euroopa majanduse keskseks elemendiks. Euroopa näeb Hiinat oma kaupade turuna, mis kujutab endast kasvavat majanduslikku võimalust. Euroopa ja Ameerika seisukohad Hiina suhtes ei ole täielikult kooskõlas, kuigi viimasel ajal on Euroopa muutunud kriitilisemaks ja ettevaatlikumaks Hiina tegelike huvide suhtes Euroopas.

Hiina on kasutanud ära oma turu atraktiivsust, et tugevdada oma majanduslikku positsiooni Euroopas, püüdes kokku osta nii palju juhtivaid tehnoloogiaettevõtteid kui võimalik. Samuti rakendab Hiina agressiivset diplomaatiat Euroopa kriitika vastu Hiina sisepoliitika suhtes, eriti inimõiguste küsimustes. Euroopa Liidul on olnud raske leida ühist seisukohta Hiina suhtes: tulemuseks on ebakindel tasakaal, kus osad on leppivad ning teised on ettevaatlikumad ja kriitilisemad.

Ameerika Ühendriikide viimased valitsused on omalt poolt suhtunud Euroopasse külmalt: USA on kritiseerinud Euroopa ebapiisavaid investeeringuid kaitsevõime suurendamisesse, kuna Euroopa tugineb selles USA-le. Trump oli selles osas üsna selgesõnaline, vihjates isegi USA eemaldumisele Euroopast. Kuigi Biden on kinnitanud USA Euroopaga seotud kohustusi ja pakkunud Ukrainale ulatuslikku toetust võitluses Venemaa vastu, ei saa me olla täiesti kindlad, mis saab pärast USA 2024. aasta presidendivalimisi.

Meid ootab ees uus kümnend üle-euroopalistes suhetes. Külma sõja järgne ajastu, mida iseloomustas Venemaale lähenemine, on nüüd kindlasti läbi. Maailmas ei pruugi jälle käia külm sõda, kuid Venemaa käitub samamoodi nagu siis – otsides võimu Euroopas kõigi teiste arvelt. Praktikas tähendab see, et eurooplased peavad lõpetama sõltuvuse erinevatest Venemaa kaupadest.

See ei saa olema lihtne ülesanne, arvestades, et Euroopa Liitu kimbutab killustatus ja lõhestumine. *Brexit* oli löök liidu ühtsusele ning vasak- ja parempopulistid erinevates riikides, aga ka lahknevused ida ja lääne ning põhja ja lõuna vahel on poliitiliselt destabiliseerivad ning võivad õõnestada demokraatlikke väärtusi ja institutsioone.

Teatav ühtsuse tase on Ukraina sõja tulemusel siiski saavutatud, kuigi siiani pole päris selge, kes võtab juhtrolli: Prantsusmaa või Saksamaa. Kui USA pärast 2024. aastat Euroopast eemaldub, võib Euroopat tabada märkimisväärne poliitiline stress.

Lisaks seisame silmitsi majanduslike väljakutsetega, kuna 2008. aasta finantskriisist ei ole täielikult taastutud, samal ajal kui COVID-19 pandeemia negatiivsed majanduslikud tagajärjed jätkuvad. ELi taaste- ja vastupidavusrahastut alles hakatakse rakendama ning pole selge, kuidas iga riik seda raha kulutab, et majanduslik taastumine oleks kestlik.

Euroopa üldine poliitiline staatus maailmas on suhteliselt nõrk, kuna siinsed riigid on üldiselt otsinud leppimist riikidega, kes ohustavad Euroopa liberaalset korda. Euroopa identiteet on põhinenud võimupoliitika vältimisel. Eesti ja Läti ning Balti riigid üldiselt asuvad ida ja lääne piiril. Nad ei saa endale geopoliitilistele küsimustele mitte mõtlemist lubada.

SOOVITUS

- *Läti ja Eesti peaksid leidma ühise lähenemise Hiina majandusliku positsiooni tugevdamise suhtes Euroopas.*
- *Eesti ja Läti peavad tõsiselt kaaluma ja analüüsima poliitilisi muutusi Washingtonis, mis ennustavad muutusi USA Euroopa-poliitikas.*

Läti-Eesti majandussuhted

Võib öelda, et Läti-Eesti majandussuhted rahuldavad mõlemat riiki. Eesti on Läti suuruselt teine kaubanduspartner ja investor. See tihe majandussuhe vastab kaubanduse majandusteooriale, mis peab motiveerivaks teguriks vahemaad – mida lühem on vahemaa, seda tugevamad on kaubandussuhted. Geograafiline lähedus seob mõlemat poolt. Tihedaid kaubandussuhteid võib täheldada kõigi Läänemere riikide vahel. Seda võib metafooriliselt nimetada Läänemere mulliks.

Läti ja Eesti on aastate jooksul loonud tihedad majandussuhted, mis hõlmavad vastastikust kaubandust ja investeeringuid. Eesti on sealjuures saanud aktiivsemaks partneriks. Mõlema riigi kaubanduskojad teevad head koostööd, eriti seoses ettevõtete sisenemisega üksteise turgudele. Suurtel ettevõtetel on lihtsam oma äritegevust naaberriigis laiendada, samas kui väikesed ettevõtted kardavad välisturgudele sisenemist. Läti Investeerimis- ja Arenguagentuur (*Latvian Investment and Development Agency*) on algatanud toetusprogrammi väikestele ja keskmise suurusega ettevõtjatele, et nad saaksid oma tooteid eksportida. Nüüd peaks agentuur kutsuma oma Eesti kolleegid Läti ärimeestele loengut pidama, et nad mõistaksid paremini Eesti kauba- ja teenusteturgu ning vajalikku paberimajandust.

SOOVITUS

- *Mõlema riigi valitsused peaksid väikese ja keskmise suurusega ettevõtjaid naaberriigi turule sisenemisel rohkem julgustama ja aitama.*

Elektrienergia sõltumatus

Üheks oluliseks koostöövaldkonnaks on saanud energeetika. Arvestades, et Ukraina konflikti tõttu on majandussuhted Valgevene ja Venemaaga märkimisväärselt halvenenud, on Lätil ja Eestil hea võimalus lõpetada võimalikult palju piiriüleseid sõltuvusi neist riikidest, eelkõige energeetika valdkonnas. Läti ja Eesti on aastaid püüdnud desünkroniseerida oma elektrisüsteemi Valgevene ja Venemaa elektrivõrkudest ning sünkroniseerida seda Euroopa elektrivõrguga. See hoiab ära poliitilise väljapressimise või Läti ja Eesti pantvangis hoidmise Venemaa või Valgevene nõudmistega.

SOOVITUS

- *Tuleks teha kõik, et viia desünkroniseerimine 2025. aastaks lõpule.*

Läti ja Eesti on elektrisõltumatuse poole püüdlemisel juba pisut edu saavutanud – 2021. aasta augustis rajati kolmas kahe riigi vaheline ühendus.

Strateegiline transport

Geopoliitiliste turbulentside ajastul muutuvad Läti ja Eesti vahelised strateegilised ühendused riiklikuks vajaduseks, olgu siis elektri- või kaubandusvaldkonnas. Selles kontekstis omandab transport suurema rolli.

Lisaks Läänemerele kui mereteele kolme Balti riiki ja Soomet ühendav *Rail Balticu* kiirraudtee projekt peaks saama peamiseks ühendusliiniks riikide vahel ja pakub paremaid võimalusi piirkondlikuks turismiks, kaubavedudeks ning nüüd ka sõjaliste eesmärkide täitmiseks Kesk-Euroopa ja NATO uue liikme Soome vahel. Rail Baltic aitab tasakaalustada Venemaa ja Balti regiooni sõjalisi võimeid ning toimib seega NATO heidutushoiaku elemendina.

SOOVITUS

- *Läti ja Eesti peaksid tagama Rail Balticu projekti õigeaegse valmimise ja piisava rahastuse.*

KAHEPOOLSED KÜSIMUSED

Lennundus

Me tahame oma lennufirmat, sest siis on meil otselennud Tallinnast tagatud – selline suhtumine on Eesti ühiskonnas olnud aastaid. Läti lennufirmat *Air Baltic* peetakse Eestis pigem üheks konkurentidest. Nüüd näeme, et *Air Baltic* on muutunud kõige suuremaks lennureisijate teenindajaks lisaks Lätile ka Eestis. Koroonapiirangute ajal küsis Lätis nii mõnigi – miks Läti riik kulutab oma raha *Air Balticu* toetamise kaudu ka lennuühenduste tagamiseks Tallinnast ja Vilniusest? Miks Eesti ja Leedu seda ise ei tee? Sest nad pole *Air Balticu* omanikud – Eesti ütles aastate eest lätlaste pakkumisest ära. Ning Tallinna ja Vilniuse lennud on samasugune osa *Air Balticu* äriplaanist nagu Riia omad. Ja sellest on võitnud ka Eesti, sest lendude arv Tallinnast kasvab ja lendajate kasutada on maailma uusim lennukipark.

Air Balticu ja Eesti *Nordica* ärimudelid on erinevad. Eesti Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi hinnangul on *Nordica* ettevõte kestlik ja kasumlik. Ettevõte pakub hanketeenust teistele lennufirmadele ning paljud Tallinnast väljuvad lennud on ostetud sisse *Nordica* hanketeenuse raames.

Eesti riik ei ole näidanud üles huvi omanikuna *Air Balticu* arendamisse panustada ja sel moel Tallinna lennuühendusi tagada. Ja ega lätlased enam paku ka. Pealegi oleks Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi esindajate sõnul Eestil keeruline regulaarselt *Air Balticusse* investeerida, nagu seda on teinud Läti. Läti riik on aga otsustanud viia *Air Balticu* aktsiad börsile – olenevalt majandustulemustest hiljemalt 2024. aastal. Siis saavad Eesti ettevõtjad ja miks mitte ka riik võimaluse osta *Air Balticu* aktsiaid ja mõjutada lennufirma tulevikku omanikena. Võib aga juhtuda, et seda võimalust ei kasutata. Selleks ajaks peaks *Air Balticu* kasutuses olema 50 uut Airbusi lennukit ning ettevõte peaks planeerima lende Tallinnast ja Vilniusest ning ka Tamperest, kuna Air Baltic on rajanud oma baasi ka Soome. Võrgustiku laienemine loob majandusliku eelduse ka Tallinna ühendustele.

Air Baltic ei paku lende Tartust, kuid sealse linnavalitsusega on arutatud võimalust luua mingisugune ühendus 2024. aastaks, mil Tartust saab Euroopa kultuuripealinn.

Reisirongid

Lisaks *Rail Balticu* kiirraudtee rajamisele plaanivad riigid taastada rongiühenduse Tartu ja Riia vahel. Hetkel sõidavad rongid Tartust ja Riiast Valgasse, kus on võimalik sõidu jätkamiseks järgmise rongi peale minna. See on aga üsna ebamugav, sõiduplaanid pole sünkroniseeritud ja reis veniks liiga pikaks, mistõttu seda võimalust väga sageli ei kasutata.

Läti reisiraudteefirma *Pasažieru vilciens* on nõustunud Riia–Valka liini pikendamisega Tartuni. Rong väljuks Riiast kell 18.16 ja jõuaks Tartusse 22.10. Tagasi minnes väljuks rong Tartust kell 4.00 ja saabuks Riiga 7.45. Nädalavahetustel pakutaks sõitjatele mugavamaid väljumisaegu. Muid võimalusi pole, sest Lätis ega Eestis pole vabu diiselronge saadaval.

Tartu Linnavalitsuse algatusel hinnatakse reisijate huvi selle rongiliini kasutamise vastu. Liini pikendamine Tartusse läheks maksma 500 000–700 000 eurot aastas, mistõttu tuleks kaaluda ka riigieelarve võimalusi. Tartust ei oleks aga võimalik sõita Riia lennujaama või tagasi ning Riias tuleks kasutada mõnda muud transpordiühendust. Ühendus Riia raudteejaama ja Riia lennujaama vahel luuakse *Rail Balticu* raudtee valmimisel.

Leedu raudteefirma LTG Link kaalub Vilniuse ja Tallinna vahelise rongiliini avamist, kuid enne tuleks analüüsida tehnilisi tingimusi ja hinnata tasuvust.

SOOVITUSED

- *Läbirääkimisi rongiühenduse loomiseks tuleks jätkata nii Eesti ja Läti vahel kui ka mõlemas riigis eraldi, sest hetkel pole selge, milline oleks nõudlus, teenuse kvaliteet, sobivus ja hind.*
- *Rongiühenduste taastamisel peaks olema kindel eestvedaja, kes on ettevõtmisest huvitatud. Kummagi riigi ministeeriumid ja raudtee-ettevõtted pole sobivaid lahendusi leidnud ega selleks ka väga palju vaeva näinud (Eesti saatkonnas on küll kohtumisi olnud). Nüüd on initsiatiivi haaranud Tartu Linnavalitsus.*

Laevad

Kui Air Baltic on saanud oluliseks ettevõtteks Eestis, siis lätlaste jaoks on samasuguse tähtsusega eestlaste *Tallink* (Tallinkile on antud Liivimaa auhind). *Tallink* oli enne COVID-19 kriisi üks edukamaid ettevõtteid Lätis, pakkudes ainsana regulaarset parvlaevaühendust Riia ja Stockholmi vahel. Suur *Tallinki* logoga laev Riia kesklinna sadamas tõi tükikese Eestist naabrerriigi pealinna.

Kahjuks on nii COVID-19 kriis kui ka Venemaa sõda Ukrainas turuolukorda muutnud. Parvlaevaühendus Riia ja Stockholmi vahel ei ole juba mõnda aega toiminud; sadam on tühi ja *Tallinki* esindajad ei osanud selle aruande kirjutamise ajal prognoosida, millal võiks parvlaevaliiklus Läti ja Rootsi vahel taastuda. Laevaühendus Tallinna ja Riia vahel pole *Tallinki* esindajate hinnangul majanduslikult mõttekas.

Parvlaevaühendust Saaremaa ja Kuramaa – Mõntu ja Ventspilsi vahel ei suudetud taastada ei enne COVID-19 kriisi ega ka kriisi ajal. Parvlaevaliini operaatori leidmise hanked on läbi kukkunud; samuti pole sellele liinile leitud sobivat laeva. Projekti eestvedaja oli aastaid Ventspilsi Linnavalitsus, kuid nüüd tegeleb selle teemaga Saaremaa vald, kes pole veel kaotanud lootust parvlaevaliini taastamiseks.

Digikoostöö

Nii Eesti kui ka Läti peavad end digiriikideks – kui veel mõned aastad tagasi oli elektrooniliste teenuste areng kiirem Eestis, siis nüüd on Läti ette jõudnud. Kahe riigi koostöö seisukohalt on oluline, et andmebaase saaks kasutada mõlemas riigis.

Eesti, Läti ja Leedu tarkvarasüsteemid toetavad üksteise ID-kaarte ja digiallkirju. Läti ID-kaardiga on võimalik sisse logida Eesti äriregistrisse ja portaali *eesti.ee* – nii on lätlastele mugavalt kättesaadavad üle 30 Eesti riigiasutuse teenused. Võimalusi tuleb aga juurde. Elektroonilistest teenustest võidavad kõik – nii ettevõtjad kui ka riigiasutused.

Eesmärk on muuta andmevahetus Eesti ja Läti vahel mugavamaks, kasutades selleks Eesti siseriiklikku platvormi *X-tee*. Tänu sellele ei pea iga ettevõte oma süsteeme ise välja töötama. Andmevahetus Eesti *X-tee* ja Läti *VISSi* vahel toimib, kuid väljatöötamisel on uued elektroonilised keskkonnad.

Samas on kahe riigi digitaalses arengus erinevusi. Eestis on juba mõnda aega võimalik valimistel anda oma hääl elektrooniliselt, kuid Lätis mitte, sest julgeolekuasutused on pidanud e-hääletamist ebaturvaliseks.

Kui kiiresti ja kas üldse hakkavad inimesed digiteenuseid kasutama? Lätti naasvate inimeste küsitlused on näidanud, et pärast pikemat välismaal elamist on e-teenustest raske aru saada ja kogu vajalikku infot leida. Kodumaale naasvad lätlased eelistaksid näost-näkku kohtumisi riigiteenistujatega, et saada vajalikku teavet. See näitab, kui kaugele on Eesti ja Läti digiriikidena jõudnud, võrreldes Euroopa ja muu maailmaga.

Läti oli üks esimesi riike maailmas, kus COVID-19 pandeemiast tingitud piirangute ajal loodi parlamendi kaugtööks ainulaadne ja turvaline e-keskkond. See tagab riigi demokraatliku parlamentaarse valitsemise ka kriisiolukorras, mil parlamendiliikmed ei saa istungitel osaleda. Ekspertide hinnangul on seimi kaugtöö mudeliga kõik turvanõuded täidetud ja e-hääletamist puudutavad riskid välditavad. E-keskkonnas on võimalik pidada arutelusid ja hääletada, kus iganes parlamendi liikmed viibivad. Hääletamine võtab vaid 30 sekundit. Seadusandjatel on kogu vajalik teave ekraanil.

Istungiga liitumiseks on vaja digiallkirja ja muidugi internetiühendust. Lisaks on arvestanud võimalusega, et Lätis võib tekkida olukord, kus internetiühendus puudub. Küberturvalisuse eksperdid väidavad, et süsteem töötab ka piiratud internetivõimaluse puhul. Seimi istungite ajal ei pea seimi liikmed olema interneti kaudu ühenduses Soome või Saksamaaga; kõik tööks vajalik tagatakse kohapeal, Lätis.

Eesti võiks eeskuju võtta näiteks COVID-19 pandeemiast tingitud piirangute ajal populaarsust kogunud kaugõppeplatvormist *tavaklase.lv*. Sinna on koondatud erinevate ainete parimate õpetajate videod. Platvormile lisandub pidevalt uusi materjale. Kui kaugõpet pole enam vaja, saab seda kasutada õppimise lisavahendina.

SOOVITUS

- *Lisaks andmevahetusele võiks digikoostöö kahe riigi vahel olla palju laiem – laiemalt tuleks ära kasutada naabrite kogemusi andmebaaside ja elektrooniliste platvormide loomisel ja turvamisel.*

Idufirmad

Mõlemad riigid on palju investeerinud digitaalsete uuenduste ja lahenduste juurutamiseks mitmesuguste tehingute, ka piiriüleste tehingute (sealhulgas tehisintellekti kasutamise) jaoks. Mõlemad riigid mõistavad, et majanduskasvu potentsiaal sõltub suuresti digitaalsetest lahendustest. IT-sektori idufirmad on majandusinnovatsiooni liikumapanev jõud ja majanduskasvu alus. Mõlemal riigil on kiiresti arenenud idufirmade ökosüsteemid (*TechChill (Läti) ja Latitude 59 (Eesti)*). Läti on majandusministeeriumi egiidi all loonud avalik-õigusliku kapitaliühingu, mis on seotud Eesti Startup Estonia andmebaasiga, mis sisaldab enam kui 1000 idufirmat. Mõlema riigi IT-idufirmade peamine väljakutse on algfaasi investeeringute rahastamise leidmine.

SOOVITUS

- *Läti ja Eesti peavad ühiselt läbi arutama parimad võimalused oma idufirmadele rahalise toetuse hankimiseks.*
- *Mõlema riigi valitsused peaksid väikese ja keskmise suurusega ettevõtjaid naaberriigi turule sisenemisel rohkem julgustama ja aitama.*

Bürokraatlikud takistused

10. märtsil 2022 toimunud arutelul mõlema riigi ärimeeste vahel tõstatati küsimus, kas Läti turule sisenemine nõuab keerukat paberimajandust ja dokumentatsiooni. Põhjanaabril on aga tõendeid selle kohta, et Läti on ettevõtete ärikliima parandamiseks palju ära teinud. Tõenäoliselt jäävad riikide erinevused õigusaktides ja eeskirjades pidevaks väljakutseks, kui püütakse tagada võrdsed võimalused mõlema riigi või kolmanda riigi ettevõtetele. See on eriti oluline maksuvaldkonnas, kuna need meetmed võivad määrata ettevõtte kasumlikkuse. Selles küsimuses tuleks järgida võrdsust ja vältida passiivset protektsionismi.

SOOVITUS

- *Mõlemad riigid peaksid tagama õiglaste maksuseaduste olemasolu, mis edendavad ausat konkurentsi.*

Äriorganisatsioonid

Kui mõni väiksem ettevõte püüab oma toote, esinduse või investeeringuga naaberturul läbi lüüa, tekib alati küsimus – kuidas seda teha? Mida teha, kui ettevõttel pole kogemusi, kontakte ning teadmisi turuolukorrast, seadusandlusest või hindadest? Kelle poole pöörduda? Kellelt küsida abi? Jah, on suured kojad - Tallinnas Kaubandus-Tööstuskoda, Riias Läti koda ning Investeerimis- ja Arenguagentuur (*Business Chamber and Investment and Development Agency*); lisaks pakuvad abi saatkonnad, kuid küünlaid valmistava pereettevõtte jaoks võivad need kõik tunduda liiga suured ja liiga kauged.

Eesti toetas aastaid Läti turule sisenevaid ettevõtjaid – Riias asuvas saatkonnahoones töötas Eesti Kaubanduskoda Lätis. Kojal oli umbes 30–40 liiget, kes jagasid kogemusi, infot, kontakte, hoiatasid riskide eest ning aitasid oma kolleegidel paberimajandusest ja seadusandlusest aru saada. Nad korraldasid seminare ja aitasid leida äripartnereid. Nüüd on see koda aga suletud. Miks?

Koja töös osalevate ettevõtete arv vähenes. Paljud firmad leidsid iseseisvalt infot internetist ja osa loobus plaanist Lätti laieneda.

Lätil ei ole Eestis ettevõtlusorganisatsiooni, kuid Eestis tegutseb Läti Kaubandus-Tööstuskoja esindaja Kaspars Pacevićs. Ta on ka Mäos asuva eduka Läti firma Sakret tegevjuht. Ta teeb koostööd Eesti kaubanduskoja ja Läti saatkonnaga Eestis ning tema sõnul on Eesti turule sisenevatel Läti ettevõtetel alati võimalus nõu küsida. Ka Lätis nüüdseks suletud Eesti kaubanduskoja endine direktor Hele Lõhmus kinnitab, et teabepuuduse taha ei tohiks Läti turule jõudmine takerduda. Oma esindus on koja näol Lätis läbi proovitud variant. Kui Eesti firmadel pole sellise koja järele enam vajadust, pole mõtet seda avatuna hoida. Iseküsimus on huvi, eriti piiriala väikeettevõtjate valmisolek üle piiri laienda. Küsitlused näitavad motivatsiooni puudumist. Eestlaste jaoks tundub Läti olevat suletum; seal läbimurde saavutamiseks tuleb rohkem pingutada; meilidele vastatakse Lätis aeglasemalt kui Eestis. Lisaks tunnevad eestlased, et Lätis on sama töö tegemiseks rohkem riigiteenistujaid. Sellegipoolest on lihtsam laieneda naaberturule kui kaugematesse riikidesse, sest tunneme ja mõistame üksteist paremini. Juba aastaid on paljude Läti ettevõtete jaoks Eestisse laienemine olnud esimene samm teel Skandinaaviasse. Kuigi maksusüsteemis on erinevusi, peavad ettevõtjad mõlemal pool piiri seda pigem sarnaseks.

Teisalt ei ole Eesti ja Läti suutnud ega tahtnud jõuda kummagi riigi ettevõtlust puudutavates otsustes kokkuleppele. Aktsiisierisused on tekitanud konkurentsiolukorra piirialal, kus inimesed ostavad massiliselt alkoholi või kütust sealt, kus see on odavam. Ja see on ajendanud ettevõtjaid Läti pool piiri välja arendama alkokaubanduse võrgustikku.

COVID-19 kriisi käsitleti samuti Eestis ja Lätis erinevalt – nii piirangute kui ka ettevõtjate toetamise osas. Lühikest aega suutsid Balti riigid hoida Balti mulli, kuid erinevused piirangutes põhjustasid siiski olukorra, kus lätlased sõitsid külastama Eesti veekeskusi, kuid samal ajal olid spaad nende enda kodumaal suletud. Läti riik on ettevõtjaid ja töötajaid kriisis rohkem toetanud kui Eesti. Lisaks tööpiirangute ja vähenenud käibe hüvitamisele saavad Läti ettevõtted kasutada riiklikke garantiisid, et vähendada Ukraina sõja tõttu kehtestatud sanktsioonide mõju, kuna paljud Läti ettevõtted ajasid äri Venemaa või Valgevenega. Meetmete kõige olulisem osa on uute turgude leidmise toetamine teistes riikides, mis aitab lõppkokkuvõttes säilitada töökohtasid Lätis ja vähendada sõltuvust Venemaast.

Ikka ja jälle kuuleme majandusfoorumitel, et Eesti ja Läti peaksid end tutvustama kui ühtset investeeringute ja turismi piirkonda. Praegune olukord on selline, et lähimatel turgudel oleme konkurendid ja kaugematel turgudel teeme koostööd. EASi turismiarenduskeskus teeb Lätiga koostööd Balti Turismi Ühiskomitee (*Baltic Joint Tourism Committe*)

kaudu peamiselt Hiinas, Jaapanis ja USAs. Balti riigid korraldavad ühist üritust *Baltic Connecting*. Parim näide ettevõtjate koostööst on Saksamaa turg, kus Eesti, Läti ja Leedu reisikorraldajad pakuvad paketti "Balti riigid".

Eesti ja Läti kaubanduskoda tunnustavad Liivimaa auhinnaga naaberturgudel tegutsevaid ettevõtteid. Auhind antakse igal aastal ühele Läti ja ühele Eesti ettevõttele suurima panuse eest naaberriigi ettevõtluskeskkonda. Isegi suurettevõtjad hindavad seda tunnustust kõrgelt. *Air Balticu* tegevjuht Martin Gauss ütleb, et tema jaoks oli au võtta vastu Liivimaa auhind ja saada tunnustust mõlemalt valitsusjuhilt.

SOOVITUSED

- *Eesti ja Läti peaksid püüdma rohkem läbi rääkida ja ühtlustada otsuseid, mis mõjutavad piiriala ja naabrite majanduskeskkonda laiemalt. COVID-19 pandeemia ajal tekkinud "Balti mulli" põhimõtteid peaks rakendama laiemate ja kestvamate ühiste otsuste tegemisel.*
- *Leidma peaks uusi, kaasaegseid ja põnevaid koostöövorme, mis motiveeriksid väiksemaid ja keskmise suurusega ettevõtjaid laienema naaberturule ning aitaksid neil luua paremaid võimalusi koostööks. Paljud ettevõtted ei külasta seminare ja messe.*
- *Kahe riigi ettevõtjad ootavad rohkem ja erinevais valdkondades ühishankeid.*
- *Reisibürood peaksid pakkuma senisest enam ja erinevatele sihtrühmadele suunatud pakette, mis hõlmaks nii Eestit kui ka Lätit (nii kohalikele inimestele kui ka turistidele).*

Piiriala

Mõlema riigi poliitikud leiavad, et kahe riigi piirialal elav sihtrühm on liiga väike, et Tallinna ja Riia seadusandjad hakkaksid piiriüleste probleemide lahendamiseks välja töötama eraldi korda või seadusi. Meil on ELi lepingud, mis kehtivad ka piirialadel. Alati nendest lepingutest aga ei piisa, sest neis ei võeta arvesse piiriala eripära. Lisaks ei ole pealinnad piiriala probleemidest teadlikud, kuna riigiasutused on maapiirkondades üha vähem esindatud – puuduvad nii teavitajad kui ka otsustajad.

Ettevõtjad ja omavalitsused on näinud aastaid vaeva, et piiriala elanikud moodustaksid hoolimata keeleerinevustest ühe tööjõuturu. Selle järele on eluline vajadus, sest probleemid mõlemal pool piiri on enamasti samad – tööpuudus, eriti kõrgharidusega inimeste jaoks; suuremate keskuste kaugus; lahkuvad noored. Tihti on erineval pool piiri asuvad vaba töökoht ja sobiv töötaja teineteisele lähemal kui oma riigis. Õnneks saavad nad järjest hõlpsamini omavahel kokku! Siiski võib esile tuua mõned eripärad:

- Enamasti minnakse tööle Lätist Eestisse ja vähem vastupidi. Põhjus on selles, et Eestis on mõned suured tööandjad, kes pakuvad tööd ka naaberriigi inimestele – näiteks puidu- ja toiduainetööstuses. Lisaks on Eestis paremad palgad ja suuremad sotsiaaltoetused.
- Eesti tööandjad otsivad aktiivselt töötajaid Lätist. 2021. aastal edastasid Eesti riiklikud tööturuasutused Läti riiklikele tööturuasutustele 317 tööpakkumist, mis hõlmasid 2033 töökohta. Läti huvi Eestist tööliste leidmise vastu on madal.
- Tööl käiakse järjest kaugemal – peale Valga-Valka ka Sarus, Nõos, Tartus või Valmieras.
- Enamik inimesi elavad ühel pool piiri ja käivad tööl teisel pool piiri. Seega peavad nad piiri ületama nii tööle minnes kui ka töölt tulles. Ometi on Valgas registreeritud lätlaste arv kasvanud. Kohalikud omavalitsused ei suuda seda tõestada, kuid osa neist elab endiselt Lätis. Nemad ja nende pered kasutavad seal kohalikke teenuseid – lasteaed, kool jne –, kuid nende maksuraha jääb Eestisse.

- Viimastel aastatel on mõlema riigi tööjõudu ja turgu arvestades piirialal olnud vaid üksikud suuremad investeerimisplaanid. Suuremaid ettevõtteid ei ole asutatud sobivate asukohtade puudumise, keskkonnaprobleemide või investorite kahtluse tõttu töötajate olemasolus. Seega ei ole ühine tööturg loonud soodsaid tingimusi uute ettevõtete asutamiseks ja inimeste tagasitoomiseks suurematest keskustest või välismaalt koju. Piiriala eeliseid ei tooda välja rahvusvahelistel majanduskonverentsidel ja messidel. Selle asemel keskendutakse Balti riikidele kui ühisturule laiemalt.
- Eesti ja Läti piirialal võime märgata üha enam mõlemas keeles silte ja reklaame. Turismi-, toitlustus- ja kaubandusvaldkonna ettevõtted loodavad naaberriigi klientidele, kuid ei müü piirialal eriti üksteise tooteid, v.a suurtes supermarketites ja piirialal korraldavatel laatadel.
- Üks suuremaid piiritööjõu kasutajaid on Saru saeveski Võrumaal – iga päev töötab seal kahes vahetuses umbes 120 lätlast. Enamikul neist on Eesti ravikindlustus ja nad ei saa kodus kasutada Läti pakutavaid tervishoiuteenuseid. Õnneks on kohalik perearst lätlane, mis tähendab, et neil ei teki keeleprobleemi, aga igal pool nii ei ole. Pikalt kestnud COVID-19 pandeemiast tingitud piirangud ja nende riikidevahelised erinevused raskendasid teise riiki tööle minekut – lähim piiripunkt võis olla suletud või tuli testimiseks sõita 50 km kaugusele Võrru. Võrus lahendatakse ka bürokraatlikke küsimusi, mis puudutavad töötamist teisel pool piiri.

ELis kehtib põhimõte, mille kohaselt on isiku töökoha riik seotud ka sotsiaalmaksude tasumisega. Töökohariik vastutab ravikindlustuse ja muude hüvitiste eest. Piiriülesel töötajal on aga võimalik valida elukohariigi ravikindlustus. Sel juhul ei saa tal olla ravikindlustust töökohariigis (aga Euroopa ravikindlustuskaart kehtib). Sellest võimalusest ei teata või seda kasutatakse harva. Küllap mõtlevad inimesed pakutavatele tervishoiuteenustele ja nende kättesaadavusele ning valdkondadele, mida ravikindlustus katab. See toob aga kaasa olukorra, kus ühe pere liikmed kasutavad tervishoiuteenuseid erinevates riikides – nad käivad lastega Lätis arsti juures, aga ise peavad minema Eestisse.

Täpsemalt – kui töötate Eestis ja elate Lätis: küsige Eesti Haigekassast vorm S1 ja registreerige see oma Läti ravikindlustusandja juures (*Nacionālais veselības dienests*). Nii on teil ravikindlustus nagu kõigil teistel Lätis. Läti saadab Eestisse tasumiseks arveid kaks korda aastas. Sama kehtib ka inimeste puhul, kes töötavad Lätis ja elavad Eestis.

Kui töötate kahes riigis, küsige oma elukohariigist kohaldatavate õigusaktide kohta – A1. Eestis vastutab selle eest Sotsiaalkindlustusamet ja Läti Riiklik Sotsiaalkindlustusamet (*State Social Insurance Agency*).

Pensionide puhul maksab iga riik osa (pro rata).

Töötuskindlustuse eeskirjad on järgmised:

Elate Valkas ja jalutate iga päev Valgasse tööle. Teid peetakse piirialatöötajaks, mis tähendab, et peaksite taotlema töötushüvitist elukohariigis Lätis.

Töötate Eestis, kuid teie pere elab Lätis (piirist kaugemal, mis tähendab, et te ei saa väga tihti kodus käia). Teid peetakse piiriüleseks töötajaks ja te saate valida: kui te ei naase Lätti, saate end Eestis töötuna registreerida ja taotleda Eestist töötutoetust; kui naasete Lätti, saate taotleda Lätist töötutoetust. Võite end registreerida töötuna ja otsida tööd mõlemast riigist korraga, kuid peate vastama mõlema riigi aktiivsusnõuetele.

Peretoetuste puhul on reeglid järgmised:

Pere elab Valgas, ema on kodune ja isa töötab Valkas. Läti maksab peretoetusi esimese pädeva riigina ja Eesti maksab puuduva summa, kuna lapsed elavad Eestis.

Sama pere, aga ema käib Valgas tööl – kompetents läheb üle Eestile – Eesti maksab kõik toetused ja Läti maksab vajadusel puuduva summa.

Seega on teoreetilised lahendused võimalikud, kuid praktikas peetakse nende järgimist keeruliseks ning ametnike panus konkreetsete töötajate või perede abistamisel nende vajaduste ja võimalustega on üsna olematu. Eesti ja Läti vaheline piiriülene tööhõive on aga muutumas olulisemaks teemaks ning riikide ühine panus bürokraatia vähendamisesse ja töötajate probleemide lahendamisesse võiks leevendada tööpuuduse ja ka tööjõupuudusega seotud muresid. See aitaks tuua peresid suurtest keskustest koju tagasi, sest paljud inimesed lahkuvad oma kodukohast töökoha puudumise tõttu.

Teisel pool piiri on aidanud inimestel tööd leida Liivimaa töömessid, mis toovad Valgas kokku tööotsijad ja tööandjad. Lühiajaliselt ilmus Euroopa Liidu toel piiriüleste töökuulutuste infoleht. Teave vabade töökohtade kohta on rahvusvahelises andmebaasis alati olemas, kuid kõik piiri lähedal tegutsevad ettevõtted seda ei kasuta.

Valga-Valka

Kaksiklinna või -linnade Valga ja Valka staatus on Euroopas ainulaadne. Valga ja Valka nimetamine linnaks või linnadeks on paljude, eriti kohalike jaoks, sisuline küsimus (mitte keeleline). Õiguslikult on tegu kahe eraldi omavalitsusega – nüüd isegi mitte kahe linna, vaid kahe vallaga. Paljude elanike ja kohalike juhtide soov on juhtida piirkonda võimalikult rohkem ühise arengu suunas. Üks linn, kaks riiki – kõlab ka Valga ja Valka ühine tunnuslause. Kuid kuskil on piir – mitte ainult Konnaoja juures, vaid ka inimeste vahel.

Läti ajutise rahvusnõukogu asutamiskoosolek toimus 1917. aastal praeguses Valga raekojas, kus kiideti heaks deklaratsioon "Välisriikidele ja rahvastele", mis andis maailmale teada, et Kuramaast, Vidzemest ja Latgalest koosnev Läti on autonoomne riiklik üksus. Siis oli linn veel üks.

Valga ja Valka lahutati enam kui sajand tagasi sundjagamise teel – Konnaojast ühele poole jäänud osa läks Eestile ja teine pool Lätile. Tõenäoliselt pole see Eesti ja Läti ühise ajaloo kõige ilusam lehekülg, kuid ajaloolaste hinnangul ei olnud siis teisi võimalusi. Seega ei saa tagasi vaadates väita, et mõni muu jaotus oleks olnud parem. "Vigade parandamine" ja linna taasühendamine pole ei Eestis ega Lätis kordagi poliitilisse päevakorda jõudnud, kuigi selliseid ettepanekuid on tehtud. Välja on pakutud näiteks eristaatusega omavalitsuse moodustamist. Selleks ei ole aga tehtud konkreetseid samme. Ilmselt laulavad ja tantsivad Valga ja Valka inimesed koos ning saavad üle piiri edasi-tagasi liikuda ka tulevikus, kuid valimised toimuvad mõlemal pool piiri eraldi. Samuti pole kindel, et enamik kohalikke elanikke nii põhimõttelisi muutusi üldse tahaks. Saja aastaga on Valkast saanud Läti linn ja Valgast Eesti linn.

Koostööd ja ühtset arengut saab planeerida ka nii, et piirid jäävad paika nii kaartidel kui ka inimeste harjumustes. See, kui palju kasutatakse Valga ja Valka ainulaadset staatust kohalike inimeste ja piirkonna arengu jaoks, on aga hoopis teine teema.

Samal ajal näeme kõikjal Euroopas üha edukamaid piiriülese koostöö vorme. Ajaloolaste hinnangul on soov ühiseks piiriüleseks arenguks tänapäeval palju tugevam kui sajand tagasi, kui Walk jagati Briti ohvitseri juhendamisel Valgaks ja Valkaks.

Linnade ühist tulevikku mõjutavad kaks olulist muudatust. Haldusreformid on toimunud nii Eestis kui ka Lätis ning linnavolikogu ei valita enam kummalgi pool piiri. Valga vallast on saanud Kagu-Eesti suurim vald; Valka piirkonda ei liidetud selle naabritega ja see on võrreldes teiste Läti valdadega jätkuvalt väike vald. Arvestades aga valdade ühiseid eesmärke ja valijate soove, ootavad inimesed rohkem tulemusi linna- ja maapiirkonna

ühisest arengust kui vallakeskuste koostööst. Samas on neis kahes vallas 24 000 elanikku – Valmiera ja Tartu vahelise piirkonna kohta on see üsna suur arv.

Venemaa sõda Ukrainas on toonud esile vajaduse teistsuguse koostöö järele – kuidas peaksid Valga ja Valka võimaliku ohu korral käituma? Koos või eraldi? Kuidas ja kuhu need inimesed evakueeritaks? Millised on mõlema valla võimalused? Millises vallas võiksid inimesed arstiabi saamisega arvestada?

See, kuidas mõlema riigi tsiviilkaitseplaanid piiriala iseärasusi arvestavad, ei olnud aruande kirjutamise ajal selge. Eesti, Läti ja Leedu kaitsejõud saavad nüüd aga ilma bürokraatiata liikuda üle kolme riigi piiri, et minna naabreid aitama. Selle edukust on tõestanud NATO Põhjadiviisi staabi juhendatavad ühisõppused.

Kahe riigi politsei ja päästeteenistus on piirialal üksteist aidanud juba aastaid. Tervishoid pole aga piiriala elanikele kuigi mugav. Kuigi Valga haigla on valkalaste jaoks jalutuskäigu kaugusel ja Läti poolel on lähim tervishoiuasutus 50 km kaugusel Valmieras, on see paljude inimeste jaoks siiski vajalik sõit. Kiirabi eelistab samuti patsientide soovile viidates viia haigeid oma riigi haiglasse. Erinevatel põhjustel ei ole Valga haiglast saanud piiriala ühist tervishoiukeskust – erinevad on raviteenuste hinnad ja tervishoiuteenuste tingimused ning Valmieraga võrreldes on Valga haiglas meditsiinitöötajaid ja pakutavaid teenuseid vähem. Vaatamata kohalike omavalitsuste soovidele pole kumbki riik püüdnud Valga haiglat piiriüleseks tervishoiukeskuseks muuta. Vältimatut abi antakse ELi määruste kohaselt, kuid piiriülese plaanilise ravi saamine on patsientidele enamjaolt siiski keeruline.

Eesti ja Läti erinevad lähenemised COVID-19 pandeemiaga tegelemisele mõjutasid enim piiriala elanikke. Jalutuskäigu kaugusel kehtisid avalikes kohtades erinevad piirangud: riiki sisenemine oli osaliselt keelatud; sõpruslinnade keskväljak eraldati taraga; avati politsei- ja piirivalvepunktid. Kuigi Läti ja varsti pärast seda ka Eesti valitsus tegi erandi Valga ja Valka elanikele, oli paljude perede tavapärane elu siiki häiritud.

ELi toel on Valga ja Valka rajanud ühise keskväljaku. Lisaks jätkavad nad tööd piiriülese puhkeala loomisel. Linnades toimuvad ühised laadad ja peod ning korraldatakse festivale, kultuuri- ja spordiüritusi. Valga lapsed käivad Valka kunstikoolis; Läti noortele on avatud tantsu- ja laulustuudio Joy ning ekstreemspordihall; ning muusikakoolid korraldavad ühisüritusi. Lätikeelne õpilasrühm Valga kutsekoolis ei pidanud aga kaua vastu, sest lätlased eelistavad pärast kutsekoolide renoveerimist Lätis õppida.

Osa ühistest probleemidest on aga siiani lahendamata: saaste kandumine Pedeli jões Lätist Eestisse; piiriüleste sildade seisukord; ning bürokraatia, mis takistab kaht linna ühendava bussiliini avamist.

Olulisem küsimus on aga, kes, kui üldse, planeerib Valga ja Valka pikemat arengut ning tegeleb infovahetuse, ühiste seisukohtade kujundamise ja tutvustamisega? Linnadel puudub ühine arengukava, mis võimaldaks planeerida teenuseid, taristut, demograafilisi küsimusi ja majanduse arengut 5 või 10 aasta pärast või isegi sellest kaugemale. Samas võiks Valga ja Valka nende asukohta ja piiriüleste küsimuste lahendamise kogemust arvestades olla sobiv koht Eesti-Läti koostöö arendamiseks laiemalt. Lihtsamalt öeldes ei saa me Riias või Tallinnas näha, kuidas kummalgi riigil läheb. Valgas ja Valkas on see aga võimalik. Piirilinnades on töötanud Läti-Eesti ja Eesti-Läti instituut. Nende algne eesmärk oli kaasata ülikoole ning osaleda uuringutes ja teadusprojektides. Vaatamata ilusatele nimedele ei täitnud kumbki instituut oma tegelikku rolli; nad tegutsesid tavaliste tõlkebüroodena ja suleti peagi. Valga ja Valka vald on pikalt arutanud, kuidas omavahelist tegevust tõhusamalt koordineerida ning selle aruande kirjutamise ajaks on otsustatud palgata Valga-Valka koostöökoordinaator, kelle üheks ülesandeks on kaksiklinnade rahvusvaheline edendamine.

Iseküsimus on, kas Eesti ja Läti tervikuna või piirialad, eriti Valga ja Valka, vajavad ühiste küsimustega tegelemiseks spetsiaalset institutsiooni. Erinevate valdkondade esindajate piiriülene suhtlus on niigi tihe. Samas näeme, et vajalikku teavet ei koondata; see on hajutatud ja raskesti leitav. Lisaks on takistuseks keelebarjäär, kuna kõiki dokumente ei tõlgita inglise keelde. COVID-19 kriisi ajal nägime, et inimestel polnud teavet igapäevaste probleemide kohta – kas nad saavad ületada piiri, et osta ehitusmaterjale või minna suvilasse või haigele sugulasele külla? Milliseid dokumente nad vajavad? Lisaks on neil küsimusi tööseadusandluse või maksude kohta. Paljud inimesed, kui neil puudub vajalik teave, käituvad teiste inimeste järgi, teadmata, kust ise algallikaid leida. Samas ei aitaks ühe või kahe ametniku palkamine või isegi terve büroo avamine, kuna nad ei jõuaks nagunii iga valdkonnaga tegeleda.

Turismiettevõtjad on leidnud häid lahendusi - info naabrite kohta on hõlpsasti leitav andmebaasidest, mis tõlgitakse naaberriikide keelde. Piirialal jagatakse järjest rohkem eesti- ja lätikeelseid infomaterjale.

Piiriülesed teed

Mõned teed on heas seisukorras ja mõned mitte. 2020. aastal koostasid vallad remonti vajavate piiriäärsete teede nimekirja. Toetus investeeringuteks tuleb loodetavasti ELi Eesti-Läti programmist aastateks 2021–2027.

Suurem teedeehitus piirialal toimus Eesti-Läti programmi toel aastatel 2007–2013, mil asfalteeriti kolm piiriülest kruusateed. Kui varem väideti, et teid ei kasutata piisavalt, et neid remontida, siis nüüd on näha, et kui teed on heas korras, kasutatakse neid rohkem. Pärast uue katte saamist on Kilingi-Nõmmest Mazsalacasse suunduvat teed kasutatud kaks korda rohkem kui varem (kui see oli kruusatee). Liiklus Karksi-Nuia ja Seda jõe vahel on kasvanud veelgi rohkem.

Kahjuks on piiriüleste teede ehitus pidurdunud, kuna Euroopa Komisjon ei toetanud aastatel 2014–2020 selliseid investeeringuid.

Nagu juba 2019. aastal, pöördusid valdade juhid Eesti ja Läti juhtide poole, kutsudes üles leidma kiireid lahendusi piiriüleste teede probleemile. Ilma korralike teedeta jäävad Põhja-Läti ja Lõuna-Eesti majanduse arendamise võimalused kasutamata. Vallajuhid leiavad, et mõlema riigi teedeehitusega tegelevad institutsioonid ei näe piiriregiooni arengut tervikuna ja loodavad vaid ELi toetusele.

Valitsustevaheline komisjon – piirialade edendaja?

Eesti ja Läti mõtlesid juba 2004. aastal välja piiriala probleemide teadvustamiseks, selgitamiseks ja neile lahenduste leidmiseks koostöövormi – Eesti-Läti valitsustevahelise komisjoni, mis koosneb mõlema riigi valitsuskomisjonist. Ühised kohtumised peaksid toimuma kord aastas ning komisjoni tööd koordineerivad Läti keskkonnakaitse- ja regionaalarenguminister ning Eesti riigihalduse minister.

Valitsustevahelise komisjoni eesmärk on tagada inimeste ja tööjõu, kaupade, teenuste ja kapitali vaba piiriülene liikumine Eesti ja Läti vahel, muutes või täiendades seadusandlust ning sõlmides lepinguid kahe riigi vahel. 2018. aastal töötati välja isegi piiriüleste takistuste tuvastamise vorm, et avastada probleeme, millele komisjon saaks lahendusi leida.

Tundub, et komisjoni asutamine oli hea idee. Võiks eeldada, et 18 (!) tegutsemisaasta jooksul on komisjon suutnud avastada ja lahendada kõik piiriala probleemid, jõudes ühistele järeldustele, mida pole vaja või pole võimalik muuta. Kahjuks on valitsustevaheline komisjon kogunenud üsna harva ja ebaregulaarselt – 18 aasta jooksul vaid 10 korda. Viimasest koosolekust on möödas kolm aastat. Väidetavalt on selles süüdi COVID-19 kriis. Samas olid riikide erinevad COVID-19

pandeemiast tingitud piirangud piiriala elanike jaoks ülimalt olulised teemad, mida oleks tulnud arutada kasvõi virtuaalselt.

Osadele probleemidele, mida komisjon on kohtumistel arutanud, on leitud lahendus, osadele aga mitte. Praeguse olukorra ja selle põhjuste kohta ei ole komisjonid analüüse avaldanud. Seega on vaja hinnata, milline seaduslik jõud sel komisjonil on või peaks olema. Avalikkus ei tea, kas kohtumistevahelisel perioodil (näiteks viimase kolme aasta jooksul) on komisjoni liikmed piiriala küsimustega tegelenud või mitte ning kui tõhus on olnud kontroll varem tehtud otsuste täitmise üle.

Kumbki komisjoni juhtiv minister ei ole oma valitsuses ega avalikkuse silmis saanud piiriala küsimustes arvamuskujundajaks ehk inimeseks, kellelt küsida otsuste mõju kohta piirialale ja selle lähinaabritele. Samuti peaks komisjon hindama ja otsustama, milliseid probleeme ei ole mõistlik või võimalik koos lahendada ning mitte hoidma neid aastaid lahtisena. Näiteks piiriülene plaaniline ravi, teede seisukord, ühistransport või maksusoodusandlus teises riigis töötades.

SOOVITUSED

- *Kaardistada piiriala probleemid, kaasates ettevõtjaid, piiriüleseid töötajaid, tööturu eksperte, ettevõtjaliitude esindajaid, omavalitsusi ja riigiametnikke ning seejärel jõuda ühisele otsusele, kas, milliseid ja kuidas lahendusi leida.*
- *Leida võimalusi Eesti ja Läti (eriti kriisiolukordades) tehtud otsuste regulaarseks analüüsiks ja hindamiseks, arvestades piirialade vaatenurka, et nende otsuste erinevused ei mõjutaks nii palju inimeste igapäevaelu.*
- *Valga ja Valka ning teised piiriala omavalitsused peaksid määratlema arengu ja piiriüleste teenuste ühisosa lühemas ja pikemas perspektiivis ning kinnitama need plaanid mõlema poole volikogudes. Hetkel puudub ühine kokkulepe ning selged seisukohad, mida tehakse koos ja mida tehakse eraldi ning miks. See aitaks Eesti-Läti valitsuskomisjonil leida lahendusi ning oleks eelduseks Euroopa Liidu rahalise toetuse taotlemiseks.*
- *Balti riikidest tervikuna rääkides peaks olema kokkulepe, mis paneks riigiasutused ja ministeeriumid oma tegevustes ja investeeringutes arvestama piirialade vajadustega ning riikide koostööga. Muidu jäävad piiriala arendamise ettepanekud vaid ettepanekuteks. Selle näiteks võiks tuua teedeehituse investeeringuvajaduste plaani, mis pole Riias ega Tallinnas kuigi palju toetust leidnud.*
- *Kasutada mõlema riigi eeliseid (tööjõud ja taristu) uute investeeringute leidmiseks ja uute töökohtade loomiseks ning uue turismisihtkoha kujundamiseks.*
- *Analüüsida ja arvestada teiste riikide piiriülese koostöö kogemusi.*

Pealinnad

Nii kohalikud elanikud kui ka majandusteadlased on juba pikka aega väitnud, et elu Lätis on veelgi rohkem Riia-keskne kui elu Eestis Tallinna-keskne. Lisaks peetakse Riiat Balti riikide keskuseks – sealt alustavad välisinvestorid oma Baltikumi laienemisplaane; seal toimuvad kõik olulised seminarid; seal on parim lennutranspordivõrk; see asub keset Balti riike. Riia on olnud Tallinnast targem, kasutades Balti riike enda reklaamimiseks või pidades seda olulisemaks.

Samal ajal on viimase paarikümne aasta jooksul toimunud suur muutus – Läti Panga uuringu kohaselt on Balti riikide pealinnade kõige kiiremaks arenejaks praegu Vilnius, millele järgneb Tallinn. Riia jääb kõikides näitajates neist maha. Demograafiliste muutuste ja juhtimisvigade tõttu on Baltikumi inimeste rahulolu oma pealinnadega väga erinev. Läti üks tunnustatumaid majandusteadlasi Olegs Krasnopjorovs on koostanud seitse põhjalikku raportit, mis näitavad, et praeguse

arengutempo juures ei jõua Riia Tallinna ja eriti Vilniuse tasemele enam kunagi.

Kuigi suurettevõtete jaoks moodustavad Balti riigid ühe turu, on erinevusi palju. Viimase paarikümne aastaga on riialased saanud kolm korda rikkamaks. Riia majandus areneb kiiremini kui Lätis üldiselt ja Euroopa Liidus keskmiselt, kuid veelgi kiirem on areng Vilniuses ja Tallinnas. Läti Panga hinnangul jääb Riia tulude võrdluses Vilniusest ja Tallinnast maha umbes kaheksa aastat. Riias on madalaim sündimus ja kõrgeim suremus. Riia on ainus pealinn Balti riikides, kus uusi elanikke on vähem kui linnast lahkujaid. Eelkõige lahkuvad Riiast lastega pered. Nad ei ole rahul tervishoiuteenuste kvaliteedi, turvalisuse ja keskkonnaga. Lisaks on Tallinnas ja Vilniuses kõrgem rahulolu linnavalitsuse tööga kui Riias.

Viimase kahe aastakümne keskmine SKP elaniku kohta on kõige enam kasvanud Vilniuses, millele järgnevad Tallinn ja Riia. Lisaks Balti riikide kiireimale majanduskasvule on Vilniuses kõrgeimad elukvaliteedi ja tööturuga rahulolu näitajad. See tähendab, et hetkel on kõige rohkem tööealisi elanikke Vilniuses. Sajandivahetusel oli neid kõige rohkem Riias.

Uurimistulemused näitavad Balti riikide pealinnades erinevat arengut ja lähenemist valitsemisele. Pealinnad mõjutavad aga oluliselt kogu riigi arengut.

Kas Riia ja Tallinn saaksid koostööst kasu? Millist kasu? Või on nad konkurendid? Tallinlastele on ühistransport tasuta, kuid Riias sellist võimalust ei pakuta, sest paljud inimesed tulevad linna tööle mujalt. Ühistranspordis tuleb aga ümberkorraldusi: plaanitakse rongide, busside, trammide ja trollide sõiduplaanide ühtlustamist ning ühispiletite kasutamist. Lisaks rajatakse uusi rattateede võrgustikke (Taani, mitte niivõrd Eesti eeskujul).

SOOVITUS

- *Pealinnad sõlmisid koostöölepingu tükk aega tagasi. Eeltoodud arenguvõrdluse valguses, kuid mitte ainult seetõttu, tuleks Tallinna ja Riia koostööle anda uus, ajakohane ja mõlemale poole kasuks tulev sisu.*

Pakendite taaskasutus

2022. aasta alguses käivitati Lätis pandipakendisüsteem. Leedus ja Eestis toimis see süsteem juba varem. Kuigi loodeti, et see loob võimaluse Lätis Eesti pandimärgiga pudeleid tagastada ja vastupidi, ei ole see praegu võimalik, kuna majandushuvi peetakse üsna väikeseks. Seega peavad kummagi riigi tootjad oma pakendid märgistama mõlema riigi pandimärkidega, kuigi automaadid võiksid vastu võtta mõlema riigi märkidega pakendeid. Leedul on samuti eraldi pandimärk.

Lätist ostetud Eesti pandimärgiga pudeleid saab tagastada ka teisel pool piiri, kuid pakendiringlust Eesti ja Läti vahel ei teki. Läti pandipakendisüsteemi juhid selgitavad huvipuudust sellega, et piiriüleste ostude arv on marginaalne võrreldes pandipakendite arvuga tervikuna Eestis või Lätis.

Piirialadel nähakse olukorda teisiti, sest peale reisijate on palju neid, kes sõidavad Eestist Lätti alkohoolseid jooke ostma. Pakendeid saab tagastada ainult Lätti tagasi minnes.

SOOVITUS

- *Eesti-Läti ühise pandipakendisüsteemi loomise võimalusi tuleks arutada nii majanduslikust kui ka keskkonnakaitselisest küljest. Tehniliselt oleks seda lihtne rakendada, kuid riigid pole kokku leppinud, kuidas raha liikumist korraldada.*

Geodeetilised süsteemid

Eesti ja Läti on hakanud tegema järjest rohkem koostööd valdkondades, kus seni pole olnud intensiivset piiriülest tegevust.

Nii hakati esimest korda kokku sobitama mõlema riigi piiriala koordinaat- ja kõrgussüsteeme. Eesti Maa-amet ja Läti Ruumiandmete infoagentuur (*Latvian Geospatial Information Agency*) tegid kumbki oma riigi piirist kuni 40 kilomeetri laiusel alal põhjalikke geodeetilisi mõõtmisi. Andmed on leitavad veebirakendustes, mis on projekteerijate ja ehitajate jaoks hädavajalikud piiriüleste rajatiste, näiteks *Rail Balticu* trassi rajamisel, aga ka veemajandus- ja maaparandustöid tehes. Et Eesti ja Läti vahelise piirikoridori pikkus on 340 kilomeetrit, muutis see koordinaatsüsteemide ühtlustamise mahukaks, kuid see-eest on tulemused kasutatavad aastakümneid.

Rahvusriikide geodeetilised süsteemid põhinevad Euroopa referentssüsteemil. Et aga Eesti ja Läti kasutatavad lähteandmed olid pisut erinevad, ei ühildunud täielikult ka geodeetilised süsteemid. Nüüd on see probleem lahendatud ja piltlikult öeldes ei tohiks kahe riigi vahele rajatav tee enam jõnksu sisse teha või torus olev vesi vales suunas voolata. Valga ja Valka puhul on see ühilduvus oluline paljude objektide rajamisel.

Läti loodab oma geodeetilise süsteemi ühtlustada ka Leeduga.

SOOVITUS

- *Soodustada teadmiste ja andmebaaside kasutamist kõigis valdkondades.*
- *Laiendada Eesti-Läti koostöövõimalusi valdkondades, kus hetkel tehakse koostööd harva.*

Koostöö ja raha

Paljud Eesti-Läti koostööprojektid, millest osa on ka selles raportis mainitud, on ellu viidud Euroopa Liidu rahaga (Eesti-Läti Interreg-programm). See on üks 60 piiriülesest koostööprogrammist. See toetus- ja arendusmeede on kahe riigi koostöös muutunud sedavõrd oluliseks, et ilma selleta poleks palju häid ideid ellu viidud või uusi koostööpartnereid leitud. Iseasi, kui jätkusuutlik on selline projektipõhine arendus pikemas perspektiivis – osad programmi tingimustele vastavad tegevused viiakse ellu, kuid hiljem ei ole enam vajadust juba alustatud tööd jätkata või ei leita selleks rahastust. Lisaks hõlmab Interregi programm ainult Riiat ja selle lähiümbrust, kuid mitte Tallinna ja selle äärelinna. Siiski on üle 36 miljoni euro Euroopa Regionaalarengu Fondi raha aastatel 2014–2020 arvestatav summa piiriüleseks koostööks ja programmis olevad piirkonnad on seda ka aktiivselt kasutanud. Programmi uus periood on 2021–2027 ja rahaline toetus on 24 miljonit eurot.

EL toetusi on kasutatud piiriülese ettevõtluse arendamiseks, elukeskkonna parandamiseks, sadamate koostööks ja ühise tööturu loomiseks. Mõned näited – ranniku matkarada, Rohelised Rööpad, tööstuspärand, Liivimaa Maitsed, UNESCO turism, Aiapärlid ja militaarpärand.

Uuel rahastusperioodil tahetakse keskenduda rohkem koostööd tegevatele piiriülestele piirkondadele ja ühisteenuste arendamisele, ühise ettevõtluse arendamisele, paremini ühendatud programmialale ning kättesaadavamale ja jätkusuutlikumale piiriülesele turismikogemusele.

Balti Innovatsioonifond 2 on oluline Balti riikide ühise kapitalituru arendamiseks (st Eesti, Läti ja Leedu koos). Lisaks on käimas Eesti ja Läti riigiasutuste ning Euroopa Rekonstruktsiooni- ja Arengupanga koostööprojekt Euroopa Liidu finantstoodete taksonoomia regulatsioonide rakendamise toetamiseks.

SOOVITUSED

- *Euroopa Liidu toetust taotledes peaksid taotlejad keskenduma pikema ja laiema mõjuga ideedele, mis annavad lisaväärtust*

piirkonna ning Eesti ja Läti arengule tervikuna.

- *Lisaks Euroopa toetusmeetmeile võiks Eesti ja Läti asutada oma koostöö toetamise fondi, mida rahastavad nii riigid kui ka ettevõtjad, et hõlmata lisaks Interreg programmile laiemaid valdkondi ja tegevusi. Tänu sellele oleks võimalik toetada teadusuuringuid, töötada välja ühiseid arenguvisioone, jagada üliõpilastele koostööstipendiume ning toetada ühisürituste korraldamist.*

Keel ja kultuur

Kuigi Eesti ja Läti on naabrid, elab Eestis üsna vähe lätlasi ja Lätis üsna vähe eestlasi. Eestis elavate lätlaste arv on viimasel ajal veidi kasvanud – 2018. aastal elas Eestis ligi 2500 lätlast; 2021. aastal oli see arv 3600. Selle üheks põhjuseks võib olla varem mainitud piiriülese töötamise ja sotsiaalkindlustusprobleemide tõttu suurenenud elamiste registreerimiste arv Eestis. Muud põhjused pole teada. Lätis elavate eestlaste arv seevastu väheneb. Võrreldes 1989. aastaga, mil Lätis elas 3300 eestlast, on see arv poole võrra vähenenud. 2021. aastal elas Lätis Eesti kodakondsusega inimesi 690; aasta varem kolis Lätti 50 Eesti kodanikku. Läti statistikaameti andmetel elab Lätis 220 paari, kellest ühel on Eesti ja teisel Läti kodakondsus. 2020. aastal registreeriti 24 Eesti-Läti abielu.

Väike diasporaa on mõjutanud ühiskondlikku tegevust – Läti Eesti Selts Riias ning lätlaste organisatsioonid Tallinnas ja Tartus teevad olulist tööd keele ja kultuuri hoidmisel, tähistades tähtpäevi teisel pool piiri. Lisaks korraldatakse koosolekuid, kontserte, näitusi ja muid üritusi.

Järjest enam kohtab teisel pool piiri elavaid inimesi, kes valdavad naabrite keelt. Täiskasvanuna innustavad eesti või läti keelt omandama eelkõige peresidemed või töövajadus.

Lätis õpetab eesti keelt Riia Eesti Kool. Eestis ei õpetata koolides läti keelt. Eesti Kool oli varem keskkool; nüüd jätkavad nad põhikoolina, kuna keskkooli jaoks ei jätkunud õpilasi. Suurem osa 200 õpilasest on lätlased ja kolmandik neist on pärit Eesti-Läti peredest. Huvi selles koolis õppimise vastu on suur, sest kohalikud lätlased peavad seda kooli hubaseks ja väikeseks. Lisaks saab seal õppida eesti keelt ja kultuuri. Eestlaste huvi kooli vastu on langenud – ajutiselt Lätis töötavad eestlased eelistavad jätta lapsed Eesti koolidesse õppima ning osad Eesti-Läti paarid eelistavad kohalikke Läti koole. Riia Eesti Koolis on 23 õpetajat ja neist kuus valdavad eesti keelt. Üks neist on ka sama kooli lõpetaja. Eesti keele õpetaja saadab Riiga Eesti Haridus- ja Teadusministeerium. Õppetöö toimub nii läti kui ka eesti keeles. Iga nädal on kolm eesti keele tundi, kuid ka muul ajal püüavad õpetajad õpilastega eesti keeles suhelda.

Keskkooliastmes saab eesti keelt õppida Riia Põhjamaade Gümnaasiumis, kui õppeaastal on piisavalt õpilasi klassi moodustamiseks. Viimase nelja aasta jooksul pole seda juhtunud.

Ülikooli tasemel saab eesti keelt õppida Läti Ülikoolis soome-ugri keeli õppides. Bakalaureusekraadi õppekava keskendub soome keelele, kuid õpetatakse ka eesti keelt ja kultuuri. Eesti keelt on võimalik Läti Ülikoolis õppida ka valikainena. Seda võimalust kasutavad peale filoloogide eesti juurtega inimesed või need, kes usuvad, et vajavad seda keelt edaspidises (töö)elus.

Eesti keele õpet rahastab Läti Ülikool, kuid Eesti vastutab õpetajate, õppematerjalide ja kirjanduse eest. Eesti suursaadikud Lätis on toetanud eesti keele säilimist, kohtudes ülikooli rektorite ja üliõpilastega.

Magistrikraadi üliõpilaste vähesuse tõttu soome-ugri keeles ei pakuta. Koostööd Tartu Ülikooliga on arutatud, kuid edutult. Soovijatel on võimalik jätkata magistriõpinguid Tartus ja osa üliõpilasi on seda võimalust ka kasutanud.

Läti keelt on Tartu Ülikoolis võimalik õppida valikainena. Kuna kursustel saavad osaleda kõik üliõpilased, on nad pärit erinevatest teaduskondadest, erineva taustaga ja osalevad kursustel erinevatel põhjustel – mõnel on Lätis sõpru või sugulasi; mõned on lihtsalt keelest huvitatud. Igal semestril toimub 2–3 läti keele kursust ja keele saab omandada kuni A2 tasemel. Peale keelekursuste toimuvad iga paari aasta tagant grammatika- ja tõlkekursused ning läti kultuuri ja filmi kursused. Läti kultuuri kursused toimuvad harvemini, sest igal semestril ei jätku õpilasi. Keelekursused on populaarsemad, kuigi osalejate arv pole suur: nullist alustab umbes 10–15 õpilast, kuid jätkab vaid kolmandik. Läti kultuuri kursustel ei ole osalejaid tavaliselt üle 10. Tartu Ülikoolil ei ole huvipuuduse tõttu kavas avada spetsiaalset soome-ugri keelte õppekava nagu Läti Ülikoolis, küll aga pakutakse valikmoodulit, kus õpilased saavad valida läti või leedu keele kursuste vahel. Kahjuks on selle mooduli valinud vähesed üliõpilased, enamik eelistab valikaineid. Ülikooli seisukoht on, et eraldi õppekava pole mõtet luua ka siis, kui huvilisi on rohkem.

Tartu Ülikool pakub aga läti keele täiendõpet kõigile huvilistele. Õpilaste vanusevahemik võib olla 16 kuni 70 aastat. Enamik neist soovib õppida keele põhitõdesid, et kolleegide või partneritega suhelda.

Eesti ja läti keele mõistmise ja tõlkimise võimalused on viimasel ajal viidud uuele tasemele. Eesti Keele Instituut ja Läti keeleagentuur on välja andnud eesti-läti ja läti-eesti sõnaraamatu. Seda hetke on oodatud pool sajandit, sest siiani sai kasutada vaid Karl Abeni väikeseid sõnaraamatuid. Mõlemas uues sõnastikus on üle 40 000 märksõna ja need on leitavad ka veebist.

Koostöös keeletehnoloogiafirma Tilde ja tõlkebürooga Avatar valmis esimene masintõlkemootor eesti- ja lätikeelsetele kirjalikele tekstidele. EstLati tõlkemootor tõlgib vajaliku teksti teise keelde mõne sekundiga ja teeb seda otse, mitte läbi kolmanda keele. Masintõlkemootori loomisel kasutasid naaberriikide keeletehnoloogid 24 miljonit lauset.

Mõlemad riigid on sellist süsteemi kaua oodanud – tõlkides läbi kolmanda keele, peamiselt inglise keele, läks sageli teksti mõte kaduma.

Otse tõlkiva masintõlkemootori loomine väikestele keeltele on haruldane ja keeruline ettevõtmine. Eestlastele on see alles teine väikeste keelte masintõlkemootor ja lätlastele esimene, kuigi Läti firma Tilde on tuntud keeletehnoloogia uuendaja üle Euroopa.

Tõlkemootorit saavad kasutada ka need, kes eesti või läti keelt üldse ei räägi. Nii saab näiteks ülevaate naaberriigi meedias ilmunud artiklist, kirjutada ärikirja või üllatada lähedasi emakeelsete tervitustega. Eesti ja Läti ettevõtted saavad raha kokku hoida, suheldes omavahel masintõlkemootori abiga.

Sõnastikud ja masintõlkemootor on valminud EL Interreg programmi toel ning need annavad igaühele võimaluse oma naabreid paremini tundma õppida.

SOOVITUSED

- *Mõlema riigi haridusministeeriumid ja ülikoolid peaksid jõudma ühisele otsusele, kuidas arendada omavahelisi keeleõppe võimalusi Riias ja Tartus.*
- *Eestis ja Lätis on koole, kes soovivad eesti ja läti keelt ja kultuuri õpetada, kuid puuduvad õpetajad. Ministeeriumid ja omavalitsused võiksid uurida soove ja võimalusi ning toetada koole.*
- *Täiendada regulaarselt veebisõnastikke ja masintõlkemootorit.*

Liivi keel ja Liivimaa

Tuntud keeleteadlase Valts Ernštreitsi asutatud Liivi Instituut Läti Ülikoolis on esimene liivi keele ja kultuuri uurimisele keskendunud teadusasutus maailmas. Kuna Balti riikide ajalugu algab liivlastest, on Liivi Instituudi töö oluline ka eestlastele.

Läti põhiseaduses on liivlased mainitud. Selle preambulis on öeldud, et läti kultuuriidentiteedi Euroopa kultuuriruumis kujundavad läti ja liivi kultuur. Liivlased on läbi ajaloo tähtsad olnud ka eestlastele. Liivi keel on UNESCO ohustatud keelte nimekirjas – maailmas on ainult umbes kakskümmend inimest, kes oskavad liivi keelt.

Liivi instituut alustas teadusasutusena, kuid soovib kaasa lüüa õppetöös. Hetkel saab piiratud mahus liivi keelt õppida Läti Ülikoolis ja Tartu Ülikoolis. Liivi instituut koondab mõlema ülikooli liivi keele ja kultuuri uurimise teadmisi ja kogemusi ning teeb koostööd Rootsi, Soome, Saksamaa, Ungari ja Norra ülikoolidega.

Liivi instituut õpetab liivi keelt ja tutvustab liivi kultuuri *Youtube'i* videotega. Videod on leitavad ka Läti ja Eesti rahvusringhäälingu kodulehtedel.

Tänu Liivi instituudile on mõlemal pool piiri kasvanud huvi liivi keele ja kultuuri vastu – toimuvad kohtumised keeleteadlastega; inimestele meeldib kuulata liivikeelseid tekste.

Ajalooliselt Eestit ja Lätit ühendav Liivimaa on saamas populaarseks kahte riiki tutvustavaks kaubamärgiks. Liivimaa nime kasutavad ettevõtted, kultuuriasutused ja ürituste korraldajad.

SOOVITUSED

- *Liivi keele ja kultuuri ning selle ajaloolise tausta uurimine võiks olla nähtavam Eesti ja Läti koostöös, toetades mõlema riigi teadlaste tööd ja kasutades ühistes kultuuriüritustes liivi keelt.*
- *Kasutada Liivimaa nime rohkem ühistes projektides, kuna see on tuttav nii eestlastele kui ka lätlastele.*

Ühine kultuuriruum

Laulu- ja tantsupeod on ainulaadne ja oluline osa Balti riikide kultuurist – laulupidude tava Eestis, Lätis ja Leedus on kantud UNESCO vaimse kultuuripärandi nimekirja. See on aidanud laulurahvaks olemist maailmale tutvustada, aga ka suurendanud huvi Eestis, Lätis ja Leedus külastada naaberriikide laulu- ja tantsupidusid, et mõista, mis võiks olla näiteks Eesti ja Läti laulupeo ühisosa (need said tänu Jānis Cimze seminarile alguse Valkas). Kolm riiki on loonud ühiskomisjoni laulu- ja tantsupidude arendamiseks ja partnerluse tugevdamiseks. 2019. aastal avaldas Eesti austust õpetajate õpetajale Jānis Cimzele: lätikeelset laulu Jānis Cimze arranžeeringus "Riia heliseb" esitati Tallinna Lauluväljakul, dirigeeris läti dirigent Kaspars Putninš. Hiljuti toimunud Läti tantsupeol esines tantsurühm Eestist, kes õppis selgeks kogu festivali repertuaari. Selliseid näiteid pole palju.

SOOVITUSED

- *Kuigi laulupeotraditsioon on Eestis ja Lätis arenenud erinevalt ning peod pole väga sarnased, on neil siiski sama taust. Seetõttu tasub kaaluda mõne laulu või tantsu lisamist festivali kavva, et austada naabrite kultuuri nende dirigentide, esinejate, repertuaari või keele näol. Tallinna Lauluväljakul läti keeles esitatud "Riia heliseb" tekitas Lätis suurt elevust.*
- *Festivalide kontseptsioon ja info tuleks edastada ka naaberriikidele – paljud inimesed sõidaksid ilmselt Eestist Lätti, et sealset laulupidu külastada.*
- *Korraldada rohkem Eesti ja Läti kollektiivide ühiseid esinemisi ja pidusid. Valkas on neid Cimze auks küll korraldatud, aga harva. Sellised üritused aitaksid meie koorilaulu- ja tantsukultuuri traditsioonide ühisosa ka tulevikus edasi kanda.*

Eesti, Läti ja Leedu kultuurkapitali poolt kolme riigi kultuuri tutvustamiseks asutatud Balti Kultuurifond toetab kultuuri aastas 300 000 euroga. Fond on ennast tõestanud. 2022. aasta voorus esitati taotlusi 24 projektile, millest toetati kuut. Programm annab toetusi uutele kultuurisündmustele eelkõige väljaspool kolme Balti riiki – Leedut, Lätit

ja Eestit – sealhulgas kontserdid, näitused, festivalid, etendused, Baltikumi fookusega rahvusvahelised üritused ning kultuuri rahvusvahelistumist edendavad foorumid.

Kirjandus

Kui Guntars Godinš lõpetas eesti eepose "Kalevipoeg" tõlkimise läti keelde, rõõmustasid paljud lätlased, et nüüd on nende käsutuses kõige olulisem osa eesti kirjandusest. Päris palju uusi raamatuid tõlgitakse läti keelde. Seega on läti lugejatel eesti kirjandusest hea ülevaade. Eesti autorid on Lätis tuntud, sest nad kirjutavad asjadest, millega lätlased suhestuvad, kuid teevad seda teistsugusest vaatepunktist.

Läti kirjandust tõlgitakse eesti keelde vähem, kuid ka siin on esile kerkimas uusi tõlkijaid, kes tahavad eesti lugejale pakkuda läti kirjanduse senitundmatut poolt. Läti kirjanduse tõlkimiseks saab toetust taotleda platvormilt *The Latvian Literature*, mida kasutatakse teoste avaldamiseks eesti keeles üsna sageli.

Tõlkijate tunnustamine on hästi läbi mõeldud. Eesti ja Läti välisministeerium annavad kord aastas välja keeleauhinda, et tunnustada tõlkijate, keeleteadlaste ja õpetajate tööd eesti ja läti keele edendamisel.

Balti Assamblee annab välja kirjandus-, kunsti- ja teadusauhinda.

Filmid

Eestil on filmivaldkonnas kõige tihedam partnerlus lähinaabrite – lätlaste ja soomlastega.

Eesti ja Läti koostöös filmivaldkonnas võib täheldada järgmist – Läti on kaastootja Eesti mängufilmides ja Eesti on kaastootja Läti dokumentaalfilmides. Filmide tegemist rahastavad Eesti Filmi Instituut ja Läti Riiklik Filmikeskus (*National Film Center of Latvia*) ning lisaks näiteks Eesti ja Läti tagasimakse- ja regionaalfondid. Eestis pakub lisarahastust Kultuurkapital.

Mõned Eesti filmid on filmitud Lätis – näiteks "Apteeker Melchior" või "Nähtamatu võitlus". Eesti ja Läti filmiprodutsendid tunnevad üksteist väga hästi; filmide levitamisel üle maailma tehakse edukat koostööd ja kohalikke produtsente tutvustatakse teiste riikide produtsentidega. Eriti populaarne on Trieste filmifestivali kaastootmisturul *When East Meets West* välja antav Balti riikide ja Itaalia filmiprojektide iga-aastane arendusauhind.

2023. aastal on Berlinale filmifestivali raames toimuval Euroopa Filmiturul põhirõhk kolmel Balti riigil.

Läti, Eesti ja Soome filmitegijad vajavad ühist infrastruktuuri. 2024. aasta alguseks valmiv *Tallinn Film Wonderland* paviljon võib seda pakkuda.

TEABEALLIKAD JA KOOSTÖÖVORMID

Valdis Dombrovskis helistas Andrus Ansipile ja ütles: "Olen sinu lähedal". Dombrovskis oli puhkusel ja jalutas Tallinna vanalinnas. Pärast telefonikõnet kutsus Ansip ta Stenbocki majja. Mõlemad olid siis peaministrid. Dombrovskise ja Ansipi aktiivne suhtlus on paljudel meeles ka praegu, aastaid hiljem. Sel ajal tegi Eesti edulugu lätlasi kergelt kadedaks, kuid igal kohtumisel ja pressikonverentsil mõeldi välja uusi ideid, mida naabrilt üle võtta ja mida koos ette võtta.

Hilisem peaminister Maris Kučinskis suvitab peaaegu Eesti külje all – tal on Strenči lähedal suvila.

Läti piiri ääres Ärma talus elav president Toomas Hendrik Ilves tähistas Läti eurole üleminekut reisiga Ruhja – ta käis ostmas oma lemmikut Rujiena jäätist.

Riias toimunud valitsusjuhtide pressikonverentsil tutvustas Laimdota Straujuma Taavi Rõivast, öeldes, et ta pole võib-olla Lätis eriti tuntud, kuid tema abikaasa on paljudele tuttav – Luisa Rõivas laulab Lauris Reiniksiga eesti keeles.

Valdis Zatlers ütles pärast presidendiks saamist, et tunneb ortopeedina Eesti arste väga hästi. Iga Riias resideerinud Eesti suursaadik on pannud aluse mingisugusele kahe riigi koostööalgatusele. Läti suursaadik Eestis Raimonds Jansons räägib nüüd eesti keelt. Eesti saatkonna sekretär Kristine Bieza koostab põhjalikke eestikeelseid ülevaateid Läti meedias ilmunud artiklitest, mis võiksid Eestile huvi pakkuda.

Tuntud Läti poliitik ja muusik, praegune Valka vallavolikogu esimees Vents Armands Krauklis on piiriäärse regiooni elanikuna Eesti eluga hästi kursis. Ta helistab sageli Läti ministritele, et aidata neil teha häid otsuseid piiri lähedal elavate inimeste jaoks.

Need on vaid mõned näited sellest, kui lähedased ja ainulaadsed on kahe riigi poliitikute ja ametnike suhted aastate jooksul olnud. Need suhted on aidanud naabritel saada üksteise kohta infot, millest ametlikel kohtumistel kunagi ei räägita. Probleem näib aga olevat see, et poliitikud teavad küll, mida naabrid otsustasid, kuid nad ei tea tausta, miks nad nii otsustasid.

Sama näeme ka meedias. Olulisemad naaberriigi uudised tõlgitakse ja avaldatakse, kuid analüüse, võrdlusi ja põhjendusi võiks palju rohkem olla. Õnneks kirjutab neid politoloog Veiko Spolitis; Postimees, Ir ja teised väljaanded trükivad ka naaberriigi ajakirjanike lugusid. Sageli sõidavad ajakirjanikud materjali koguma üle piiri; uurivad ajakirjanikud teevad piiriülest koostööd. Õnneks leiab iga aastaga üha rohkem infot Eesti kohta Läti meediast ja vastupidi. Naaberriigi uudiseid ei saa otse internetist lugeda keelebarjääri tõttu, siin võiks abiks olla juba mainitud masintõlkemootor. Rahvusringhäälingute portaalid tõlgivad oma materjale inglise ja vene keelde; suureks abiks on venekeelne Delfi portaal. Rahvusringhäälingud jagavad omavahel uudismaterjale ja saateid.

Kuna selle aruande Eesti-poolne autor on Eesti Rahvusringhäälingu korrespondent, siis esitame siinkohal mõned tähelepanekud Lätis töötamise kohta.

- Läti seimi avalike suhete osakond koos juhi Juris Vigulisega on väga edukas ning teab, mida ja millal peaks Eesti meedia Läti parlamendi tööst kuulma.
- Paljudel suhtekorraldusspetsialistidel napib teadmisi Eesti meediaorganisatsioonide kohta, sest nad ei jälgi neid. Läti laulupeole registreerides tuli selgitada, mis on Eesti Rahvusringhäälingu eesmärk ja miks on Läti laulupeod Eestile nii olulised. Mõned ERRi õhtustes uudistes

avaldatud mõtted võivad aga Läti meediasse jõuda järgmise päeva hommikuks.

- Paljud riigiasutused ja omavalitsused saadavad pressiteateid ka Eesti meediale, kuid ühtsesse infovoogu neid sageli ei arvata – Läti kanalitel õnnestub intervjuu saada kohe, eestlased pannakse aga ootenimekirja või neile öeldakse, et intervjuuks pole aega.
- Läti ja ka Eesti riigiasutused saadavad sageli välismeediale kommentaare andma ametnikke; kohalikes väljaannetes esinevad peamiselt ministrid ja teised poliitikud.

SOOVITUS

- *Eesti ja Läti meediaorganisatsioonid võiks koos toota rohkem ajakirjanduslikku materjali ning vahetada infot ja saateid (paljudel meediaväljaannetel on niikuinii sidemeid või isegi samad omanikud).*

MIDA SAAME OMA NAABRITELT ÕPPIDA?

On valdkondi, mida on Eestis ja Lätis arendatud erinevalt ja millest saadud kogemused võiks teisel pool piiri kui mitte järgimiseks, siis vähemasti tausta teadmiseks kasulikud olla:

- erinevalt Eestist on Läti presidendil õigus algatada seaduseelnõusid ja Läti riigipead on seda võimalust ka kasutanud;
- Läti keeleagentuur ning haridus- ja teadusministeerium on pikka aega töötanud selle nimel, et koolid läheksid järk-järgult üle riigikeelsele õppele. Lisaks on poliitiliste otsustega välja töötatud plaan riigikeelsele õppele üleminekuks, õppeprogrammide muutmiseks ja õpetajate koolitamiseks;
- Eesti kasutab e-hääletamist, Läti mitte. Eksperdid peaksid omavahel selgitama, kuidas Eesti on suutnud ületada hirme, mis Lätis elektroonilist hääletamist takistavad;
- Lätis käivitati projekt, mille eesmärk on tagada igale lapsele arvuti;
- Lätile omastel puu- ja juurviljadel ning marjadel on juba aastaid olnud madalam käibemaksumäär;
- Lätis avati majanduskohtud;
- Eesti Rahvusringhäälingu edulugu – venekeelse kanali *ETV+* käivitamine ja arendamine;
- Eesti Rahandusministeeriumi regionaaltoetusprogrammid;
- Läti plaanid kodumaise relvatööstuse arendamiseks;
- avaliku ja erasektori partnerlusprojektid Läti teedeehituses;
- valitsuse istungid Lätis on avalikkusele avatud.

ÜHISOTSUSED

Kui selle peatüki alguses tõime näiteid poliitikute isiklike suhete mõjust kahe riigi arengule, siis väga olulised on ka ametlikud koostööplatvormid. Eesti ja Läti poliitikud ja diplomaadid on teinud koostööd ELis ja NATOs, kuid kriisiperioodil on aktiivsemaks muutunud ka otsesuhtlus Eesti ja Läti (ja Leedu) vahel. Peame üksteist toetama, et kujundada ühiseid seisukohti ja neid maailmas intensiivsemalt propageerida.

Kolme Balti riigi suhtluseks on loodud parlamentidevaheline koostöö institutsioon Balti Assamblee ja valitsustevaheline koostööplatvorm Balti Ministrite Nõukogu, kuid nende raames saab arendada ka Eesti ja Läti kahepoolseid suhteid. Mõned poliitikud on nimetanud Balti Assambleed jututoaks. Selle seisukohad on tõepoolest vaid soovitused. Selline naaberriikide poliitikute koostöövorm on aga oluline vahetuks suhtlemiseks ja taustainfo saamiseks, mis vahel puudub, nagu varem mainitud. Muidu ei kohtuks naaberriikide parlamendi liikmed omavahel peaaegu üldse. 2022. aasta Balti Assamblee moto on „Partnerlus. Heaolu. Kaitse.“.

Koostöövormina võiks kasutada Eesti ja Läti valitsuse ühisistungeid. Esimene ja seni ainus selline kohtumine toimus 2018. aastal Riias, Läti Rahvusraamatukogus. Valitsuste ühisistung oleks hea võimalus kahepoolse koostöö, ühisprojektide ja piiriala küsimuste otsustamiseks. Näiteks LNG-terminali ehitamine, COVID-19 strateegia, aktsiisid, tsiviilkaitse või ühishanked. Ilmselgelt eeldavad sellised kohtumised head ettevalmistust ja mõlemale poolele oluliste teemade kajastamist. Praegu näib, et kahe riigi ministrid suhtlevad, kuid ühisistungit kokku kutsuda pole olnud vajadust. Valitsuskomisjon peaks selleks esitama valitsustele teemad, mis on ülimalt olulised ja tuleks valitsuste tasandil paika panna. Läti president Egils Levits, Euroopas tunnustatud jurist, näeb sellises koostöövormis perspektiivi.

Nii eestlased kui ka lätlased arvasid pikka aega, et neil ei ole naaberriigi kohta piisavalt informatsiooni. Loodetavasti see enam nii ei ole. Meedias ja sotsiaalmeedias on aga peale uudiste võimalik leida ka analüütilisemaid kirjutisi, saateid ja filme. Ülikoolides ja riigiasutustes on võimalik lugeda uuringuid, mis võrdlevad üht või teist eluvaldkonda Läti ja Eesti vahel. Samas on neid tulemusi praktikas keeruline kasutada, sest need uuringud pole omavahel seotud ja on raskesti leitavad. Meie eesmärk oli koondada mõned ideed sellesse raportisse.

Kuid raporti koostamine on vaid pool tööst. Teine pool on meie kõigi teha – soovitused läbi arutada ja vajadusel ellu viia.

„Läti on meie sõber,“ ütles Jaak Jõerüüt Riias suursaadiku rolli täites. Eesti on omakorda Läti sõber. Kaks sõpra suudavad koos paljutki.

Latvia-Estonia Cooperation:
A New Turning Point?

TABLE OF CONTENTS

Introduction 64

What are the challenges that the people of Latvia and Estonia face? 66

Bilateral issues 72

Sources of Information and Forms of Cooperation 90

What we Can Learn From Our Neighbours 92

Joint Decisions 93

REPORT BACKGROUND

The second report of Estonian-Latvian future cooperation reflects the independent views and positions of two authors. But also, their choices because much more could be written about the partnership of the two neighbors. We tried to notice what is well; to see broader and more important development trends and changes in both countries and in the world surrounding them and to bring out the problems that need to be solved. So, this joint venture could be more efficient.

The report has been prepared on the initiative of the Estonian and Latvian Foreign Ministries in 2021-2022.

In our point of view, it's necessary to give information not only about real everyday partnership, like common projects or investments made on the other side. We also need to answer, how Estonian-Latvian cooperation is affected by the changing world and how our neighbors are solving the most important development issues.

In drafting this report, we have been in contact with many people on both sides of the border as well as organized several workshops and discussions. Of course, we have also reflected on our own experience.

We thank those who agreed to reveal their position for this report and agreed to participate in our discussions. And we also thank those who didn't respond to our requests. We thank the Estonian Foreign Policy Institute for their pleasant cooperation.

This second report is divided in two parts. The first part deals with issues that can be labeled as strategic while the second part deals with pragmatic cooperative activities on a bilateral level.

INTRODUCTION

13 years have past since the first report on Latvia – Estonia Cooperation. Much has transpired since, with some labelling this period as an inflection point – a shift from the previous trajectory of events and others view as a time of greater entropy, or disorder in world affairs. Thoughtful attention to events and their future course becomes not just an intellectual exercise, but a political necessity. The financial crisis in 2008-09 surprised everyone including economists who should have alerted society to the potential dire consequences of the U.S. sub-prime mortgage failure, or now the on-going Covid pandemic that caught the world off-guard and unprepared to deal successfully with the consequences of the pandemic from the outset. Since these lines were originally written, another crisis has erupted to skew the normal trajectory of events, namely the unprovoked attack on Ukraine by Russia on 24 February 2022. At time of writing this conflict is continuing with no negotiated end in sight.

We are all faced with a challenge overload, particularly governments on whom people rely on to solve their problems. Governments have several options in facing an unknown future: they can isolate themselves as much as possible and focus solely on their internal problems, relying on national narcissism to sustain electoral support, or they can enlarge their scope of understanding of the world by

talking to others to gain their insights, and ultimately produce a collective response to the issues at hand. It has been proven that a group of individuals can fashion a better solution than one person struggling with his own limited information and imagination. Crises are becoming an endemic way of life across the globe, with some having an overarching impact, others being more local in nature. Collective action is now in many cases less an option and more of a vital necessity. The probability of a range of crisis affecting populations has risen substantially in the last decades. One can distinguish crises that are all-encompassing, or ones that can be described as crises within a class of events, such as climate change which encompasses a host of interconnected phenomenon. The latter may manifest themselves on a local or regional level.

RATIONALE FOR COOPERATION

Countries usually engage in bilateral relations out of national interest. That relationship may be at a minimum or maximum level. Latvia and Estonia have striven to achieve the maximum level of cooperation across a broad field of human activities. The aim of such close cooperation is to implement laws and regulations and adopt policies that increase general welfare for both sides while avoiding placing the other side at a disadvantageous position. These countries also are sensitive to third party relations that can add additional benefits to all sides. It is fair to say that Latvia and Estonia observe these general principles in relation to each other and third parties. We can add to the national interest in cooperation, also the more sentimental reasons arising from parallel histories, similar religious origins, and common cultural tradition.

The European Union has been hard to describe even for political scientists – what is it? Clearly it was created to integrate the various European countries economically but stopping short of statehood or one sovereignty. Nevertheless, some state functions have been pooled; a single market has been created that allows for the free movement of persons, goods, services, and capital. Other functions not pooled are retained nationally. This pooled function in the single market also draws Estonia and Latvia closer together.

But, apart from the ad hoc Latvian-Estonian Intergovernmental Commission for Cross-Border Cooperation there are no permanent institutions that maintain bilateral cooperation. The central government confers authority on subordinate state entities to enter cooperative relations with the opposite entities in the other state.

Both countries have also joined other multilateral and international organizations, like the UN, OECD, BSSC, and NATO that offer smaller countries greater opportunity to influence events. As was stated Latvia and Estonia also enjoy cooperative relations with its northern neighbours in such organizations like the Baltic Sea States Council and in the Nordic-Baltic format (NB8). Each of these formats provide Latvia and Estonia to separately and jointly to further their individual and joint interests.

WHAT ARE THE CHALLENGES THAT THE PEOPLE OF LATVIA AND ESTONIA FACE?

On 9 February 2022, a small group of experts from Estonia and Latvia joined a virtual round-table discussion on ways to improve crisis preparedness of Estonia and Latvia and enhance cooperation between the two countries in this field. Taking place just two weeks before Russia's full-scale, brutal invasion of Ukraine, amidst escalating tensions between Russia and the West, the experts anticipated further weakening of the regional security environment. It was thus a very timely discussion on what lessons to learn from recent crises affecting the Baltic region, such as Covid-19 and hybrid attacks on the Belarusian-EU border, and how to prepare for a variety of possible future crises. Below are some conclusions.

Estonia and Latvia share the same threat perception and risk assessment. Both countries have developed comprehensive national security concepts. On that basis, there is scope to widen cooperation on different aspects of crisis preparedness and crisis management. There has been a positive development in the field of crisis preparedness and related cooperation over the past three years. Positive examples include, first, cooperation during the Covid crisis, when the Baltic states experienced smooth consular cooperation amidst a major global crisis, which helped bringing home their citizens during the initial phase of the outbreak of the virus; there was also good coordination of cross-border movement throughout the crisis. Second, there was good pragmatic cooperation among police and border guards during the Belarusian migration crisis. Third, at Estonia's initiative, regular coordination meetings between security advisers to the Prime Ministers of the Baltic states and Poland have been introduced. One of the challenges of top-level coordination between the two countries is that the Estonian and Latvian crisis management structures are different and evolving. Estonia has a more centralized system with Prime Minister at the top of crisis management. Supporting structures under the Government Office have been recently strengthened, e.g. the national Situation Centre started its work recently, creating centrally coordinated threat and risk assessment. In Latvia the system has thus far been more decentralized, with different ministries dealing with different aspects of crisis preparedness and management, and the "crisis management council" ("*operatīvās vadības grupa*") operating as a focal point. It is important to identify the right counterparts, taking into account differences between the national structures. Both formal and informal aspects of crisis management cooperation are important. Formal structures and mutual agreements need to be developed so that they support solving crises instead of complicating the practical work. A more informal aspect is personal contacts between relevant officials, which need to be established and maintained regularly, so that in the middle of a crisis situation the relevant officials know their counterparts and can easily contact them. This enables rapid reaction which is crucial when a crisis breaks out. Sharing operational information and coordinating strategic communication are of huge importance in a crisis situation. Again, contacts between relevant officials are crucial. Practical coordination has increased in recent years, so there is a positive trend to build on.

To conclude, we can expect to live in a difficult and unpredictable security environment in the foreseeable future, including continuing confrontation between the West and Russia requiring skillful management of various threats, high level of preparedness for further escalation and close coordination and

cooperation with allies and partners, including closest neighbours. In this environment, small frontline states such as Estonia and Latvia are particularly vulnerable and dependent on unity and support of like-minded countries.

RECOMMENDATIONS

- *Formal structures and mutual agreements need to be developed so that they support solving crises instead of complicating the practical work.*
- *Contacts between relevant officials are crucial. Practical coordination has increased in recent years, so there is a positive trend to build on.*

Covid Pandemic

The question is whether the virus will recede and make only an occasional appearance much like the yearly flu, or whether it will mutate to develop more virulent forms. If the latter, then it is likely that governments will insist on obligatory vaccinations. As observed nearly word-wide, the issue of vaccinations has been politicized and is not just a matter of an ordinary medical procedure.

RECOMMENDATION

- *Viruses have had an enormously disruptive impact on economic activities around the world and can have continuing legacy consequences, that governments will have to prepare for worst case scenarios that include having immediate access to vaccines and other medicines, as well as appropriate personnel to transfer patients, enough critical beds in hospitals, and a well-thought-out quarantine and public isolation plan.*

The Russia-Ukraine War

The present Russian military incursion into Ukraine constitutes an unjustified war against a people that Putin calls kindred, to prevent them from pursuing their aim of joining NATO. Russia's aim is to destroy the Ukrainian state and subordinate it to the Russian Federation. Russia has also called for the cessation of NATO expansion. From the Baltic perspective, the security dynamic in the Baltic region is about to change because of Russia's actions. Russia has changed its security policy from one that was using measures short of war, basically what is being called hybrid war to where now it is prepared to wage war not excluding the possible use of tactical nuclear weapons.

Both Finland and Sweden have applied for membership in the Alliance and could become members as early as this summer. Russia has numerous times expressed opposition to such a decision. Russia will have strategic vulnerabilities in the Gulf of Finland and in the Barents Sea. The Baltic Sea would in effect become a NATO lake which would limit the scope of operations for the Russian Navy out of Kaliningrad. Moreover, as part of NATO Sweden and Finland would integrate their defensive system within NATO and act as a deterrent for all the countries around the Baltic. It is fair to say that the balance of power would achieve equilibrium or near equilibrium.

RECOMMENDATION

- *Latvia and Estonia should encourage both Finland and Sweden to participate in Multinational Division Headquarters North located in Latvia, as part of NATO's forward defence.*

The Russo-Ukrainian conflict will likely last for an indeterminate period depending on whether Russian military advances are adequate to allow Putin to celebrate some kind of victory. A Ukrainian victory that would limit Russia's incursion into Ukraine, particularly in the Donbass region would be a humiliation for the Russian military and the Putin elite. On the other hand, to lose would likely lead Putin to mental anguish and could draw him to act

even more recklessly than he has been until now. For someone who has become used to controlling events in Russia and expected to do the same in Ukraine could lead him to act recklessly and undertake actions that verge on existential destruction.

Such potential unpredictability has motivated Sweden and Finland to seek security guarantees under the NATO Alliance and it should prompt Latvia and Estonia to increase intelligence gathering as this relates to Russia's policy intentions as these might relate to further NATO military buildup in Eastern Europe and the Baltics and in response to Finland and Sweden joining NATO.

RECOMMENDATION

- *Latvian and Estonian intelligence gathering will have to be intensified on these issues and actively shared between the two countries at the highest levels.*

The Economic Impact of the Russo-Ukrainian Conflict

The Russo-Ukrainian conflict has had a negative impact on the economies of Europe, including Eastern Europe. It has brought inflation, altered commodities trading in gas, oil, wheat and other staples. A recession cannot be excluded if the present economic indicators continue negative.

Latvia and Estonia along with other European countries have decided to end their dependence on Russian gas and oil. Switching to another supplier or suppliers of oil would be relatively easy since a great deal of global trade in oil is by maritime routes. Gas, however, is a different matter, as it has been traded by way of gas pipelines based on extensive contracts, though now that is changing with the advent of LNG.

The Baltic states have for some time considered decoupling their gas connections from Russia in line now with the decision of the European Union. Latvia and Estonia seek alternative gas supplies delivered not by pipelines but by LNG terminals. Estonia will have prepared its floating LNG terminal in cooperation with Finland by the end of the year and could provide not just Finland but also Latvia with an assured gas supply that could also provide a reserve supply for Inčukalns (Latvia) underground storage facility. Finding alternative gas supplies has now become a priority for Latvia and Estonia, given the crisis in Ukraine. Latvia has even gone as far as contemplating its own LNG terminal that would ensure constant reserves at Inčukalns.

Given the seriousness of the situation particularly as it would affect the 2022-23 winter season, cooperation between Latvia and Estonia is essential.

RECOMMENDATION

- *The Latvian government should seek to assess this issue on a cost/benefit basis with Estonia.*

Climate Change

It is now evident that the negative consequences of climate change are not to be realized in some distant future – the end of the century – but are occurring now. Global temperature since the start of the industrial revolution has risen over 1 degree Celsius these past 30 years, with the likelihood of reaching 1.5 degrees Celsius by mid-century, with yearly records being set in several regions of the world, particularly in the northern hemisphere, especially in the Arctic. (Both Latvia and Estonia have understood the seriousness of this Arctic phenomenon; Estonia has already applied and Latvia has shown its intention to become an observer in the Arctic Council.) Droughts are now a regular condition in many parts of the world with negative consequences on local agriculture; sea rise with coastal erosion is also widespread, and then there are the extensive forest fires, particularly in the mid-latitudes.

While Latvia and Estonia have not yet experienced the worst of the consequences of climate change, it is likely that Latvia and Estonia will over time see a radical change in their present ecological balance. Considering that a particular crisis that could occur in either country, there will be a need to be prepared and affect a response that ensures the resilience of the society. In fact, it would be highly advisable to have specialists from both countries in regular contact with one another to assess the potential scenarios that could occur. They too will need to adopt solutions that are part of the European Union's Green Deal; the aim of which is to make the Union carbon neutral by mid-century. All or each of the individual events can visit Latvia and Estonia in any given year. They will need to be ready.

RECOMMENDATION

- *It would be highly advisable to have specialists from both countries in regular contact with one another and at the European level to assess the potential scenarios that could occur.*

Great Power Competition

Switching to the political realm, international relations has witnessed an inflection point with the rise of China to the first ranks of nations, resulting in the return of great power competition, pitting China against the United States for not only military supremacy in Southeast Asia, but also seeking supremacy in the global high-technology sector.

The highly competitive duo of the U.S. and China is augmented by the competitive drive of Russia: the latter is determined to regain its great power status and project itself as an equal to the U.S. and China. Russia seeks to become the principal regional hegemon in Europe that carries direct influence in its 'near abroad' and indirect influence in the rest of Europe, which it could achieve if the U.S. decouples from Europe or if Germany does not rise to the occasion and assert greater military responsibility for the defence of Europe. U.S. decoupling was hinted at by Trump, rejected by Biden but could again become an issue in the years ahead, particularly after the 2024 presidential elections. Biden on entering the White House focused his strategic attention on China, with Europe ceasing to be a major priority. Now with Russia's military incursion into Ukraine with the object of destroying its infrastructure and killing the inhabitants, the U.S. has had to switch back to Europe in its strategic calculations. Nevertheless, America cannot dismiss China as a contentious challenger.

China beyond doubt wants to achieve hegemonic status in East Asia and have decisive influence globally; in effect it wants to be the equal of the U.S. or even achieve global primacy. Its strategy relies on economic expansion and achieving leadership in high-tech innovation, that includes buying up as many innovative companies in Europe as possible thereby making China a pivotal element in the European economy. For its part Europe sees China as a market for its goods that represents a growing economic opportunity. European and American views on China are not entirely in alignment, though recently Europe has become more critical and cautious about China's true interests in Europe.

China has taken advantage of its market attraction to leverage its economic penetration of Europe, seeking to buy up as many leading-edge technology companies as it can. It has also introduced an aggressive style of diplomacy against European criticism of Chinese domestic policies, particularly over human rights issues. The European Union has found it hard to form a united front vis - à - vis China and has ended up with a lopsided balance between those that favour a more accommodative posture towards China and those that are more cautious and critical.

The United States, for its part, has evinced over the last several administrations a

coolness toward Europe: it has shown impatience with European reticence to fund adequately its defence capabilities, preferring to free ride on the U.S. budgetary outlays. Trump was quite explicit in his criticism in this regard, even going to the extent of hinting at U.S. decoupling from Europe. While Biden has reasserted the U.S.'s European commitments and has given extensive support to Ukraine in its fight against Russia, we cannot be entirely sure how Europe and Ukraine will play out in the U.S. after the 2024 presidential elections.

For Europe, this decade will reveal a new decade in inter-European relations. The post Cold War era that many in the West saw as the 'embrace of Russia' is now definitely over. Instead, we have a return if not of the Cold War, then the return of 'historical Russia' that seeks grandeur in Europe at the expense of everyone else. In practical terms, this realization will mean that Europeans will have to wean themselves off various Russian dependencies,

This will not be an easy task, given that the European Union reveals evidence of serious fragmentation and division. Brexit was a blow to the unity of the Union, and populists of the left and the right in various countries as well as the discrepancies between east and west, and north and south are politically destabilizing and could undermine democratic values and institutions.

A certain level of unity, nevertheless, has been achieved as a result of the Ukrainian war, though it is still not entirely clear whether one of the larger states, France or Germany will assume leadership. If the U.S. decouples from Europe after 2024, Europe could experience considerable political stress.

There are economic challenges as well, as the recovery from the 2008 financial crisis is not complete while the adverse economic consequences of the Covid pandemic are continuing. The EU's Recovery and Resilience Facility is now only beginning to be implemented and it is not clear how each country will spend that money so that there will be sustainable economic recovery.

Europe's overall status in the world is that of a relatively weak political grouping that has generally sought accommodation with challengers to the European liberal order. Its very identity has been based on avoiding power politics. Estonia ad Latvia, the Baltic states together, are located on the fault line of the east, west power configuration. They cannot avoid thinking seriously about geopolitical issues.

RECOMMENDATION

- *Latvia and Estonia should develop a common policy toward China's economic penetration of Europe.*
- *Estonia and Latvia will have to give serious consideration and analysis to political changes in Washington that augur changes in U.S. policy toward Europe.*

Latvian-Estonian economic relations

Latvian-Estonian economic relations can be said to be satisfactory for both sides. Estonia is Latvia's 2nd largest trade partner and 2nd largest investor. This close economic relationship fits well into the economic theory of trade, namely the trade gravity theory which invokes distance as a motivating factor- the shorter the distance the likelihood of more robust trade relations. Geographic closeness is a permanent bonding device for both sides. This is the same observation that points to the close trade relations among all the Baltic Sea countries. One can metaphorically call this the Baltic Sea Bubble.

Latvia and Estonia over the course of years have developed a close economic relationship that includes mutual trade and investment, with Estonia becoming the more active partner in that relationship. Chambers of Commerce in both countries cooperate well, particularly regarding companies entering each others' markets. Large companies find it easier to expand their businesses in each others' markets while small companies are hesitant

to venture far from their local market. While the Latvian Investment and Development Agency has initiated a support program for small and medium companies so that they can export their products, it should also invite the Estonian equivalent to lecture to Latvian businessmen to gain a better appreciation of the Estonian goods and services market, as well as what necessary paperwork is required.

RECOMMENDATION

- *There should be greater encouragement from the governments on both sides to help small and medium businesses enter each other's markets.*

Electricity Independence

One vital area of cooperation has become energy. Given that economic relations with Belarus and Russia have been severely curtailed because of the conflict in Ukraine, Latvia and Estonia have an incentive to decouple as many cross-border relationships as possible, energy in particular; they have been seeking over many years to desynchronize their electricity grids from Belarus and Russia and synchronize with the European electricity grid. This will avoid the possibility of political blackmail or hold Latvia and Estonia hostage to Russian or Belarus demands.

RECOMMENDATION

- *Every effort should be made to achieve desynchronization by 2025.*

Latvia and Estonia have already gone some distance in achieving electricity independence when in August 2021 they implemented the third interconnection.

Strategic Transport

In the coming era of geopolitical turbulence strategic interconnections between Latvia and Estonia will become national necessities, whether in the field of electricity or trade. In this context, transport takes on a more direct significance.

Apart from the Baltic Sea as a sea interconnector, the Rail Baltic project that brings together the three Baltic states and Finland and is the principal rail interconnector that will open up greater possibilities for the interregional tourism, trade shipments and now also as a military connector between Central Europe and Finland, NATO's new member. Rail Baltic will help rebalance the military capabilities been Russia and the Baltic region and thus act as an element in NATO deterrence.

RECOMMENDATION

- *Latvia and Estonia should ensure that Rail Baltic project is completed on time and receives sufficient funding to ensure that completion.*

BILATERAL ISSUES

Aviation

We want our own airline to guarantee direct flights from Tallinn - this has been the position of the Estonian society for years. The Latvian airline Air Baltic has been considered more like one of the competitors in Estonia. Now we see that Air Baltic has become the biggest provider of air transport services besides Latvia in Estonia as well. During the period of Covid restrictions many people in Latvia asked why the Latvian state was spending its money on supporting Air Baltic, providing flight connections also from Tallinn and Vilnius? Why weren't Estonia and Lithuania doing it themselves? Because they are not the owners of Air Baltic - Estonia rejected the Latvians' offer years ago. And flights from Tallinn and Vilnius are a part of Air Baltic business plan as are the flights from Riga. Estonia has gained from that as well because the number of flights from Tallinn is growing and the clients can use the world's most modern airplanes.

The business models of Air Baltic and Estonian Nordica are different and according to the assessment of the Estonian Ministry of Economic Affairs and Communications, the Nordica company is sustainable and profitable. The company is offering procurement services for other airlines and many flights from Tallinn are done as procurement service provided by Nordica.

The Estonian state has not shown any interest in getting involved as an owner in the development of Air Baltic and this way securing flight connections from Tallinn. Moreover, it would be complicated for Estonia to make regular investments into Air Baltic as Latvia has done, the Ministry of Economic Affairs and Communications says. However, the Latvian state has decided to list the Air Baltic shares on the stock exchange - depending on the economic results not later than in 2024. Then, the Estonian entrepreneurs, and why not, the state, will get an opportunity to buy the shares and affect the future of the airline as owners. This does not mean that this opportunity will be used. By that time, Air Baltic should be operating 50 new Airbus aircrafts, planning flights from Tallinn and Vilnius and also from Tampere, as Air Baltic has established their base in Finland as well. So, the network expands, creating economic premises for Tallinn connections also.

Air Baltic has not reckoned with Tartu airport, although there have been some talks with the town government about a possibility to establish some sort of connection for 2024 when Tartu will become the European capital of Culture.

Passenger Trains

Besides establishing the Rail Baltica high-speed railway, on both sides of the border, plans are being made to re-establish the train connection between Tartu and Riga. Today, trains from Tartu and Riga arrive in Valga and it is possible to hop on a connecting train. But it is rather inconvenient, the timetables are not synchronized, the trip would take too long and so, this option is not used very often.

The Latvian passenger-carrying railway company Pasažieru vilciens has agreed to extend the Riga-Valka line to Tartu. The train would depart from Riga at 18.16 and arrive in Tartu at 22.10. Back to Riga, the train would depart at 4.00 and arrive at 7.45. On weekends, the departure times would me more convenient. There are no other options because there are no extra diesel trains available in Latvia or Estonia.

By the initiative of Tartu Town Government, an enquiry is made to assess the passengers' interest in using that train line. Extending the line to Tartu would cost from 500,000 to 700,000 euros per year and so, state budget opportunities should be considered as well. It should be noted that it would not be possible to travel to Riga airport or back from there and in Riga passengers should use a connecting means of transport. The connection between Riga train station and Riga airport will be established when Rail Baltica is finished.

The Lithuanian railway company LTG Link is considering opening a train line between Vilnius and Tallinn, but before that the technical conditions and profitability assessments should be carried out.

RECOMMENDATIONS:

- *Negotiations for establishing train connection should be continued both between Estonia and Latvia and in both states separately because at the moment it is not clear what the demand, service quality, suitability and price would be.*
- *When re-establishing the train connections, there should be a firm leader that is interested in the venture. The ministries and railway companies of both states have not found suitable solutions and they have not been too eager looking for those solutions (there have been some meetings in the Estonian embassy, though). Now, Tartu Town Government has taken the initiative.*

Ships

If Air Baltic has become an important enterprise also in Estonia, then the Estonians' Tallink is of similar importance for the Latvians (Tallink has been presented the Livonia Award). Before the Covid crisis, Tallink was one of the most successful enterprises in whole Latvia, being the only one providing regular ferry operations between Riga and Stockholm. And a huge ship with the Tallink logo in the port in the center of Riga brought a piece of Estonia to its neighbor's capital.

Unfortunately, both the Covid crisis and Russia's aggression in Ukraine have changed the market situation. The ferry connection between Riga and Stockholm has been halted for some time; the port is empty and the Tallink representatives couldn't estimate at the time of writing this report, when the ferry operation between Latvia and Sweden could be restored. The connection between Tallinn and Riga is not economically wise, according to the Tallink representatives.

Before the Covid crisis (and obviously, during the crisis), it has not been possible to re-establish the ferry connection between Saaremaa and Courland - Mõntu and Ventspils. The tenders for finding the ferry line operator have failed; also, a proper ship for this line has not been found. For years, the Ventspils Town Government has been the project initiator; now, Saaremaa Municipality is dealing with the issue and they haven't lost all hope for re-establishing the ferry line.

Digital Cooperation

Both Estonia and Latvia consider themselves digital states - if some years ago, the development of electronic services was faster in Estonia, then now Latvia has accelerated the tempo, becoming faster than Estonia. Cooperation-wise between the two states it is important that the databases could be used in both countries.

The Estonian, Latvian and Lithuanian software systems support each other's ID-cards and digital signatures. Using the Latvian ID-card, it is possible to log in the Estonian Business Register and in the eesti.ee portal - this way, the services of over 30 Estonian state institutions are conveniently available for the Latvians. And more possibilities are coming. Everybody wins from electronic services - both entrepreneurs and state institutions.

The goal is to make data exchange between Estonia and Latvia more convenient, using the Estonian data exchange layer X-tee. So, every company doesn't need to work out their own systems. Data exchange between Estonian X-tee and Latvian VISS is working but new electronic environments are being worked out.

In the same time, there are differences in the digital development of the two states. In Estonia, it has been possible to use internet voting in the elections for some time now, but not in Latvia because the security institutions have considered i-Voting unsafe.

How quickly, if ever, will the people accept digital services and start using them? The enquiries among the people returning to Latvia have shown that after living abroad for a longer period, it is difficult to understand e-services and to find all necessary information. The Latvians returning to their homeland would prefer civil servants with smiling faces to give them the information they need. This shows, how far Estonia and Latvia as digital states have gone, compared to Europe and the rest of the world.

Latvia was one of the first states in the world, where during the Covid restrictions a unique and safe e-environment was created for remote work of the parliament. It will secure the democratic parliamentary governing of the state also in a crisis situation when the members of parliament cannot attend the sessions. In the experts' opinion, with this remote work model of the Saeima, all security requirements are met and the risks concerning i-Voting can be avoided. In the e-environment it is possible to have discussions and votings, wherever the parliament members may be. Voting takes only 30 seconds. The legislators have all necessary information on their screens.

To join the session, the digital signature is needed. And the internet connection, of course. But the makers have considered a possibility that there might be a situation in Latvia then the internet connection is not available. The experts of cyber security claim that the system also works with the limited access to the internet. There is no need for the Saeima members to be connected to Finland or Germany during the parliament sessions; all means necessary for work are provided locally, in Latvia.

A good example for Estonia could be the remote learning platform tavaklase.lv that gained popularity during the Covid restrictions. The videos of the state's best teachers' classes on various subjects have been compiled there. New materials are constantly added to the platform. When there is no need for remote learning, it can be used as additional means for studying.

RECOMMENDATION:

- *In addition to data exchange, the digital cooperation between two states could be much wider - the neighbors' experiences in creating and securing databases and electronic platforms should be used on a broader scale.*

Startups

Both countries are heavily invested in introducing digital innovations and solutions to a variety of transactions including transborder transactions including the use of artificial intelligence. Both recognize that the future potential for economic growth will heavily rely on digital solutions. It is generally recognized that 'startup' companies in the IT sector are a driving force for economic innovation and the basis for future economic growth. Both countries have fast developed startup ecosystems (described in TechChill(lv) and Latitude 59(ee) that are two of the sites for Latvian and Estonian startups. Latvia under the auspices of the Economics ministry has created a public capital association which is paired with Estonia's Startup Estonia, a database of over 1,000 startups. The challenge for both IT startups is finding the investment funding for the initial phase of the startups.

RECOMMENDATION

- *Latvia and Estonia need to jointly discuss the best options to acquire financial backing for their start-up companies.*
- *There should be greater encouragement from the governments on both sides to help small and medium businesses enter each other's markets.*

Bureaucratic Impediments

According to a discussion between businessmen from both countries on March 10, 2022, a question was raised as to whether Latvia required a heavy load of paperwork and documentation to enter the Latvian market. But there is evidence from a northern neighbour that Latvia has done a lot to improve the business climate for companies. It is likely that national differences in legislation and regulations will remain a constant challenge in trying to ensure that there is a level playing field for companies from either country or from a third country. This is particularly important in the tax field as measures here could determine the profitability of the firm. On this issue there should be equality and avoidance of passive protectionism.

RECOMMENDATION

- *Each side should ensure that there are equitable tax laws enhancing fair competition.*

Business Organizations

If a smaller company tries to succeed in the neighboring market with its product, office or investment, there always a question - how? What if you don't have any experience, contacts, knowledge of the market situation, legislation or prices? Where to turn? Who to ask for advice? Yes, there are big institutions - the Estonian Chamber of Commerce and Industry in Tallinn and the Business Chamber and Investment and Development Agency in Riga; there are embassies, but for a family business making candles, they all might seem too big, too distant.

For years, Estonia was providing support for the entrepreneurs entering the Latvian market - in the embassy building in Riga there was the office of the Estonian Business Chamber in Latvia. The chamber had about 30-40 members who came together, sharing experience, information, contacts, warning about risks, helping with paperwork and understanding the legislation. They organized seminars and helped find business partners. Now the chamber has been closed. Why?

The number of enterprises participating in the chamber activities diminished. Many newcomers found information on the internet independently and some gave up their plans to expand to Latvia.

Latvia has no business organization in Estonia, but the representative on the Latvian Chamber of Commerce and Industry Kaspars Pacevićs is active in Estonia. He is also the CEO of the Latvian firm Sakret that is successfully working in Mäo. He is working together with the Estonian Chamber of Commerce and the Latvian embassy in Estonia and according to him the Latvian firms entering the Estonian market always have an opportunity to ask for advice. The former director of the Estonian Business Chamber in Latvia Hele Lõhmus also confirms that going to the Latvian market could not be hindered by the lack of information. Estonia has tried having the chamber in Riga. If the Estonian firms don't have the need for such a chamber, so be it. The other thing is the willingness of the small businesses in the border region to cross the border. The enquiries show the lack of eagerness. For the Estonians, Latvia seems to be more closed; it takes more effort to get a breakthrough there; the response to emails is slower in Latvia than in Estonia. And - the Estonians feel that there are more civil servants in Latvia for doing the same work. But still, it is easier to get on the neighboring market than to distant countries because we know and understand each other

better. For years, for many Latvian companies, expanding to Estonia has been the first step on their way to Scandinavia. And although there are differences in the tax system, the entrepreneurs on both sides of the border consider it rather similar.

On the other hand, Estonia and Latvia have not been able or willing to come to some sort of agreement in the decisions concerning entrepreneurship on both sides. The excise tax differences have caused a competition situation on the border area there the masses are buying alcohol or fuel where it's cheaper. And this motivated some Estonian businessmen to develop the whole alcohol commerce network on the Latvian side.

The Covid crisis was also dealt with differently in Estonia and Latvia - both concerning the restrictions and supporting the entrepreneurs. For a short period of time, the Baltic states were able to create the Baltic Bubble, but still, the differences in restrictions resulted in a situation where the Latvians went to enjoy Estonian spas but in the same time, the spas in Latvia were closed. The state's crisis support for the entrepreneurs and employees has been bigger in Latvia than in Estonia. Besides compensating the working restrictions and the diminished turnover, the Latvian companies get compensations to reduce the impact of sanctions imposed because of the war in Ukraine as many Latvian companies used to do business with Russia or Belarus. The most important part of the measures is the support for finding new markets in other countries, ultimately retaining jobs in Latvia and reducing dependency on Russia.

Again and again, we hear on economic forums that Estonia and Latvia should introduce themselves as a unified region for investments and tourism. The current situation is that on the closest markets we are competitors and on the distant markets we cooperate. The Tourism Development Center of Enterprise Estonia is cooperating with Latvia via the Baltic Joint Tourism Committee mostly regarding China, Japan and the USA. A rotating event named Baltic Connecting has been a joint venture of the Baltic states. The best example of the entrepreneurs' cooperation is the German market where the travel agencies of all three countries are promoting a package "The Baltic States".

The commerce chambers of Estonia and Latvia give recognition to the companies active on the neighboring markets with the Livonia Award. It is presented to one Latvian and one Estonian company every year for the biggest contribution into the business environment of the neighboring country. It turns out that even big entrepreneurs appreciate this recognition. The CEO of Air Baltic Martin Gauss says that it was an honor for him to accept the Livonia Award and to hear the appreciation from the heads of both states.

RECOMMENDATIONS:

- *Estonia and Latvia should try to negotiate more and unify the decisions that affect the border region and the neighbors' economic environment in general. The principles of the Baltic Bubble from the Covid period should form a basis for broader and longer lasting joint decisions.*
- *There should be new, modern and exciting forms of cooperation to motivate smaller and middle-sized companies to expand to the neighboring market and to help them create better conditions for cooperation. Many companies often don't get to seminars or fairs.*
- *The entrepreneurs of the two states need more joint tenders in various fields.*
- *Travel agencies should offer more and more versatile tourist packages for various focus groups involving both Estonia and Latvia (both for local people and arriving tourists).*

The Border Region

The focus group living there is too small for the legislators in Tallinn and Riga to work out special regulations or laws to deal with the

cross-border problems - this is the politicians' common position on both sides of the border. We have the EU agreements and they are valid on the border areas as well. But these agreements are not always enough because they don't consider the peculiarities of the border area. And also, in the capitals, the problems are unknown because the state institutions are less and less represented in the rural districts - there are no informers or decision makers.

The entrepreneurs and local governments have struggled for years to help the border area inhabitants form a unified labor market, in spite of the language differences. There is a vital need for this because the problems on both sides of the border are mostly the same - lack of jobs, especially for the people with higher education; remoteness of bigger centers; the young people leaving. Often, a vacancy or a suitable employee on the other side of the border may be closer than in their own country. Fortunately, it is easier now to bring the two together. But still, some trends emerge:

- Mostly people are going to work from Latvia to Estonia and less vice versa. The reason for that is that on the Estonian side there are some big employers offering jobs for people from the neighboring state as well - for example, in wood and food industry. In the same time, the wages and social benefits are better in Estonia.
- Estonian employers are actively looking for workers from Latvia. In 2021 public employment services forwarded 317 job offers covering 2033 jobs to Latvian public employment services. Interest from Latvian side to find workers from Estonia is low.
- People are going to work over longer distances - besides Valga-Valka to Saru, Nõo, Tartu or Valmiera.
- Most of the people have a home on one side of the border and a job on the other side. So, they need to cross the border both going to work and coming from work. Still, the number of Latvians registered in Valga has grown. The local governments cannot prove it but some of them are still living in Latvia. They and their families are using the local services there - kindergarten, school, etc. - but their tax money stays in Estonia.
- Over the last years there have been just a few bigger investment plans in the border area considering the workforce and markets of both states. No bigger companies have been founded because of the lack of suitable locations, environmental issues or the investors doubts about the availability of employees. So, the joint labor market has not created favorable conditions for founding new enterprises and bringing people back from bigger centers or home from abroad. The advantages of the border area are not brought out on international economic conferences and fairs, focusing on the Baltic states as a common market in general.
- In the border area of Estonia and Latvia, we can notice more and more signs and advertisements in both languages. The enterprises in the fields of tourism, catering and commerce are counting on the neighbors as clients, but they do not sell lots of each other's products in the border area. Except for the goods in big supermarket chains and at border fairs.
- One of the biggest users of the frontier work force is Saru sawmill in Võrumaa County - every day there are about 120 Latvian people working in two shifts. Most of them have Estonian health insurance and they cannot get healthcare services in their home in Latvia. Fortunately, the local family physician is a Latvian, so, there is no language problem with these people there, but it is not like that everywhere. The long Covid restrictions and their differences between the states made it difficult to go to work to another country - the closest border crossing could be closed

or you needed to ride 50 km to Võru to go to testing. Võru is also the place to go to solve any bureaucratic issues regarding working on the other side of the border.

In the EU there is a principle - the country of employment of the person is linked also with the payment of social taxes (social security contributions). The same country is responsible for health insurance and other benefits. Still, the cross-border worker is able to choose health insurance in the country of residence. In this case, he cannot have it in the country of work (but the European health insurance card is valid). This possibility is either not known or seldom used. Probably the people think of the healthcare services provided and their availability and the fields that the health insurance covers. On the other hand, this brings along a situation where the members of one family use healthcare services in different states - they go to the doctor with their children in Latvia but they themselves must go to Estonia.

To be more exact - if you working in Estonia and living in Latvia: ask Estonian Health Insurance Fund for the form S1 and register it with your Latvian health insurance provider (Nacionālais veselības dienests). As a result, you'll have health insurance like all others in Latvia. Latvia sends bills twice a year to Estonia to be paid. And it's the same as in cases of working in Latvia and living in Estonia.

In cases working in two countries - ask from your country of residence for determination of legislation applicable - A1. In Estonia, it is done by Social Insurance Board. Latvia - The State Social Insurance Agency.

In case of pensions - every country pays its share (pro rata).

The regulations unemployment insurance are as follows:

You live in Valka and walk to Valga to work every day. You are considered a frontier worker and should apply unemployment benefit from the country of residence, Latvia.

You have your family in Latvia, but you work in Estonia is further away from border and you cannot return home so often. You are considered cross-border worker and you have a choice. If you do not return to Latvia, you can register unemployed and apply unemployment benefit from Estonia. If you do return to Latvia, you can apply unemployment benefit from Latvia. You can be registered unemployed and seek job from both countries simultaneously, but you have to meet the activity requirements of both countries.

In case of family benefits, the regulations are as follows:

A family lives in Valga, mother is inactive and father works in Valka: Latvia pays family benefits as first competent state and Estonia pays the difference as children reside in Estonia.

The same family, but mother goes to work in Valga – the competence moves to Estonia – Estonia pays all benefits and Latvia pays the difference if there is any.

As we can see, the theoretical solutions are possible but in practice following them is considered difficult and the contribution of civil servants to help the concrete workers or families with their needs and possibilities is rather irrelevant. But cross-border employment between Estonia and Latvia is becoming a more significant issue and the states' joint contribution in relieving bureaucracy and clearing the matters for the workers could mitigate the problems related to unemployment and also workforce shortage. It would help bring families back home from big centers because many people are leaving because there are no jobs available.

On the other side of the border, Livonian job fairs have helped the people find jobs, bringing job seekers and employers together in Valga. For a short period of time, with the support from the European Union, a cross-border ads paper was published. Information about vacant jobs is always available in the international database but all companies near the border are not using it.

Valga-Valka

The status of the twin towns Valga and Valka is unique in Europe. And to call Valga and Valka a town or towns is for many people, especially local, not so much a linguistic but a semantic issue. Obviously, by law, there are two separate municipalities - not just two towns but two parishes. The wish of many inhabitants and parish leaders is to govern the region in a common direction. One town, two countries - this is the common motto of Valga and Valka. But there is a border somewhere - not just at Konnaoja Stream but in the people as well.

The founding meeting of the Latvian Provisional National Council took place in 1917 in the present-day Valga town hall and the declaration "To Foreign Countries and Nations" was approved, claiming to the world that Latvia consisting of Courland, Vidzeme and Latgale is an independent state. In that time, the town was still one.

Valga and Valka are the result of forced division that was done more than a century ago - half of Konnaoja Stream to Estonia and the other half to Latvia. Probably it is not the finest moment in the common history of Estonia and Latvia, but according to the historians, there were no other options then and now looking back there is no conviction that any other division would have been better. "Correcting mistakes" and reuniting the town has never come up in the political agenda neither in Estonia nor Latvia, although such suggestions have been made. To form a municipality with a special status, for example. But there are no serious signs of moving in that direction. And it probably will be the same in the future that people in Valga and Valka can sing and dance together and move back and forth across the border but the elections take place separately on both sides. The is also no certainty that most of the local inhabitants would want such drastic changes. In a hundred years, Valka has become a Latvian town and Valga has become an Estonian town.

Cooperation and unified development can be planned also with fixed borders on the maps and in the people's habits. But how much the unique status of Valga and Valka is used for the local people and for the development of the region - this is a different matter.

In the same time, we are seeing more and more successful forms of cross-border cooperation all over Europe. According to historians, the wish for common cross-border development is much stronger today than a century ago when Walk was divided into Valga and Valka under the supervision of a British officer.

Two important changes are affecting the common future. Administrative reforms have taken place both in Estonia and Latvia and the town council is no longer elected on either sides of the border. Valga Parish has become the largest municipality in south-eastern Estonia; Valkas novads was not joined with its neighbors and continues as a small municipality compared to others in Latvia. But considering the municipalities' uniting goals and the electors' wishes, the people are expecting more results from the common development of the urban and the rural areas, and not the cooperation of the parish centers. However, in these two municipalities, there are 24,000 inhabitants and for a region between Valmiera and Tartu it is a rather big number.

Russia's aggression to Ukraine has brought up the need for other kinds of cooperation - how should Valga and Valka act in the case of possible danger? Together or separately? How and where would the people be evacuated? What are the possibilities of both sides? On what side could people count on getting medical aid?

How the plans of civil defense of both states take into account the peculiarities of the border area, was not clear in the time of writing this report. But the Estonian, Latvian and Lithuanian defense forces can now move across the borders of the three states without any bureaucracy, to go and help the neighbors. Its success has been proven by the joint

exercises supervised by the NATO Northern Division headquarters.

The police and rescue services of the two states have been supporting each other in the border area for years. But medical cooperation is not so convenient for the patients in the border region. Although Valga hospital is in the walking distance for Valka people and on the Latvian side the closest healthcare facility is 50 km away in Valmiera, many people still have to take that ride. And the ambulance also prefers taking the patients to the hospital in their own country, referring to the patients' wishes. For various reasons, Valga hospital has not become a common healthcare center for the border region - the prices for medical services and conditions for health care are different; compared to Valmiera, the number of medical workers and offered services is smaller in Valga hospital. Regardless of the local municipalities' wishes, neither of the two states have tried to make Valga hospital a cross-border medical center. Emergency aid is given according to the EU regulations but getting cross-border planned treatment is still complicated for patients, regardless of a few exceptions.

The differences of Estonia and Latvia fighting the Covid pandemic affected the border area inhabitants the most. In just a walking distance, the restrictions were different; entering the state was partly prohibited; the central square of the twin towns was separated with a fence; police and border guard posts were established. And although the Latvian, and soon after, the Estonian government made exceptions for Valga and Valka municipalities, lives of many families were still affected.

With the support from the EU, Valga and Valka have built a common central square; they continue the work on making a cross-border recreational area. The towns have common fairs and parties, they organize festivals, culture and sports events. Valga children are going to Valka art school; the dance and singing studio Joy and the extreme sports hall are open for Latvian youngsters; the music schools organize joint events. But a student group in Latvian language in Valga vocational school didn't last long as the Latvians prefer studying in Latvia, after their vocational schools have been renovated.

But a part of common problems remains unsolved even after years - contamination moving from Latvia to Estonia in Pedeli River; the condition of cross-border bridges; bureaucracy that obstructs opening bus lines connecting the two towns.

But broader - who, if at all, is planning the longer development of Valga and Valka, dealing with the exchange of information, forming common positions and presenting them? The towns do not have a common development plan that would enable planning services, infrastructure, demographic issues, the economic development after 5, 10 years or longer. In the same time, Valga and Valka, considering their location and experience in dealing with cross-border issues, could be a proper place for developing Estonian-Latvian cooperation in general. Simply put - in Riga or Tallinn we cannot go out of a meeting room to see how things are going in both states. But it is possible in Valga and Valka. The Latvian-Estonian and Estonian-Latvian institutes have been working in the border towns. Their original purpose was to involve universities and participate in researches and science projects. Despite of nice names, neither of the institutes found their real role; they functioned as ordinary translation bureaus and were closed soon after. For long, Valga and Valka municipalities have discussed how to coordinate mutual operations more efficiently and by the time of writing this report, the decision has been made to hire a Valga-Valka cooperation coordinator and one of the tasks will be promoting the twin towns internationally.

It is another thing if Estonia and Latvia as whole or the border areas, particularly Valga and Valka, need a special institution for dealing with common matters. Cross-border communication of the representatives of various fields of life is active anyway. On the

other hand, we can see that necessary information is not centralized; it is scattered and difficult to find if needed. In addition, there is a language barrier as all documents are not translated into English. During Covid crisis we saw that people did not have information about the everyday problems - can I cross the border to buy building materials or go to my summer cottage or visit a sick relative? What documents do I need? Not to mention the issues regarding work legislation or taxes. Many people in the lack of information plan their activities according to the choices made by other people, not knowing the original sources of information. In the same time - hiring one or two people or opening a whole bureau could not deal with every field anyway.

Tourism entrepreneurs have found good solutions there - information about neighbors can be easily found in databases and it is translated to the neighbors' language. On the border area, more and more information materials in Estonian and Latvian are distributed.

Cross-border roads

Some roads are in good condition and some are not. In 2020, the municipalities agreed on the list of border roads that needed repairs and the support for the investments is hopefully coming from the EU Estonian-Latvian program for years 2021-2027.

Larger road construction in the border area took place with the support from the Estonian-Latvian program in 2007-2013 when three cross-border gravel roads were paved. If earlier there was an argument about the roads not being used enough, then now the numbers can confirm the prognosis that if the roads are in good condition, they are used more intensely. After getting new pavement, the road from Kilingi-Nõmme to Mazsalaca has been used twice as much as before, when it was a gravel road. The growth of traffic between Karksi-Nuia and Seda River has been even bigger.

Unfortunately, the construction of cross-border roads has been slowing down because in 2014-2020 the European Commission did not support such investments.

A already in 2019, the leaders of the border area municipalities addressed the leaders of Estonia and Latvia, calling on to finding quick solutions to the problem of cross-border roads. Without proper roads, the opportunities for developing the economy in northern Latvia and southern Estonia will not be used. The municipality leaders believe that the institutions of both states dealing with road construction haven't seen the development of the border region as a whole and they are only relying on the EU support.

Intergovernmental commission - promoter of border areas?

Already in 2004, Estonia and Latvia have established a form of cooperation to acknowledge, explain and find solutions to the border area problems - it's the Estonian-Latvian intergovernmental commission consisting of government commissions of both states. Joint sessions should take place once a year and its work is coordinated by the Latvian Minister of Environmental Protection and Regional Development and the Estonian Minister of Public Administration.

The purpose of the intergovernmental commission is to ensure free cross-border movement of people and workforce, goods, services and capital between Estonia and Latvia, changing or complementing legislation and making agreements between the two states. In 2018, even a form of identifying cross-border obstructions was worked out, in order to detect problems that the commission could find solutions to.

So, everything seems to be fine. And in 18 (!) years of existence, the commission could have detected and solved all problems in the border area, coming to common conclusions

what is not necessary or not possible to change. Unfortunately, the intergovernmental commission has been meeting rather seldom and irregularly - only 10 times in 18 years and it has been 3 years since the last meeting. It was because of the Covid situation, both sides comment after a long pause. In the same time, the different Covid restrictions in both states was an issue of utmost importance for the people of the border area and it should have been discussed, even virtually.

Some of the matters that the commission has agreed upon on earlier joint sessions, have found solutions, and some have not. The commissions have not published any analyses about the current situation and the reasons for that. So, there is a need for assessment of the legal power the commission has or needs to have. The public does not know if in the period between sessions (for example, during the last 3 years) the members of the commission have dealt with the border area issues or not and how effective has been the control over carrying out the earlier made decisions.

Neither of the commission leading ministers have become an opinion former of the border area matters, not in their government or in public - a person to ask about the effect of decisions on the border area and its close neighbors. The commission should also assess and decide what problems are not reasonable or possible to solve together and not keep them active for years. For example, cross-border planned medical treatment, condition of roads, public transport or tax legislation while working in another country.

RECOMMENDATIONS:

- *To chart the border area problems, it is important to involve entrepreneurs, cross-border workers, labor market experts, representatives of entrepreneurship associations, municipalities and civil servants, and then reach a common decision about if, what and how to find solutions.*
- *To find ways for regular analysis and assessment of the decisions (especially in crisis situations) made by Estonia and Latvia, considering the point of view of the border areas, to have less effect on the people's everyday lives because of the differences in decisions of both states.*
- *Valga and Valka and other border area municipalities should define the common ground in development and cross-border services in shorter and in longer view, and confirm these plans in the councils of both sides. At the moment, there is no local agreement or clear views of what to do together and why and what to do separately. This would help find solutions in the Estonian-Latvian government commission and would be a premise for applying financial support from the European Union.*
- *Speaking of the Baltic states as a whole, there should be an agreement that would make the state institutions and ministries consider the needs of the border areas and the states' cooperation in their activities and investments. Otherwise, the border area development suggestions will only stay on paper. An example of that would be the plan of road construction investment needs that has not got much support from the institutions in Riga or Tallinn.*
- *To use the advantages of both sides - workforce and infrastructure - to get new investments and creating new jobs and forming a new tourism destination.*
- *To analyze and take into account the cross-border cooperation experiences of other countries.*

Capitals

Life in Latvia is even more Riga-centered than life in Estonia is Tallinn-centered, both local inhabitants and economists have presumed for a long time. Also, there have been opinions of Riga being the center of the Baltic states - as foreign investors start their expanding plans for the Baltics from there; all important development forums take place there; Riga has the

best network of air transport; Riga is situated in the middle of the Baltic states... Riga has been wiser than Tallinn in using the Baltic states as an image or a landmark. Or considering it more important.

In the same time, over the last twenty years a big change in development has taken place - the leader of development among the Baltic states' capitals is now Vilnius, followed by Tallinn, but Riga is staying behind by all signs, the research of the Bank of Latvia shows. Because of the demographic changes and mistakes in leadership, the satisfaction of the Baltic people with their capitals is very different. One of the most renowned economists in Latvia, Olegs Krasnopjorovs, has made 7 thorough reports, showing that with the current pace of development, Riga will not reach the level of Tallinn and especially Vilnius ever again.

Although for big companies the Baltic states form just one market, there are lots of differences. Over the last couple of decades, the Riga people have become three times richer. The economy of Riga is developing faster than in Latvia in general and on the average in the EU, but the development is even faster in Vilnius and Tallinn. Comparing income, Riga is about 8 years behind Vilnius and Tallinn, the Bank of Latvia estimates. Riga has the smallest birth rate and the biggest death rate. Riga is the only capital in the Baltic states where the number of new inhabitants is less than the number of those leaving the city. Especially families with children are abandoning Riga. They are not satisfied with the quality of healthcare services, security and environment. Satisfaction with the work of the town government is also bigger in Tallinn and Vilnius than in Riga.

The GDP per capita as an average over the last two decades has been growing the most in Vilnius, followed by Tallinn and Riga. In addition to the fastest growth of economy in the Baltic states, the life quality and labor market satisfaction numbers are the best in Vilnius. The result - Vilnius has the biggest number of working-age inhabitants, but in the turn of the century, Riga was the leader in that matter.

The research results show different development and governance in the capitals of the Baltic states. And the capital has a strong impact on the development of the whole country.

Would Riga and Tallinn benefit of cooperation? And what would they benefit? Or are we more like contestants? Tallinn inhabitants have free public transport but such thing is not planned in Riga because many people come to work to the town from elsewhere. But there will be reorganizations in public transport, coordinating the timetables of the trains, buses, trams and trolleybuses and using the same tickets. New bike path networks are established, following the example of Denmark and not Estonia so much.

RECOMMENDATION:

- *The capitals have had a cooperation agreement for a long time. After comparing the development, but only because of that, the cooperation between Tallinn and Riga should get a new content.*

Package Recycling

In the beginning of 2022, package recycling was launched in Latvia, last in the Baltic states. Although there had been hopes that it would create a possibility to collect bottles with Estonian deposit symbols and vice versa, it is not possible right now as the economic interest is considered to be rather small. So, the manufacturers of either sides must mark their packages with deposit symbols of both states, although the reverse vending machines could read both. There is also a different deposit symbol in Lithuania.

Bottles bought in Latvia, carrying Estonian deposit symbols, can be returned on the other side of the border but there is no proper

common package recycling system in Estonia and Latvia. The managers of the Latvian package deposit and recycling system explain the lack of interest with the fact that the number of cross-border purchases is marginal compared to the number of deposit packages as a whole in Estonia or Latvia.

In the border areas the situation is seen differently because besides travelers there are many of those who drive from Estonia to Latvia to buy alcoholic beverages. Later, they cannot return the packages, only if they would be coming to Latvia again and return the bottles then.

RECOMMENDATION:

- *The possibilities of establishing Estonian-Latvian package recycling system should be discussed from both economic and environmental side. Technically it would be easy to implement, but the states have not agreed upon how to organize the movement of finances.*

Geodetic Systems

Estonia and Latvia are doing cooperation in areas where there has been no intense cross-border activity.

For the first time, the coordinate and height systems surveys of border areas of both sides are conducted together for the first time. The Estonian Land Board and the Latvian Geospatial Information Agency carried out thorough geodetic surveys on 40 km wide areas on both sides of the border. The data can be found in the web application that is necessary for engineers and construction workers for building cross-border structures, for example the Rail Baltica railway, but also when carrying out water management or melioration works. As the length of the border corridor between Estonia and Latvia is 340 km, harmonizing the two states' geodetic reference systems turned out to be a huge task but now, the compatible results can be used for decades to come.

The geodetic systems of the states are based on the European reference systems. But as the primary data used in Estonia and Latvia were slightly different, the geodetic systems were also not fully compatible. Now the problem is solved and so, there should be no humps on the future roads or water running in pipes in the wrong direction. In case of Valga and Valka, this compatibility issue is important in building many new structures.

Latvia is hoping to harmonize its geodetic system with Lithuania as well.

RECOMMENDATION:

- *To predispose the usage of knowledge and databases in all areas.*
- *To broaden the Estonian-Latvian cooperation possibilities in areas that they are seldom used at the moment.*

Cooperation and Money

Many Estonian-Latvian cooperation projects, some of them mentioned in this report, have been carried out using the money from the European Union - with the support of the Estonian-Latvian Interreg program. This is one of 60 cross-border cooperation programs. This support and development measure has become so important in the cooperation of the two states that without it many good ideas would not have been carried out or new cooperation partners would have never been found. It is another matter, how sustainable is such project-based development in a longer perspective - some activities that answer the conditions of the program are carried out but later, there will be no financing or need to carry on with the work already started. Another peculiarity is that the Interreg program is valid only in a part of the two states, involving Riga and its surroundings but not Tallinn and its suburbs. Still, over 36 million

euros of the European Regional Development Fund money over 2014-2020 is a substantial amount for cross-border cooperation and the areas included in the program have been busy using it. The new period of the program lasts over 2021-2027 and the financial support is 24 million euros.

The EU support has been used to develop cross-border entrepreneurship, improving the living environment, cooperation of ports and common labor market. Some examples - Coastal Hiking, Green Railway, Industrial Heritage, Livonian Culinary Route, UNESCO tourism, Garden Pearls ja Military Heritage.

The preferences for the new funding period are - more cooperating cross-border regions and development of joint services, jointly and smartly growing businesses, sustainable and resilient program area, better connected program area and more accessible and sustainable cross-border tourism experience.

Baltic Innovation Fund II is important for developing common capital market of the Baltic states (meaning Estonia, Latvia and Lithuania together). In addition, a cooperation project of Estonian and Latvian state institutions and the European Bank for Reconstruction and Development is underway to support implementing of European Union taxonomy regulations on financial products.

RECOMMENDATIONS:

- *When applying for European Union support, the applicants should focus on ideas with longer and broader impact, giving additional value to the development of the area and Estonia and Latvia as whole.*
- *Besides the European means of support, Estonia and Latvia could establish their own fund for supporting cooperation, financed by both states and entrepreneurs, to cover broader areas and activities besides those already named in the Interreg program. So, it would be possible to support cross-over scientific research, to work out common visions of development, hand out cooperation scholarships for students and to support organizing joint events.*

Language and Culture

Although Estonia and Latvia are neighbors, each other's diasporas on the other side of the border are rather small. The number of Latvians living in Estonia has slightly grown recently - in 2018, almost 2500 Latvians were living in Estonia; in 2021 the number was 3600. One of the factors for that could be the increased number of registrations in Estonia, because of cross-border working and social security issues mentioned earlier. Other reasons are unknown. On the other hand, the number of Estonians living in Latvia is decreasing. Compared to 1989 - 3300 Estonians in Latvia - the number has reduced by half. In 2021, the number of people with Estonian citizenship living in Latvia was 690; a year before 50 Estonian citizens moved to Latvia. According to Statistics Latvia, there are 220 couples living in Latvia with one spouse having Estonian and the other one having Latvian citizenship. In 2020, 24 Estonian-Latvian marriages were registered.

The small diaspora has influenced social activities - although the number is not big, the Latvian Estonian Association in Riga and the Latvians' organizations in Tallinn and Tartu are doing important work preserving their language and culture, celebrating holidays on the other side of the border, organizing meetings, concerts, exhibitions and other events.

Teaching Estonian in Latvia is carried out by the Estonian School in Riga. There is no school teaching in Latvian in Estonia. The Estonian School used to be a secondary school; now they carry on as a basic school - there were not enough pupils for a secondary school. Most of the 200 pupils are Latvians and the third of them come from Estonian-Latvian families. There is lot of interest to study in this school

as the local Latvians know this school as cozy and small and as a bonus, one could learn Estonian language and culture. The Estonians' interest in the school has dropped - Estonians working temporarily in Latvia prefer to leave their children to study in their schools in Estonia and not all Estonian-Latvian couples are taking their children to the Estonian School and prefer local Latvian schools. The Estonian School in Riga has 23 teachers and 6 of them speak Estonian, including one graduate of this school. Estonian language teacher is sent to Riga by the Estonian Ministry of Education and Research. Teaching is done both in Latvian and in Estonian. There are 3 Estonian lessons every week, but also, besides classes the teachers try to interact with the pupils in Estonian.

In the secondary education stage, Estonian can be studied in Riga Gymnasium of Nordic States, if there are enough students to form a group. It has not happened in the past 4 years.

On the university level, Estonian can be obtained in the University of Latvia, studying Finno-Ugric languages. The bachelor study curriculum focuses on Finnish language but includes Estonian language and culture as well. It is also possible to study Estonian language in the University of Latvia as an elective. Besides philologists, this possibility is used by people with Estonian roots or those who believe that they need this language in their future work or social life.

Studying Estonian is financed by the University of Latvia but teachers, studying materials and literature are sent from Estonia. Estonian ambassadors in Latvia have supported preserving Estonian language, while meeting the leaders and students of the university.

There are no master level studies of Finno-Ugric language because of the lack of students. There have been talks about cooperation with the University of Tartu but without success. Those who want can continue the master degree studies in Tartu and some students have used that opportunity.

Studying Latvian in the University of Tartu is possible as an elective. As all students can attend the courses, they come from various faculties, with different backgrounds and for different reasons - some have friends or relatives in Latvia; some are just interested in the language. During every semester, there are 2-3 Latvian language courses and the language can be obtained up to A2 level. Besides language courses, after every couple of years, there are grammar and translation courses, course of Latvian culture and film. Culture courses take place more seldom because in every semester there is not enough students. The language courses are more popular, although the number of participants is not big - about 10-15 students start from zero but only about a third of them continue. Usually there are not over 10 participants on the culture courses. Because of the lack of interest, the University of Tartu is not planning to create a special syllabus like the University of Latvia is teaching Finno-Ugric languages, but there is an elective module where students can choose between Latvian or Lithuanian courses. Unfortunately, just a few students have chosen this module, most of them prefer elective subjects. But the position of the university is that there is no point in creating a special syllabus even if there are more interested students.

However, the University of Tartu is offering further training of Latvian language for all interested individuals. The students' age range may be from 16 to70. Most of the people just want to learn the basics to be able to communicate with colleagues or partners.

The possibilities of understanding and translating Estonian and Latvian have been taken to a new level recently. The Institute of Estonian Language and the Latvian Language Agency have published the Estonian-Latvian and Latvian-Estonian dictionary. It has been expected for half a century because for that period, one could use only Karl Aben's small dictionaries. Both new dictionaries include over 40,000 headwords and they can also be found online.

In cooperation with the language technology company Tilde and the translation bureau Avatar, the first machine translator was made for written texts in Estonian and Latvian. The EstLat translation engine writes the necessary text into another language in a few seconds and does it directly, not via a third language. While creating a machine translator, language people and language technologists of the neighboring countries used 24 million sentences.

This kind of translation machine has been expected for a long time to communicate with each other on both sides of the border – by translating through a third language, mainly English, the meaning of the text was often lost.

Creating direct machine translators for small languages is a rare and complicated endeavor. For Estonians, this is only the second small language machine translation engine and the first for Latvians, although the Latvian company Tilde is known to be the innovator of language technology all over Europe.

The translating machine can be used also by those who don't speak Estonian or Latvian at all. This way, for example, one can get an overview of an article published in the media of the neighboring country, write a business letter or surprise loved ones with greetings in their mother tongue. Estonian and Latvian companies can save money, communicating with each other with the help of the machine translator.

The dictionaries and the machine translator were created with the support of the EU Interreg program and they give everyone an opportunity to get to know their neighbors better.

RECOMMENDATIONS:

- *Ministries of education and universities of both countries should come to a joint decision how to develop mutual language studying possibilities in Riga and Tartu.*
- *There are schools in Estonia and Latvia who wish to teach each other's language and culture but there are no teachers. The ministries and municipalities could explore the wishes and possibilities and support schools.*
- *To complement the web dictionaries and the machine translator regularly.*

Livonian Language and Livonia

The Livonian Institute in the University of Latvia, founded by a well-known linguist Valts Ernštreits, is the first scientific institution in the world focused on studying the Livonian language and culture. As the history of the Baltic states starts with the Livonians, the work of the Livonian Institute is also important for Estonians.

In Latvia, the Livonians are mentioned in the constitution. In its preamble, it is said that the Latvian cultural identity in the European cultural space is formed by the Latvian and Livonian cultures. But also for Estonians, the Livonians are like a stem who have lasted throughout history until today. Livonian language is in the UNESCO list of endangered languages and there are about two dozen people in the world who can communicate in Livonian.

The Livonian Institute starts as a research institution but wants to get involved in teaching. At the moment, in a limited capacity, Livonian can be studied in the University of Latvia and in the University of Tartu. The Livonian Institute brings together the knowledge and experience of Livonian language and cultural research in both universities and cooperates with the universities in Sweden, Finland, Germany, Hungary and Norway.

The Livonian Institute teaches Livonian language and introduces Livonian culture with videos in their YouTube channel. The videos can also be found on the website of the Latvian and Estonian public broadcasting.

Thanks to the Livonian Institute, interest towards Livonian language and culture has

grown on both sides of the border - meetings with linguists take place; people enjoy listening to texts in Livonian.

Livonia that historically connects Estonia and Latvia, is becoming a popular trademark introducing the two countries. The name Livonia is being used by companies and cultural institutions and event organizers.

RECOMMENDATIONS:

- *Research of Livonian language and culture and its historical background could be more visible in the cooperation between Estonia and Latvia, supporting the work of scientists in both states and adding Livonian language in joint cultural events.*
- *To increase the usage of the name Livonia in common activities, as it is well understood both in Estonia and in Latvia.*

Common Cultural Space

Song and dance festivals are a unique and important part in the culture of the Baltic states - the festival traditions in Estonia, Latvia and Lithuania are included in the UNESCO Intangible Cultural Heritage List. This has helped introduce being the song folk to the world but also increased the interest in Estonia, Latvia and Lithuania to see and understand the differences and similarities in the festivals of each country and what today could be the common part in Estonian and Latvian song and dance festivals that were born in Valka, in Janis Cimze's seminar. The three states have established a joint commission to develop the festivals and strengthen the partnership. In 2019, Estonia paid tribute to Janis Cimze, the teacher of teachers, and the song in Latvian, arranged by Janis Cimze, "Riga Dimd" was performed on Tallinn Song Festival Grounds, conducted by the Latvian conductor Kaspars Putninš. At the recently held Latvian dance festival we could see a dance group from Estonia coming to the festival with their Latvian friends after learning the whole festival repertoire. There are not many such examples.

RECOMMENDATIONS:

- *Although the festival traditions in Estonia and Latvia have developed in separate ways and the festivals are not so similar, they still have the same source. Therefore, it is worth considering adding some songs or dances in the festival programs to honor the neighbors' culture with the conductors, performers, repertoire or language. "Riga Dimd" performed in Latvian at the Estonian Song Festival caused great excitement in Latvia.*
- *The concept and information of each other's festivals should be brought to the neighbors as well - many people would go from Estonia to Latvia or vice versa to see the festivals.*
- *To organize more joint performances and parties of Estonian and Latvian collectives. In Valka there have been many of them, in honor of Cimze, but seldom. Such events would help carry on the common part of our choir song and dance culture traditions in the future.*

The Baltic Culture Fund, founded by the cultural endowments of Estonia, Latvia and Lithuania to introduce the culture of the three states is supporting culture with 300,000 euros annually. The fund has proven itself. In 2022, applications for 24 projects were sent and 6 were granted. The Program provides grants for new cultural events first and foremost outside the three Baltic States - Lithuania, Latvia and Estonia - including concerts, exhibitions, festivals, performances, international events with a Baltic focus, showcases and forums that promote the internationalization of culture.

Literature

Now the most important part of Estonian literature is available to us, many people

said in Latvia, when Guntars Godinš finished the Latvian translation of the Estonian epic "Kalevipoeg", "Kalevdēls". But new books are written and quite many of them are being translated to Latvian. So, the Latvian readers have quite good overview of Estonian literature. Estonian authors are well-known because they are writing of the matters that the Latvians can relate to, but adding a new angle.

Less Latvian literature is translated to Estonian but here also new translators are emerging, trying to offer the unexplored side of Latvian literature to Estonian readers. For translating Latvian literature, people can apply for support from the platform "The Latvian Literature" that is used quite often to publish the works in Estonia.

Recognition is also well thought through. The Estonian and Latvian ministries of foreign affairs present once a year a language award to appreciate the work of translators, linguists and teachers in promoting Estonian and Latvian languages.

Film

Estonia has the closest partnership in film with its closest neighbors - Latvians and Fins.

We can observe the following development in the Estonian and Latvian cooperation in cinematography - Latvia is a co-producer mostly in Estonian feature films and Estonia is a co-producer in Latvian documentaries. The making of films is financed by the Estonian Film Institute and the National Film Center of Latvia, and in addition, Estonian and Latvian cash-rebate and regional funds. In Estonia, additional financing is coming from Culture Endowment.

Estonian films are sometimes shot in Latvia already - for example, "Melchior" or "Invisible Fight". Estonian and Latvian producers know each other very well; successful is the partnership in film distribution over the world, introducing the local producers and taking them to meetings with the producers from other countries. Especially popular is the annual development award of the Baltic states and Italian film projects that is presented in the Trieste co-production market "When East Meets West".

In 2023, in the European Film Market, taking place during the Berlinale film festival, the main focus will be on the three Baltic states.

Latvian, Estonian and Finnish film makers need common infrastructure. The Tallinn Film Wonderland pavilion that will be finished by the beginning of 2024, could be it.

SOURCES OF INFORMATION AND FORMS OF COOPERATION

"I am not far from you at the moment", Valdis Dombrovskis called Andrus Ansip. Dombrovskis was on a holiday, walking in Tallinn old town. After the phone call, Ansip invited him up, to Stenbock House. Both men were prime ministers then. Active communication between Dombrovskis and Ansip is remembered even now, years later. This was the time when Estonia's success story was making the Latvians slightly jealous, but every meeting and every press conference was full of ideas what to take over from the neighbor and what to do together.

The later Prime Minister Maris Kućinskis is spending his summers almost at the Estonian border - he has a summer cottage near Strenči.

President Toomas Hendrik Ilves, living in Ärma Farm near the Latvian border celebrated Latvia's adoption of the euro by making a trip to Rujiena - he went to buy Rujiena ice cream, his favorite.

On the government leaders' press conference in Riga, Laimdota Straujuma introduced Taavi Rõivas, saying that he might not be so well-known in Latvia but his wife is familiar to many people - Luisa Rõivas is singing with Lauris Reiniks in Estonian.

After becoming the President, Valdis Zatlers said that as an orthopedist he knows Estonian doctors really well. Every Estonian ambassador that has resided in Riga has come out with some sort of cooperation initiative for the two states. The Latvian ambassador in Estonia Raimonds Jansons now speaks Estonian. The secretary of the Estonian Embassy Kristine Bieza is making thorough reports in Estonian about articles in the Latvian media that might interest Estonia.

A well-known Latvian politician and musician, the current head of Valka municipality Vents Armands Krauklis is familiar with the life in Estonia as a resident of the border region and he often calls some Latvian ministers, explaining what decisions should be made for the people living near the border.

These are just few examples confirming how close and unique the relations of the politicians and officials of the two states have been over the years. These relations have helped the neighbors get information about each other - the nuances that are never told during official meetings. But the big picture seems to be that the politicians know what the neighbors decided but they don't know the background why they decided this way.

We can see the same thing in the media. The most important news from the neighbors are translated and printed but there could be much more analyses, comparisons, opening the backgrounds. Fortunately, political scientist Veiko Spolitis is writing them; Postimees, Ir and other papers also print the stories of their fellow journalists from the neighboring country. Often the journalists travel over the border to gather material, the investigative journalists are doing cross-border cooperation. As a whole, more and more information about Estonia can be found in Latvian media and vice versa every year. Reading the neighbors' news directly online often cannot be done because of the language barrier, although the machine translator that we mentioned earlier could help out here. The public broadcasters' portals are translating their materials to English and Russian; the Delfi portal in Russian is of great help. The public broadcasters are exchanging news materials and programs.

As the author of this report from the Estonian side is the correspondent of the Estonian Public Broadcasting, we hereby present some observations about working in Latvia:

- The public relations department of the Latvian Saeima with their head Juris Vigulis is very functional and understands well what and when the Estonian media should need to hear about the work of the Latvian parliament.
- Many PR specialists lack the knowledge about Estonian media organizations - they don't follow them. When registering to the Latvian Song Festival it was necessary to explain the purpose of Estonian Public Broadcasting and why the Latvian song festivals are so important to Estonia. However, some thoughts expressed in the ERR evening news could reach the Latvian media by next morning.
- Many state institutions and municipalities send press releases also to the Estonian media but they are often cut out of the main news flow - the Latvian channels can get an interview today and now while the Estonians are put on the waiting list or they get the response that there is no time.
- Latvian and also Estonian state institutions often send some officials to give comments to the foreign media; in the local editions there are mostly ministers and other politicians.

RECOMMENDATION:

- *To the Estonian and Latvian media organizations - to produce more journalistic material together, to exchange information and programs, moreover, as many media editions have ties anyway as the owners are the same.*

WHAT CAN WE LEARN FROM OUR NEIGHBORS?

There are areas that have been developed differently in Estonia and Latvia and the experience of this could be useful on the other side of the border, if not for following then for general knowledge anyway:

- Unlike Estonia, the President of Latvia has the right to initiate legislation and the Latvian heads of state have used this opportunity.
- The Latvian Language Agency and the Ministry of Education and Science have been working for a long time for gradual transition of schools to education in the state language. Also, with the political decisions a plan has been worked out for the transition, changing the learning programs and training the teachers.
- Estonia has i-Voting, Latvia has not. The experts should explain to each other how Estonia has been able to overcome the fears that obstruct electronic voting in Latvia.
- Latvia launched a project to provide a computer for every child.
- For years, Latvian local fruits, vegetables and berries have had lower VAT rate.
- Economic courts were opened in Latvia.
- The success story of Estonian Public Broadcasting - launching and developing the channel ETV+ in Russian language.
- Regional support programs of the Estonian Ministry of Finance.
- Latvia's plans of developing domestic arms industry.
- PPP projects in Latvian road construction.
- Government meetings in Latvia are open for the public.

JOINT DECISIONS

If in the beginning of this chapter we gave examples of the impact of politicians' personal relationships to the development of the two states, then the official partnership platforms are also very important. Here the politicians and diplomats have cooperated in the EU and NATO but in the crisis period the direct communication between Estonia and Latvia (and Lithuania) has also become more active. We need to support each other to form common positions and promote them more intensely in the world.

The interparliamentary cooperation institution, the Baltic Assembly, and the intergovernmental cooperation platform, the Baltic Council of Ministers, have been founded for communication between the three Baltic states but also bilateral relations of Estonia and Latvia can be developed in this framework. Some politicians have called the Baltic Assembly a marginal chatroom. True, its positions are only recommendations. But this form of cooperation of the neighboring states' politicians is important for direct communication and getting the background information that is lacking sometimes as mentioned earlier. Otherwise, the parliament members wouldn't meet each other at all. The motto of the Baltic Assembly in 2022 is "Partnership. Prosperity. Protection."

A new influential form of cooperation could be a joint session of Estonian and Latvian governments. So far, the first and only such meeting took place in 2018 in Riga, National Library of Latvia. The joint session of governments would be a good opportunity for making decisions about bilateral cooperation, joint projects and issues of the border region. For example, building an LNG terminal, Covid strategy, excise duties, civil defense or joint tenders. Obviously, such sessions expect good preparations and subjects important to both sides. At the moment it seems that the ministers of the two states are communicating but there has been no need for calling together a joint session. Probably here as well the governments' cooperation commission should do its homework and provide the governments with such subjects that are of utmost importance and should be settled on the government level. The President of Latvia Egils Levits, an acknowledged lawyer in Europe, sees perspective in this form of cooperation.

There was a long period, when we, Estonians and Latvians, thought – we have a lack of information about each other. Now, we hope, this period is over. It's difficult to feel – is it over at all, but in the media and social media of another side we find not only news, but also more analytical writings and programs, films, exhibitions. In universities and state institutions it is possible to find studies that compare one or another area of life between Latvia and Estonia. At the same time, we can't always use these results in practice, because they are so separated and hard to find. Our aim was to put some ideas together into this report.

But compiling common thoughts into one report is just a half of the work. The other half is up to all of us - to discuss the recommendations and carry them out if necessary.

Latvia is a friend, Jaak Jõerüüt claimed while serving as an ambassador in Riga. And Estonia is Latvia's friend. And two friends together can achieve a lot.

JĀNIS EICHMANIS

Jānis Eichmanis ir Latvijas Ārpolitikas institūta asociētais pētnieks. Jānis Eichmanis ir ar plašu pieredzi dažādās diplomātiskā sektora pozīcijās, tostarp Latvijas Republikas ārkārtējais un pilnvarotais vēstnieks Spānijas karalistē un Andorā, Grieķijas Republikā, Latvijas Republikas nerezidējošais vēstnieks Bosnijā un Hercegovinā, Kiprā kā arī nerezidējošais ārkārtējais un pilnvarotais vēstnieks NATO.

Janis Eichmanis on teadur Läti Rahvusvaheliste Suhete Instituudis. Ta on töötanud mitmetel diplomaatilistel ametikohtadel, sealhulgas erakorralise ja täievolilise suursaadikuna Läti alalises esinduses NATO juures ning Läti erakorralise ja täievolilise suursaadikuna Hispaania Kuningriigis ja Andorra Vürstiriigis.

Jānis Eichmanis is an associate fellow at the Latvian Institute of International Affairs. J. Eichmanis has served in various positions in the diplomatic sector, including Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary at the Permanent Representation of the Republic of Latvia to NATO and as Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of the Republic of Latvia to the Kingdom of Spain and Andorra.

RAGNAR KOND

Ragnars Konds ir televīzijas žurnālists, autors un Igaunijas Nacionālās raidorganizācijas korespondents Valgamā apriņķī un Latvijā. Viņš veido ziņu sižetus un televīzijas programmas jau 40 gadus un izdevis vairākas grāmatas.

Ragnar Kond on teleajakirjanik, autor ning Eesti Rahvusringhäälingu korrespondent Valgamaal ja Lätis. Ta on olnud 40 aastat uudistereporter ja teinud telesaateid ning avaldanud mitmeid raamatuid.

Ragnar Kond is a television journalist, author and correspondent of Estonian Public Broadcasting in Valgamaaa County and in Latvia. He has reported news stories and made TV programs for 40 years and published several books.

PATEICĪBAS / TUNNUSTUSED / ACKNOWLEDGEMENTS

Ministry of
Foreign Affairs
Republic of Latvia

Läti Suursaatkond
Eestis

